

עושה, שם הצליח לקנות בדמים לא מרובים עוד סוס אחד, שלא בהרבה עלה על חברתו הנוסעת, זאת האחרונה. אחרי מנוחת שעות אחדות על "הארץ הקדושה", החליפה כוח במקצת, ובאשר טובים השנים מן האחד התחילו שני "הנשרים" משרכים דרכם מכפר לכפר, ארצות עקלקלות, בכדי שלא להקלע בעיר, היכולה להיות מסוכנת. השכם בבוקר היו הנוסעים יוצאים לדרכם ובערב היו מוצאים להם מקלט בגורן או באוקס [אסס] של אכרים מכניסי אורחים שעוד לא פסו כמו אלה מהכפרים, או היו לנים תחת כפת השמיים, במצאם איזו חורשה נוחה (אם מזג האויר הרשה). בקצור, אחרי הרפתקאות שונות ונדודים של ששה ימים הגיעו למז"ט [למזל טוב] לשוולי. נס גדול - קרם בעברם ליד רדוילשקי Radviliskis<sup>138</sup> שם היה מחנה הסגר שפקידו זולל היהודים נורא ומשרתו עושה רצונו הבלעיל יאשקע היו צדים ותופשים כל יהודי שהיה עובר בקרבת רדוילשקי רגלי או בעגלה והיו שולחים אותו אל המחנה שהצטיין בנגישות ורדיפות ביחס אל האסירים היהודים שאין לשער. בנו עם חבריו נצלו באורח פלא מידי חוטפי היהודים ועברו בשלום את מקום המוקשים הזה. זה היה נס ממלא מובן המלה. בנו עזב אמנם בוילנא כמעט את כל חפציו: בגדיו, לבניו, מזוודותיו, ספריו, אבל הוא בעצמו שלם בגופו שב הביתה ואורו עיניו.

באותו יום שבני וחבריו עזבו את ווילנא בעגלה שהם משכוה אחרי כן יותר מאשר היא אותם, הצליחו שני תלמידים, סביץ ואפשטיין לקבל הודות להשתדלותה של עלמה אחת שני כרטיסי נסיעה ברכבת ההולכת לשוולי דרך רווילשקי. לא הרחק מהתחנה הזאת הכירו כנראה הנוסעים שיהודים במרכבה וישליכום מהמסע; שם ירו בהם הפרטיזנים [הרוצחים הליטאים] ושמר קץ לשני הצעירים האלה, שאחד מהם סוויץ - תלמיד המחלקה הדרמטית באוניברסיטה היה עתיד להיות משחק [שחקן] מהמדרגה הראשונה. בגמנסיה היה כבר מדקלם מצוין. חבל על דאבדין ולא משתכחין! חבל על כשרון שיצא מגדר הרגיל וחלך לטמיון, להאי שופרא דְבְּלִי בארעא [אותו יופי שִׁבְלָה באדמה]!

פרק מיוחד בפני עצמו איום ונורא, הפועל במדה מרובה על מצב הרוח של תושבי הגיטו מהוות השמועות על אדות גורלם של האנשים שנעלמו ואינם. היו אנשים ואינם: האסירים המרובים, שביניהם נמצאו טובי תושבי שוולי, מבוחר בניה: החלכאים שהוצאו מהעיר ומהגיטו אל בתי התפילה ומשם אל מקום פלוני אלמוני או ישר לשם, ולא שבו לבסוף אלה שנאספו מהכפרים ונעלמו עד היום הזה. לאן הובילו את כולם? האם כולם מצאו קברם פה? האם כולם נשארו פה בליטא? האם חלק מהם הוציאו לחוץ לארץ? האם איזה חלק מהם נשאר בחיים? "החפץ הנהו אבי הרעיון", הרבה מהקרובים חפצים להאמין שעודם בחיים והרעיון משעשע אותם, שהם כלואים באיזו מחנות הסגר בחוץ לארץ וכדומה. לצערנו ולדאבון לבנו עלינו להודות "שהתקוה" להתראות את אלה הנעלמים ככלות המלחמה הנה אונאת עצמנו תמימות. אָטו [האם] דָּמָס סומק טָפִי [יותר] מדם יתר היהודים שנשפך כמים ושכָּנָה את ארץ ליטא כמטר סוחף. איך נשכח את אנשי המעשה והיזמה, תלמידי החכמים והמשכילים שהלכו מאתנו בלי שוב ושגורלם הבלתי ידוע, המסתורי, מרגיז ומזעזע אותנו יותר ממתניו שגורלם ברור ואינו מעורר ספקות והיסוסים מטרידים ומכאיבים: "אל תבכו למת בכו בכה להולך" [עפ"י ירמיהו כב 10].

<sup>138</sup> משמע כבר קרוב ל'בית'. שהרי עיירה זו היתה מרוחקת רק 20 ק"מ משבלי.

הגישו מימורנדום. תזכיר לממשלת אשכנז [גרמניה], ובו הם מתאוננים בין יתר הדברים על אשר הכריחו אותם להעשות לקטלנים ולהשאר לדיראון עולם. ופתאום עושה לה מחדש כנפים שמועה שיוציאו את היהודים מהגיטו לשוורי, לזשוקנה, Zokniai (כפר ששם נמצא האאירודרום) [שדה התעופה]<sup>138</sup> וכו'. כה נפוצות בגיטו שמועות המכחישות האחת את השניה, פעם משמחות ופעם מעציבות, והעצבים מתוחים, נרגזים ונהרסים יותר ויותר. ישנו יום שכל תושבי הגיטו הפיסימיסטים הולכים שחוח וכל פנים קָבָצוּ פָּאָרור" [עפ"י יואל ב 6]: שמועה רעה מבהלת אותם, וביום המחרת נמצאה השמועה בדויה. העבים מתפזרים, הפנים נוהרים, הקומה זקופה יותר. האחד מצמצץ לשני: "רזי-לי, רזי-לי" [על פי ישעיהו כד 16] כאשר יאמרו הבריות: "סוד לכל העיר פָּרֹד". כל אלה הנם תוצאות חיי האימה והפחד, המהומות והאסונות שהנם מנת חלקנו כעת ושרשומם נשאר עמוק עמוק בנפשם של תושבי הגיטו ובמצב רוחם.

מה שנוגע למצב רוחם של האבות השכולים, חזינו זה מבשרנו וטעמנו בעצמנו את טעם המצב הזה. מקרה בנו יחידנו יכול לשמש ציור יפה "רברבני" בנידון זה. עליו היה לגמור את בחינותיו לשנת הלמודים הראשונה באוניברסיטה בוילנא ולשוב הביתה בסוף חודש יוני [שנת 1941]. ופתאום התחוללה המלחמה והוא נשאר בוילנא בסכום שיכול היה להספיק לו להעצר בוילנא עד סוף החודש וגם להוצאות הדרך ולא יותר. מאז נסתם ממנו כל חזון ולא היה לנו כמובן כל מושג מכל המוצא אותו: האם הוא נשאר בוילנא, או ניסה להמלט לססר? אמנם היינו מסופקים מאוד, אם צעיר כזה, שירש במדה הגונה מאבותי - חובשי בית המדרש ומאבות רעיתי - אנשים פסיביים - רשלנות ומתינות, ירהיב עוז בנפשו לעשות צעד נועז כזה ובפרט שהנהו חסר אמצעים, אבל בשעת חירום פָּאָנִי. אפשר שאחי ויתר בני משפחתו במוסקבה יכלו להיעשות לכוח המושך בעדו. אין לאל עטי לתאר את ענויי נפשנו לרגלי חוסר ידיעות על אודותיו ולרגלי הסוד שחפץ על גורלו של בנו יחידנו. יומם ולילה הטרידונו פחדים ודאגות לכל המוצא אותו: האם הוא בריא במקום מקלטו? האם הוא חפשי או בבית האסורים? השבע הוא אם רעב? האנוס הוא לעבוד עבודת פרך? ההצליח לעבור בשלום את הגבול אם ברח מוילנא? רעיונות כאלה הבהילונו בלי הרף ובפרט שהגיענו שמועות רעות ע"א [על אודות] ווילנא שנהפכה בעד היהודים לגיהנום ושגועים שם ברעב. אנחנו התיאשנו מן האפשרות מהתראות את בנו לפני כלות המלחמה וחיותם של יגון ואנחה היה טבוע על כל חווייתנו וחיינו. השאלה המרה: למי אנחנו עמלים? החלה לענותנו וממש קצנו בחיינו. ולאמתו של דבר כאשר נמצא אחרי כן, נשאר בנו בוילנא וימצא מקלט במעון משפחת חבריו לדעה שגם פרנסו אותו "בכבוד" ככול אשר השיגה ידם. יחד אתו נשארו עוד בוילנא לא מעט תלמידים ותלמידות מבני שוולי. בין כה נעשתה קשה מאוד שאלת המזונות, הגיעה עונת הסבלות והעבודה באונס, הסכויים לעתיד הלכו הלך ורע. אז נדברו ששה צעירים וצעירות מילדי שוולי שנשארו בוילנא (וגם אביו של אחד מהם היה אתם) ויצליחו למצוא פולני אחד שהסכים להביא אותם לשוולי בעגלה בעד משכורת הגונה. המשכורת נתנה לפולני את האפשרות לרכוש לו "רוסיינטה" מצוינת, סוסה שכבר ביום השני לנסיעתה שכבה על אם הדרך והחליטה שלא תזוז ממקומה ושפה תהיה קבורתה. הפולני היה אנוס ללכת אל הכפר הסמוך לבקש

<sup>138</sup> שדה התעופה, בהא הידיעה, לפי שהוא נחשב לשדה התעופה של העיר. יהודים מגיטו שבלי נלקחו לעבוד בבנייתו ובפיתוחו. בתחילה הוחזרו מדי יום לגיטו לאחר יום עבודה של שתיים עשרה שעות ויותר; ואחר כך נכלאו העובדים בו במכלאה סגורה בקרבתו.



## ט. עניני התרבות והחנוך בגיטו

אבי אבות הטומאה הביע פעמים רבות את החלטתו בדרשותיו להשמיד את כל יהודי אירופה. נוסחא אחרת השמיע לא אחת, שהצליח כבר להכחיד ולשים לאל את השפעת היהודים באירופה על אלף שנים. צא ולמד מהנוסחא האחרונה שאם אין מגמתו להכריע לטבח את כל יהודי אירופה מבלי השאיר להם שריד ופליט, הוא החליט להפך את השרידים לבריות בלי כל השפעה על החברה האנושית, ובהתאם למגמה זו נתן צו שילדי ישראל ישארו בלי חינוך ויגדלו כפראים במדבר. בתי ספר בגיטו לא יִזְכְּרו ולא יפקדו ואפילו הלמוד בקוצות [בצוותים] לא יכול להתקיים. לכתחילה ארגנו בגיטו באופן בלתי רשמי, רק על סמך הבטחת סטנקוס שיעלים עין מכל זה, מעין בית ספר עממי קטן. היות שחסר אולם מתאים לקלוט מספר מתאים של תלמידים, הסתדרו באיזו מרפסת שנתנה את האפשרות להטיף לקח לקבוצות קטנות, ויתר התלמידים שנשארו מחוץ לכתלי בית הספר הזה נחלקו גם כן לקבוצות קטנטנות שהיו שומעים לקח במעונותיהם הפרטיים הצרים והצפופים של המורים. רשיון רשמי, כאמור, לא היה להסתדרות זו וסכנה היתה צפויה שתגלה תרמיתם של היהודים הרמאים והעברניים: כ"כ [כמו כן] גזרו אח"כ [אחר כך] שכל אלה שאינם מומחים באיזה מקצוע יעברו אל חבל קוקז.<sup>140</sup> אז פסקו המורים מלעסוק במלאכת ההוראה שאינה נחשבת לאומנות, כי אם אין בתי ספר, אין נחיצות במורים וכבודם לא יִתֵּן [עפ"י ישעיה יד 20] בין מומחים ובעלי מקצוע, ולכן החל מורה אחד, המנהל הראשי של בית הספר כביכול, לעסוק במלאכת הרצונות, שני מורים נספחו אל מעבדה של חמרים כימיים שמכינים בגיטו, מורה אחד נהפך בן לילה לצובע [צַבֵּעַ] וכיו. העבודה הזאת פטרה אותם מהרשם בין הולכי בטל המחויבים לעזוב את מקום מנוחתם שהתרגלו אליו, ולנדוד למקום חדש [לגיטו קווקז] ובפרט שהחלוקה למומחים ובלתי מומחים והעברת אלה האחרונים יחד עם זקנים אל חבל קוקז אימה והפחידה לא מעט את תושבי הגיטו. ובכן בטל הלמוד ע"פ הסדר של בית ספר והתחילו פורחים בגיטו שעורים פרטיים. אבל לאו כל אב יכול להרשות לעצמו לשלם שכר למוד בעד בניו, ולכן ישנם הרבה ילדים בגיטו הגדלים ללא תורה וללא חינוך; ואם מצב הדברים הנהו כך ביחס אל חנוך הילדים ואל בית הספר העממי, עאכ"כ [על אחת כמה וכמה] שבתי ספר תיכוניים סגורים ומסוגרים בעד בני הנעורים. והסטודנטים לשעבר, מה גורלם? לעת עתה, כמובן, תורתם מונחת בקרן זווית. מי יודע כמה זמן ימשך ה"לעת עתה": כמה תמשך הפסקה זו! כל זמן שתשלוט בנו יד רשע, כל זמן שרומסים אותנו כטיט חוצות וזורים אותנו הלאה כמצורעים, אין כל תקוה נשקפת לבנינו. הם צריכים להשאר בורים והדיוטים, משועבדים כפועלים שחורים, כיאות לבני-גזע פגום ונחות, האשם בכל פגעי האנושיות והשוואף רק להקריא [עפ"י הושע יג 15] בין אחרים ולסכסך עם בעם. בני גזע כזה מה להם וללמודים?

ועניני התרבות אצל הגדולים, מה מצבם? האם יעלה על דעת מי לסדר מועדון בגיטו? האם יארגנו הרצאות על לב רע [עפ"י משלי כ 25] באין כוח הסבל, פנאי ומקום פנוי? איזו עניני תרבות יכולים לענין אנשים השקועים ראשם ורובם בדאגה למזונות, המפחדים תמיד מפני חמת המַצִּיק [עפ"י ישעיה נא 13], ושאימת מות אינה פוסקת מַקְצֵת אותנו? אלה שנשארו אצלם עוד קורטוב של תשומת לב לעניני התרבות יכולים לעסוק קצת בקריאת ספרים. כמובן שאין בגיטו ספריה. הספריה העברית הצבורית שאני הייתי בין מייסדיה ושנרשמה על שמי, הלכה לאבוד בימי הכולשביקים. בספריה הזאת תפסו מקום בראש הספרים העבריים,

המכלאה, המשנית בה אמורים היו לשכן את הבלתי מקצועיים.

אחריהם באו הספרים באידית. את אלה האחרונים לקחו "החברים"<sup>141</sup> העברים, וארגנו ספריה יהודית רוסית על יד האגודה "מאפר".<sup>142</sup> M.O.P.R. ואת הספרים העבריים דנו לגניזה בעלית [גג] אחד "החברים", אחרי אשר מורה הגימנסיה העברית לשעבר, שנעשה לכולשביקי ולחב יעץ לשרפם. על אדות גורלם של הספרים האלה אין לעת עתה כל ידיעה, והספריה העברית העשירה של הגימנסיה העברית נלקחה בכדי להסיק בה את התנורים של החסקה המרכזית בבנין הגימנסיה, וששם נמצאה עכשיו לשכת משטרת העבודה (וגם האינסטיטוט למסחר עבר שמח), וגם להסיק תנור של נציב המחוז [Gebietskommissar]. אמנם הפועלים היהודים שעבדו במשטרת העבודה הצילו הרבה מהספרים האלה והעבירו אל הגיטו; גם אנשים פרטיים ובתוכם גם בני הביאו אל הגיטו מספר מסוים של ספרים. איך שיהיה הנה ספרים ישנם בגיטו בכמות הגונה; אבל הקוראים אינם מרובים. כל האנשים טרודים מהשעה השמינית עד השעה הרביעית אחר הצהרים. לכן הם מוכרחים להשכים קום בשבע שעות בבקר ואל הגיטו שבים בחצי החמישית אחרי הצהרים. הוסף לזה ארוחות הצהרים והערב, ישאר הפנאי, שמקדישים עפ"י [על פי הרוב] לקריאת העיתונים<sup>143</sup> שיש להם מהלכים בגיטו, כאשר כמובן, מענינים כל תושבי הגיטו בידיעות על אדות החזית וכיו. אמנם העיתונים האלה הינם מעין נרפש ומקור משחת [משלי כה 26], אבל אין ברירה. מקום בראש תופס העתון האשכנזי [הגרמני] המופיע בריגא, Riga<sup>144</sup> אפשר שהוא מופיע בהדור ידוע ובחלק ספרותי הגון, אבל הידיעות הן בו כזב ושקר, שרק מגמה אחת להן: תעמולה והתפארות בלתי פוסקת בנצחונות, והצלחה גם כן לשם תעמולה. עד היכן מגיעה החוצפה בידיעות! האשכנזים [הגרמנים] אינם מרגישים לאות וגועל נפש בהודיעם מדי יום ביומו שהדפו אחר את התקפות הרוסים. הפילו חללים לאין מספר, נתצו והרסו כך וכך טנקים וכיו. וע"א [ועל אודות] נזיקהם ואבדותיהם הם אינם מביעים אף מלה אחת, כאילו הרוסים זורקים בהם כדורי שלג ותפוחי אדמה. התחלבותם בהצמידים מרמה הגיעה לידי כך שבאו חשבון בעת האחרונה והסיקו שלרוסים אבדו כבר כעשרים מליון אנשים! למותר להראות את הכזב שמכיל החשבון הזה. אז ננכה את המחוזות שהם כבשו וששם הגיוס לא יצא אל הפועל, נשארה בססר אוכלוסיה של 160 מליונים, מהם אפשר היה לגייס האחוז היותר גדול, 15 למאה; אז יצא מספר של 24 מליונים, לכן ע"פ הסטטיסטיקה שלהם נשארו רק ארבעה מליונים אנשים בצבא הרוסי! ובמספר כזה הם מתנפלים כל החורף על האשכנזים ומדריכים מנוחתם! מלבד הידיעות הכוזבות מלא העתון הזה רעל והסתה כנגד היהודים והקריאה בו - מעוררת גועל נפש. גם בקובנה [Kaunas] מופיע יומן [עתון יומי] אשכנזי [גרמני] המחקה את היומן הריגאי; והד קולם של אלה העתונים האשכנזים [הגרמנים] בליטאית - העביטים של שופכין שאליהם מקלחת ובאה כל הזוהמה של העתונים האשכנזים [הגרמנים], הנם שני עתונים ליטאים: עתון יומי בקובנה ושבעון בשולי. זה האחרון סמרטוט "פוגרומאי" [של פורעים], הדפיס בגליונותיו הראשונים מאמר "מדע"י כביכול עם ציטטות, מספר "הבקבוק" [המצאה של מוח שיכור] ועוד ספרים שלא היו ולא נבראו, המראות בעליל שיהודים משתמשים בדם הנוצרים לצרכי חג

<sup>141</sup> לשון הפנייה החדשה, שבאה עם המשטר הסובייטי; המרכאות אירוניות משום תיבת העברים-היהודים שבעקבותיה. היינו חברי המפלגה הקומוניסטית היהודים.

<sup>142</sup> ר' הערה 15.

<sup>143</sup> קניית עתונים בליטאית, או גרמנית, וקריאתם היתה אסורה; וכל זה נעשה בהסתר, כמובן מאליו.

<sup>144</sup> בריגא [בירת לסביה] שכנה לשכת הרייכסקומיסר של המחוז (Reichskommissar des Ostland). ולו כפופים הגיססקומיסרים - נציבי המחוזות כולם. מהיותה המרכז. גם עתונה הגרמנית היה המרכזי לבלסיקום כולו.



לשעבר; ועכשיו נמצאים שם האינסטיטוט למסחר, שדלתותיו סגורות כעת בפני היהודים, ומשטרת העבודה האשכנזית. מדי יום ביומו אני מביט על הבנין שעלה לנו בדמים כל כך מרובים, נִכְתָּת עוד הדיוטה השלישית שנוספה בעת האחרונה, לפני כניסת הבולשיביקים; היא נבדלה משתי הדריטות התחתונות בלבניה היותר חדשים, אני מביט, ועיני קלות ולבִי דָּגִי [איכה א 22]. כל אחד מאתנו נדב סכומים הגונים על הוספת הדיוטה הזאת. בכמה עמל ותלאה הצלחנו להוציא אל הפועל את הדבר הזה ולרכש עוד את החלקה השכנה, בכדי להרחיב את הככר לצרך התלמידים, להתעמלותם ושעשועיהם; בתור חבר ועד ההורים יודע אני נֶעֱד את כל ההרפתקאות בקשר עם בנין הגמנסיה והרחבת הככר. ועכשיו נחלתנו זו שהיתה לנו {היוזמים והנדבנים} ולתפארת לקהלת שולי הנה בידי מרצחני ואויבנו בנפש, וגורלה כגורל בית המרחץ, שמודרים הנהא אנחנו ממנו כעת, מנכס קהלתנו, רכושנו ויגיענו.

הפתגם העממי אומר: "קורי עכביש בבית - דאגה בבית", - היינו: אם בני הבית שרויים בצער ודאגה בלבם, אז אינם שמים לב לנקיון ביתם. הפתגם הזה מתאמת בשלמות בגיטו, שכל תושביו הנם רוויי צער ודאגה, ואם נוסף עוד את הצפיפות ורובי הדיירים בחדר אחד, נקל לשער את מצב הנקיות במעונות. המכה השלישית של מצרים הולכת ומתפשטת באופן מבהיל. ואם אפילו בבתי האמידים והנאורים פחות או יותר החלו לשרוף הכנים, מה תעשה דלת העם? יתר על כן, כמעט כל החצרות מלאות מפל מזון וטיט ורפש, ובבתי המחוראות [=בתי השימוש] נצברו ערמות גללי אדם עד אפס מקום. באשר חסרים סוסים ועגלות לפנות ולנקות את כל הזוהמה. כאשר יופיע האביב וקרני השמש יחלו לחמם את הארץ, אז מאד מאד יהיה קשה לשאוף רוח מפני הצחנה והבאשה שתפיץ החלאה שבחצרות. אחר כל הדברים האלה נקל להבין שההיגיינה בגיטו הנה לקויה ופגומה באופן נורא וכל מחלה מתדבקת יכולה לקבל אצלנו אופי של מגפה משכלת ומאבדת את כולנו. בפרט גדלה הסכנה כאשר בעיר התפשטה המחלה של טיפוס הבהרות המתדבקת כידוע ע"י הכנים. את המחלה הזאת הביאו אתם שבויי המלחמה והחיילים ששבו מהחזית, ומבית האסורים, מקום מקלט השבויים, ומבית החולים הצבאי עברה המחלה אל תושבי העיר, ורבים היו חולים. לו חדרה המגפה אל הגיטו, או אז, - בתנאים ההיגייניים הרעועים והגרועים השוררים אצלנו, - הקיפה המגפה את כל הגיטו, "וידידנו" העלו [היו מעלים] על המוקד את כל הגיטו על כל יושביו כמו שנהגו עם בית החולים היהודי בקובנה. בגיטו אמנם היו מקרי התדבקות אחדים, בודדים: חלו צעירים אחדים שעבדו אצל האשכנזים [הגרמנים], אבל מקרי מות לא היו והמחלה לא התפשטה: הנציגות התאמצה לקדם את פני הרעה ע"י אמצעים שונים: קודם כל דבר סדרה בית חולים קטן להוציא שמה את נגועי המחלות המתדבקות, גלבים הסירו את שערות הראש של הילדים והילדות שהיו מלאים כנים וביצי כנים, הכריזו שיתמידו להוציא החוצה את הכרים והכסתות ויתר חפצי המשכב, שכאשר יגבר הקור, היתה צפונה בזה תחבולה היגיינית נכבדה. סוף דבר סכנת המוות האיומה, פסחה על הגיטו, ואנחנו נצלנו ממש על פי נס ממגפת טיפוס הבהרות. אבל לא בכל יום מתרחש נס והרבה שלוחים למקום. התנאים הבלתי היגייניים וההזנה הבלתי מספקת מפחיתים במידה מרובה את ההתנגדות של הגוף אל המחלות בכלל ואל המחלות המתדבקות בפרט, האורבות לנו על כל שעל ושעל, כמו למשל מחלת השחפת, הגוף שהוחלש הנהו מכשר מאוד לקבל את כל מעוררי המחלות המתדבקות והנהו קרקע פוריה להתרבותם של הטפילים השונים והתעצמותם באברים השונים.

אם אמנם המצב ההיגייני של הגיטו לא רק שאינו משביענו רצון, אלא הוא גם מאיים עלינו בסכנת מחלות שונות, הנה עניני הרפואה בגיטו נותנים לנו סיפוק הרבה יותר גדול. בשני

הפסח. הנה כי כן החיו במאה העשרים את כל השקרים והזיופים של ימי הביניים הקטעולים להוותנו. על אפיו של הסמרטוט הזה ועל המגמה שהתהווה לו מראש, מעיד כבר גליונו הראשון, שבו הופיע מאמר הקורא לפרעות ביהודים במלים ברורות והמעורר את הליטאים לשפוט את היהודים "משפט עממי", בעצמם, בעד כל הרעה שהגיעתם מידי היהודים המזדהים עם הבולשיביקים; ופה הולך בעל המאמר ומונה את כל "הרציחות" ואת כל המומים שהטילו בגופותיהם: קצצו ידים ורגלים, כרתו שדים, נקרו עינים וכי' ואת רשימת רציחות היהודים גומר המחבר בפרט "השופך אור" על כל ערכו הממשי של המאמר: בין הליטאים שנוזקו באופן כל כך אכזרי על ידי הבולשיביקים, היו כאלה "שלבם נחתך מגופם ע"י הריטואל", זאת אומרת לפי הדרישה של דת היהודים. הקצור, הבולשיביקים היהודים ברצח את הליטאים התכוונו גם למלא את חובת האמונה היהודית. ובכן נמצאו בדור של הפקר דתי אנשים הנאמנים והמסורים דת היהודית החרדים למלא את המצוות המעשיות של אמונתנו, הינו הבולשיביקים! כ"כ [כמו כן] הנה חדשה לגמרי האשמה שיש ריטואל של חתוך הלב: אמנם שקר אין לו רגלים. אמור מעתה שגם ליתר הידיעות על אדות מעשי הרצח של היהודים יש ערך וממשות כלדיעה האחרונה. סוף המאמר מעיד על תחילתו. נתאמתה חוות דעתו של אחד העם במאמרו: "חצי נחמה" שעלילת הדם מעידה על טיב יתר העלילות שמאשימים בהם את היהודים, וכמו שלעלילה זו אין שחר ואין טעם, כן גם יתר האשמות יסודן בזדון לבם של משנאיו ומקריטריגיו ולא בעובדות ממשיות. הקצור, מה שנוגע לעניני התרבות בגיטו הדברים יגיעים לעת עתה, ואפשר היה לעבור עליהם בשתיקה, לולא החפץ לעמוד על פרטי חיי הגיטו ולתת ציור פחות או יותר שלם מהחיים האלה.

#### י. שמירת הבריאות והרפואה

אחד התנאים היותר נכבדים לבריות הגוף הנהו הנקיון, האפשרי רק ע"י בית המרחץ, אמבטיה או לכל הפחות ע"י רחיצה של כל הגוף. ע"י [על אודות] רחיצת כל הגוף בגיטו למותר לדבר: הצפיפות היוצאת מגדר הרגיל מצד אחד, ומאידך גיסא הדאגות והפחדים התמידים המביאים לידי התרשלות ומסיחים את הדעת מהטפול בנקיון הגוף שמים לאל ולבלתי אפשרי בגיטו את האמצעי הזה של הנקיון לרובם של התושבים. עאכ"כ [על אחת כמה וכמה] שאמבטיה לא תזכר ולא תפקד בגיטו, אבל רעה חולה, מלאה סכנה לכל תושבי הגיטו, הנהו חסרון בית מרחץ, שערכו הכירו כבר חכמי התלמוד שהפליגו בשבחו ואמרו: "כל עיר שאין בה בית מרחץ, אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה". ראוי לציין פרט אחד בנידון זה: בעיר שונת בית המרחץ העירוני ממלאכתו שני ימים בשבוע. "הנציגות" היהודית בגיטו השתדלה בעיריה ובלשכת נציב המחוז שירשו ליושבי הגיטו להשתמש בבית המרחץ העירוני בשני ימי ההפסקה, ובפרט שהמרחק הנהו קטן, ושמבקרי בית המרחץ היו זקוקים לעבור רק רחוב אחת צדדית, לא מרכזית. כמובן היתה השתדלות הנציגות לשוא אצל הנבלים: הרשיון לא ניתן! במה עסקינן? הלא בבית המרחץ היהודי, העירוני, שהקהילה ויורשתה חברת "עזרה"<sup>145</sup> פורו סכומים גדולים על בדק הבנין ותקונו ודאגו לסדורו והנהלתו. כן! נתקימה בנו קללת התוכחה במלואה, במובנה הרחב: "בית תבנה ולא תשב בו" [דברים כח 30]. כמה ממונם של ישראל הלך לאיבוד! כמה יגיענו וכוחנו אוכלים זרים. אגב אורחא: חלונות הלבורטוריה של הפוליקליניקה המרכזית ששם אני עובד כעת נשקפים על פני הככר של בנין הגמנסיה העברית

<sup>145</sup> היינו: אגודה ל"עזרה" של יהודי גרמניה, Hilfsverein der Deutschen Juden; נוסדה בברלין בשנת 1901. אחת ממטרותיה היתה לשפר את איכות חייהם של היהודים במזרח אירופה.



חבלי הגיטו סודרו שתי אמבולטוריות [מירפאות] הממציאות רפוי חנם או בזול לכל תושבי הגיטו; על יד האמבולטוריות נמצאות גם מחלקות לרפוי השניים. כ"כ [כמו כן] הנה ישנם בשני חבלי הגיטו [טראקו ו-קונקז] יותר מעשרים רופאים, מילדות, אחיות רחמניות לטפול, להקזה ולהצגת קרני אומן. - אמנם ששה רופאים עובדים בעיר, אבל אחר השעה הרביעית שבים גם הם אל הגיטו.

בדפרי על אדות מוסדות הרפואה בגיטו נחוץ להבליט שלשה פרטים, שעליהם ידובר עוד בפרק המקדש לגזרות החדשות: האסור לקבל חולים יהודים בבתי החולים ובמוסדות הרפואה השונים בעיר; האסור לקבל סמי מרפא בבתי המרקחת העירוניים, ולבסוף הגזרה שלא נשמע כמוה מעולם ושלא נשכחה לעולם, היינו האסור על נשי ישראל ללדת בנים וההכרח להביא נשים הרות יהודיות לידי הפלת עובריהן. איך לא יתפלץ הלב לשאת דברים כאלה! הכוח אבנים כוחו להבליג על צרות כאלה? "פרעה לא גזר אלא על הזכרים", ואבי אבות הטומאה, ימח שמו וזכרו, גמר אומר לעקור את הכול! היצליח חפצו בידו? האם לא היה בקרב הימים "כפרה לכל ישראל"?

לרגלי הפרטים הנזכרים נמלכו חברי הנציגות וייסדו בית חולים בזעיר אנפין בשני בנייני בית הקברות. "בחדר הטהרה" ובבית ששם נמצאו מעונות "השקשים" [סמוכים למכלאה של קווקז]. בית החולים מסודר באופן מספיק לצרכי חולים הזקוקים לרפוי ולטפול בבית חולים וגם לצרכי הנשים היולדות וההרות המכרחות להחלץ מהריונם ומעונש קשה שהובטח להן מהבלשת האשכנזית [הגרמנית] אם תעזנה ללדת ילד חי. מובן מאליו שחסרה מכונת רנטגן ועוד חפצים שונים, אבל בשעת הדחק בית החולים הצנוע הזה יכול למלא מקום בית החולים העירוני, ובפרט שהמנתח האנטישמי ט.ק. של בית החולים העירוני נעשה יותר רצוי ליהודים, והנהו בא אל בית החולים של הגיטו לעשות נתוחים יותר מסובכים, שאין ביכלתו של מנתחנו הצעיר ה. להוציא אל הפועל. המנתח האנטישמי הזה שייך אל האינטליגנטים הליטאים הסוברים שהיהודים היו ראויים לקבל לקח טוב, אבל שונאיו הגדישו את הסאה; לכן נעשה יותר נוח לחולים היהודים ובחפץ לב הוא עושה את מלאכתו בגיטו, ובפרט שמתן שכרה ההגון בצדה, תנאי קודם למעשה.

לרופא הראשי בגיטו נמנה איש מקרוב בא, הרופא ב-ן. הוא קנה עולמו בשעה אחת כיליד החבל המיקלי<sup>146</sup> יודע הוא היטב את השפה האשכנזית ולכן התנדב ללכת אל נציב המחוז יחדו את מרת ל. שקבלה גם כן חנוך באשכנז. אמנם במשלחתם העלו חרס בידם, אבל את מחשבתם הטובה צרפו למעשה והוא זכה לקבל את משרת הרופא הראשי, שאמנם אינה מעלה ואינה מורידה, אבל תועלת חמרית הוא מוציא אל נכון ממשרתו זו. לרופא זה היתה תרעמת גדולה עלי. אחרי אשר שב יסייטס [Jasaitis] ממוסקבה תפס מחדש את משרתו הקודמת: משרת מנהל מחלקת הבריאות בשולי. אז נודע לו שאני נשארתי בלי עבודה במוסדות הרפואה העירוניים - הכתוב מדבר בתקופה שלפני חוקי נירנברג אצלנו - תחת אשר הרופאים החדשים ב-ן וג-סקי עובדים באמבולטוריה החיצונית של העיר. אז החליט יסייטס לפטר את הרופא ב-ן ולמסור את משרתו לי, למכרו הטוב משנים רבות. ב-ן עבד אז בבית החולים של השבויים, לכן היה כבר בטוח שלא יקחו אותו לעבודה "שחורה". אני, שהייתי זקוק למשרה בכדי שלא אחשב להולך בטל ושהייתי מנהל הפוליקליניקה אחרי הנהלת

<sup>146</sup> חבל מימל, Klaipeda, סופח אל ליטא העצמאית לאחר ובעקבות מלחמת העולם הראשונה כדי להקנות לה מוצא לים, הבלטי. כמו בקרב רוב האוכלוסיה בחבל זה, היתה הגרמנית גם שפת התרבות הכללית של היהודים בו.

המחלקות בבית החולים העירוני יותר משש עשרה שנה, לא התנגדתי להצעת יסייטס וחשבתני שאני ראוי יותר להמשיך את שרותי במוסד עירוני מאשר איש מקרוב בא ובפרט שמשרה אחת יש לו כבר. מה עשה ב-ן, כאשר אני קבלתי את משרתו שהיתה שייכת לי למפרע כמנהל לשעבר של המוסד הזה? הוא הלך והלשין עלי לפני כל חברינו, שאני דרשתי במפגיע מסייטס שהוא ימסר לי את משרת ב-ן, כאלו הדבר הזה היה תלוי בדעתי. מאז היה עוין אותי, הד"ר ב-ן, וכאשר בביתו התקיימו ישיבות עסקנים שונים לא נתן להזמין אותי; ובכן התרחקתי מעבודה צבורית. ויהי כאשר נמנית בין ששת הרופאים שקבלו לרגלי השתדלות יסייטס משרת לבורנטים במוסדות הרפואה העירוניים, הוא לא היה בין אלה הרופאים וגם משרתו בבית החולים של שבויי המלחמה בטלה, אז בערה בו חמתו, ויהי נכון להלשין עלינו לפני מנהלה של משטרת העבודה ובאזני אחד מפקידי נציגות הגיטו שעבודתנו הנה מדומה, פיקטיבית. פעם אחת, כאשר התקיימה ישיבת הרופאים בגיטו התקפנוהו כדבעי, והד"ר ג. טפח על פניו באשמה שאם סוחר הסוסים במימל [Klaipeda], ועכשיו מנהל משטרת העבודה<sup>147</sup>, דן על אדות טיב עבודתנו בתור לבורנטים אין זאת כי אם השפעת ב-ן מדברת מתוך גרונו. הוא קפץ ממקומו כנשוך נחש ואחרי העליבו את הד"ר ג. בקצף עזב את הישיבה וברח מן החצר. הוא נוכח אז שגם אני איני נושא פניו ביותר, ומאז אבד עוד יותר חני בעיניו. ויהי כאשר החלו לעסוק בסדורו של בית החולים בגיטו והיו זקוקים למנהלו של בית החולים הזה, הראו עלי כעל רופא שנהל את מחלקות המחלות הפנימיות המתדבקות יותר משש עשרה שנה בבית החולים העירוני ושאל נכון רכשתי לי מטען הגון של ידיעות ונסיון נכון בענין זה. הרופא הראשי פסח כנראה על שתי הסעיפים בתחילה ואחר פנה אלי סוף סוף בהצעה לקבל עלי את משרת מנהלו של בית החולים, ויבטיחני להמציא לי רשיון לצאת מן הגיטו ולהכנס אליו בלי הגבלת הזמן, עד כי אוכל לאחר לבוא אל הלבנטוריה אחר הבקור של שחרית בבית החולים ולהקדים לצאת מן הלבנטוריה בכדי לשוב אחרי הצהרים בפעם השניה את בית החולים. ובאופן כזה לא הייתי מוכרח לבלות יותר זמן מאשר עכשיו, כאשר בלבנטוריה אני נשאר, לאמיתו של דבר הרבה יותר מהדרוש. זאת ועוד אחרת: הנטיה לעבודה צבורית עודנה טבועה בחובי. ולכן הסכמתי לקבל עלי את משרת מנהל בית החולים, אבל אשתי התנגדה להצעה זו ונמוקה היתה שהעבודה תכבד עלי ללכת מהאמבולטוריה אל בית החולים בערבי החורף האפלים. כ"כ [מו כן] התעוררו גם אצלי ספקות הראויים לתשומת לב מיוחדת, חוששתי [חששתי] פן לא תסכים משטרת העבודה שאמלא שתי משרות, והיא תשחרר אותי מעבודתי בעיר, הנכבדה לי מאוד, ובפרט שבעד עבודתי בלבנטוריה מקבל אני משכורת אף כי פעוטה, תחת אשר העבודה בבית החולים הנה שלא על מנת לקבל פרס. שנית, וזה היה אחד מהסוסי היותר חזקים, הימים היו ימי העברת חלק האוכלוסין מחבל אחד של הגיטו אל השני - העברת חליפין מפני סבות שונות - ואם אהיה אנוס ללכת שתי פעמים ביום לחבל קנקז, ימלכו ויעבירו אותי לגמרי לחבל קוקז מקני שסדרתי לי בחבל טרוקי [טראקו] בקושי ואחרי הרפתקאות שונות. סוף דבר אני שבתי מהחלטתי ומהנהלה נמסרה לד"ר פ. שקבל אותה ע"פ [על פי] עצתי כאשר הנהו הרבה יותר צעיר ממני. לכתחילה הססתי אבל בדיעבד אינני מתחרט, יען כי עבודתי בבית החולים היתה מביאה אל נכון נזק לעבודתי בתור רינטגנולוג בפולקליניקה; כי הכירורגים שולחים לפעמים את חוליהם אלי עד השעה הרביעית. כ"כ [כמו כן] הנה יש לי עכשיו פנאי ואני מקדישו ללמוד השפה האנגלית ואני צעדתי

<sup>147</sup> הכוונה לגרמני איש קלאיפידה = מימל Streng, שסרינגה; הוא כונה פורמלית ראש משרד-העבודה, ראש ה-Arbeitsamt.



קדימה בידיעת השפה הזאת יותר מאשר שערתי. אני מבין כבר ספור קל. אם נזכה לצאת מן הגיטו, נתאמץ לעלות לארץ ואז אמצא חפץ בידיעת השפה האנגלית.  
זכור לטוב גם בית המרקחת שנוסד בגיטו, - תפקידו נכבד מאוד בפרט שבעיר חדלו בתי המרקחת מלתת סמים [תרופות] ליהודים. ערך רב יש גם למעבדה של חמרים חמיים שונים תחת הנהלת ספיציאליסטן מצוין כזיגן; שם מכינים תערובת עשבים הממלאה מקום תה, אבקת שניים, וחמרי קוסמטיקה וכו'.

#### יא. הנהלת הגיטו ופיקוחו

"מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל!" רחובות הגיטו המשתרעות על שפיים ומדרונות, הן בלי הצפת [ריצוף] אבנים ובלי מדרכות; בשעת הפשרת השלגים ואחר גשם שוטף הן מלאות טיט ורפש; בקיץ תהיינה מלאות אבק. הבתים הנם קטנים ונמוכים ולא תואר ולא חדר להם; המעונות הנם צפופים וקרים בחורף ובקיץ יהיו חמים לבלי הכיר, כי הכירים בחדרים. כ"כ [כמו כן] הנם מזוהמים ומלאים פשפשים, טרקנים [מקקים] ועכברים; התושבים הנם נדכאים ונענים [=מעונים]: המזון איננו מספיק, הגזרות הן קשות וחדשות לבקרים, צרת השכול והאלמון תקפה את כולנו; והננו חדורי צער ויגון. ולמרות התנאים הבלתי נאותים והבלתי נוחים האלה נחוץ לספר בשבחה של האוכלוסיה של הגיטו שהצליחה ליצור הסתדרות הגונה ולהוציא מתוכה הנהלה ופיקוח שהשכינו בגיטו סדר ומשטר. מנגנון הנהלת הגיטו הנהו כדלקמן: מקום בראש תופסת הנציגות, היינו מועצת זקני העדה המתווכת בין הגיטו ובין הרשות, בין היהודים ו"מלך היהודים" סטנקוס, הפקיד המסדר עניני היהודים. הצנור הקולח את כל גזרות האשכנזים [היהודים] והליטאים מלחכי הפינא שלהם על ראשו. על יד הנציגות עובדת משטרת [=מנהלת] הפקידים השונים "האדמיניסטרציה", המוציאה אל הפועל את פקודות הנציגות בעזרת גדוד של עלמות העובדות בלשכה בעניני כתיבה ועריכת הספרים, ובפרט בעזרת שוטרים יהודים "סדרנים", הממלאים את תפקידם של פקיד הבלש של הגיטו.<sup>148</sup> בנציגות משתתפים האדונים ליבוביץ, קרטון, רובינשטיין, הרב קילר, העו"ד אברמוביץ והמזכיר הראשי כץ (מי שהיה המנהל של הבנק העממי). במקום שלא היו אנשים השתדלו הם להיות אנשים; אחדים מעסקני הצבור הותיקים לשעבר מפני סבות שונות השתמטו מעבוד לטובת הקהלה (בפרט כאשר נפל פחד האשכנזים [הגרמנים] עליהם ומפני ידיעת השפה האשכנזית הבלתי מספקת). אבל אלה האנשים הנזכרים לעיל לא נרתעו לאחר ויעמיסו על עצמם את טרחם ומשאם של הצבור הנרגז והמזועזע. עבודתם הנה מרובה, קשה ומלאה אחריות. לא אחת היו נאלצים לעמוד בפרץ להתקומם בכל תוקף כנגד גזרות שונות. ככה למשל הצליחו להעביר את רוע הגזירה של הוצאת יהודי שולי לזשגורי, Zagare, ואז היה גורלם כגורל יתר היהודים מערים שונות שגלו לשם ונכחדו שם מתחת השמים. עבודתם הנה רב גוונית מאד: עליהם שומה לדאוג לצרכים המרובים והשונים של תושבי הגיטו. הם יסדו שתי חנויות להספיק מזון לגיטו, אמבולטוריה, בית מרקחת ובית חולים לרפא את החולים, מחלקה סניטרית לפקח על עניני שמירת הבריאות, מחלקה להמציא עצים להסקה, מחלקה לתמוך בידי "הנצרכים", מחלקה הנושאת ונותנת את משטרת העבודה ע"א העובדים בעיר ובגיטו, ע"א הרשויות לצאת העירה, ע"א [על אודות] משכרתם של העובדים וכו'. לנציגות יש העוז והמשורה להטיל מס על תושבי הגיטו, לענש את הנאשמים בהפרעת מנוחת התושבים,

<sup>148</sup> כלומר: שוטרי הגיטו הם גם בלשי הגיטו.

ועונות של בין אדם לחברו, לשם זה יסדו בית דין, שבין יתר האשמים שפט רופא אחד שנכשל בלשונו ומתוך רתיחת הדם אמר, שאם ינסו להעביר אותו מדירתו אל דירה אחרת אז יוציאו את חצי הגיטו. הוא לא נזהר בדבריו בענין מסוכן מאוד, באשר כלל ההמון סובר גם בלי זה שבעטים של הרופאים ודירותיהם הוציאו כמה וכמה משפחות מהגיטו לאבדן. (הוא היה מנהלה של האמבולטוריה, והרחיקו אותו ממשרתו לשלשה חדשים); היו עוד משפטים אפייניים שירבו הדברים לפרוט [לפנט] אותם, אף כי אל נכון הנם מעניינים בתור ציורים לחיי הגיטו. אפשר שעוד נעמוד על פרטי המשפטים השונים בימים יבואו. עבודה קשה כקריעת ים סוף היתה חלוקת הקונטרבוציה בין התושבים; הנציגות בצעה באופן פחות או יותר מספיק את המפעל הזה. הפקידות פתרה כפי האפשר, את השאלה הקשה והמסובכת של הספקת דירות לאוכלוסיה של הגיטו; גם הצליחה לסדר את הנמלטים על נפשם "מגיהינומים" שונים אל הגיטו שלנו הנחשב לנ עזן כביכול. אמנם ראוי להוסיף ששגיאות רבות נעשו, שגיאות גסות לפעמים. הקולר תלוי בצוארם של הנציגות והפקידות בעד עוונות כבדים כנגד הרבה אנשים ואת המסים הרבו והמעטו לא כהוגן; את הדירות חלקו גם כן באופן מוזר לפעמים ולא דאגו לאנשים הראויים לכך. מבטיחים שיש משא פנים לקרובים וליחסנים שונים, שקבלו דירות יותר נוחות ומרווחות ושלמו סכומים הרבה יותר קטנים מאשר ביכולתם. ואולם כאשר העבודה הנה כל כך מרובה הגוונים ומוגיעה, ובפרט כאשר התנאים הנם כל כך קשים ובלתי נוחים, אי אפשר להמלט משגיאות, ולכן אסור להתאונן עליהם, באשר הם טובעים בים של צרות ועבודתם הנה עבודת פרך ועפה"ר [ועל פי הרוב] שלא על מנת לקבל פרס. לכן הנו מחויבים לסלוח להם בעד שגיאותיהם ולהודות להם מקרב ולב עמוק בעד מפעליהם, שהנם לפעמים כבירים ומסוכנים.

אמנם קשה להתרצות עם הגסות, הקפדנות היתרה והביורוקרטיזם השוררים בלשכות הנציגות והפקידות בכל תוקף, והשיטה שלא להדור פני איש, זקן ומכובד, תלמיד חכם ומלומד בלי הבדל בינם לבין הדיוטים ועמי הארץ, - בולשיביזם כביכול של "מהפכני" הקרת החושבים שאם הקטן גדול יהיה והאפס יהפך לגדל ערך אז הגדול צריך בהכרח להפך לקטן וגדל הערך לאפס, אבל לא תמיד אמיתיים משפט והיפוכו.

על חשבון הנציגות נחוץ לזקוף עוד מפעל נכבד ורב ערך, הינו סידורן של מעבדות [בתי מלאכה] שונות בגיטו בכדי להמציא עבודה ומשכורת למספר רב, שאלמלי המעבדות האלה יכלו להשאר בתור הולכי בטל. בין המעבדות האלה תופסות מקום בראש: המעבדה לחמרים כימיים שונים; המעבדה לתקון לבנים וכו', המכבסה, המעבדה לשקי ניר ותיבות, בית מלאכת הסנדלרים וכו'. בואו ונכיר טובה להם בעד המוסדות האלה שבעזרתם נצלו הרבה אנשים מהיות נחשבים בין הולכי בטל.

בתור מילואים לפרק זה נזכיר פה משפטים אחדים שהתקמו בבית הדין של הגיטו, מלבד המשפט הנזכר של הרופא שפיו הכשילו בשעת כעסו (את הדין הזה בררו בדלתים סגורות).

(א) מעשה בצעיר אחד שאביו חלה פתאום בשעה השניה בלילה, והוא הלך להזמין את הרופא הקרוב. זה אחר לבוא הביתה (מוסרים ששיחק בקלפים עד השעה הראשונה) והתעצל לקום זמן קטן אחרי שכבו. אז התרה בו הצעיר שאם בעד עשרה רגעים לא יקום, אז יפוצץ את זכויות חלונותיו. אמר ועשה! הרופא הגיש קובלנא על הצעיר, אחר התפשר אתו; אבל ראש השוטרים [היהודים בגיטו] לא ויתר והאשים מצדו את הרופא על סרובו להחיש עזרה



האשכנזים [הגרמנים] התופשים יהודים שמצאו אצלם מעט מזון, מעדיפים בעדם את בית הסהר של הגיטו על בית האסורים הכללי.<sup>149</sup>

#### 10. המשך הגזרות בתקופת הגיטו

פמליא של מלאכי חבלה יושבת על מדוכה זו ומטפלת בשאלה: "הבה נתחכמה לו". שונאיו בנפש שואפים למרר את חייו בגזרות מגורות שונות. ראשית כל נחוץ לשים קץ לתחבולות היהודים למצוא מזון בעיר ע"י קניה אצל מכרים או ספיקולנטים, או ע"י חליפין של חפצים במזונות. לשם זה נחוץ לאסור את טיולם של היהודים ביחידות בעיר, את בקורם בבתי נוצרים ובחנויות, לדקדק כחוט השערה עם המנסים להכניס אל הגיטו צידה ולאסר בעד כל עברה קלה בנידון זה במאסר. ולפיכך גזרו גזרות אלה על תושבי הגיטו:

(א) כל העובדים בעיר מחויבים לצאת מן הגיטו עד השעה השמינית בבוקר ולשוב אל הגיטו בשעה הרביעית, ומהשעה השמינית ועד השעה הרביעית בל יראו ובל ימצאו בלי רשיון מיוחד ברחובות העיר. "די והותר" לראות את היהודים רק "בלי ברירה", כאשר הפועלים המומחים שהאשכנזים [שהגרמנים] נזקקים להם, הולכים לעבוד ושבים ולא יותר.

(ב) העובדים צריכים לצאת מן הגיטו וללכת למקום עבודתם בעיר בסך קבוצות, קבוצות, בסדר צבאי: כעין גדודים קטנים, ומנהל נוצרי בראשם, שישגיח על העובדים שלא יפרדו מהגדוד ולא יסורו אל בית פרטי. עד חמשה אנשים מחויבים ללכת כמו אווזים: איש אחר רעהו; עד 15 איש - שנים שנים בשורה, ולמעלה מ- 15 איש שלשה-שלשה בשורה. חביבים על שונאיו המשטר הצבאי והמשמעת, כ"כ [כמו כן] הנה יש פה משום השפלה של אנשים חפשים למדרגה של אסירים.

(ג) הכיוון הראשי של הגזרות האלה נאמר סוף-סוף בפירוש בחזר שנפוץ אחרי כן: "אסור לקנות דבר מה בעיר". יחד עם הגזרות ללכת בסך: גדודים גדודים עם מנהל, והאסור לטייל בעיר יחידים, בא האסור הזה להביא לידי גמר את השאיפה להרעיבנו, ולהרחיק כל אפשרות של קפוח האריות הנעלים ע"י היהודים הנבזים בעיני צידה.

(ד) כל היהודים העובדים מהווים קטיגוריה אחת בלי הבדל ההשכלה, המומחיות והנסיון. רופא יהודי, מומחה בעבודת הלבדוֹטוריה, רינטגניולוג, אינגינייר וכו' נחשבים במדרגה אחת עם חוטב עצים, חופר בקרדום ויתר "פועלים שחורים": כולם מקבלים משכורת אחת: מרק וחצי ליום לגבר, ומרק ושלשים פיניגים לאשה; ואת המשכורת מקבלים רק בעד ימי עבודה ימי חול, להוציא את היום הראשון בשבוע והחגים, שאינם באים בחשבון. פועל נוצרי היותר פשוט, משרתת פשוטה, מקבלים כפלים או שלש פעמים יותר, ולחדש ולא ליום. טרה זו אינה דורשת באורים ארוכים: נחוץ להצר לנו כפי האפשר, להשפילנו עד עפר, להמציא לנו אפשרות להמשיך את קיומנו האומלל מתוך חרפת רעב, כי בשעה שהיוקר יאמיר מיום ליום, משכורת זו תספיק רק ללחם יבש וחמים [מים חמים] (אם ימצאו לחם לאכול ועצים להסקה).

(ה) בעלי המעבדות [בתי המלאכה] ומנהלי מוסדות שונים, שבהם עובדים פועלים יהודים, אינם רשאים לשלם לאלה האחרונים את משכרתם ישר, מיד ליד, כמו עד הנה וכנהוג. הבעלים מחויבים להכניס את משכרת הפועלים אל משכורת העבודה האשכנזית [הגרמנית] - ומענין מאוד הפרט - לפי מכסת המשכורת השלמה של פועלים נוצרים מאותו סוג, והמשטרה

תכופה לחולה מסוכן שאחזה אותו התקפת הלב ואת הצעיר - בעד הפרעת הסדר והמנוחה בגיטו. הרופא קבל נזיפה, והצעיר נענש ב- 30 מרק: 15 בעד הנוק, 15 לטובת הנציגות.

(ב) מעשה באשה צעירה אחת הממונת בכשרון של ספיקולנטית. היא הנה יוצאת גליציה ונתגלגלה הנה עם בעלה וילדה. האשה הזאת החלה למכור בעיר חפצים שונים של תושבי הגיטו, והמסחר הזה היה מביא לה שכר ידוע. אחוזים קצובים מהמחיר או את המותר העודף על המחיר שהתנו אותה והיא קבלה יותר. ויהי היום והיא קבלה חפצים אחדים על מנת למכור אותם בעיר, אבל היא נמלכה להשאיר את החפצים לעצמה ותכחש לאמר שלא קבלה חפצים. בית הדין חקר ודרש את הענין לרגלי בקשת אלה שסבלו, והאשה הית אנוסה לחשיב את החפצים וגם שמו עליה עונש כסף ומאסר.

נחוץ להעיר שבגיטו מתקים גם משמר, בית סוהר שמשתמשים בו לעתים תכופות. ריב ומדנים המביאים לידי מכות ומהלומות מוצאים שם את תקונם; כמו כן גנבות קלות, התנגדות אל פקודות הנציגות והמשטרה גם כן ממצאות אל בית הסוהר לקוחות. גם האשכנזים [הגרמנים] התופשים יהודים שמצאו אצלם מעט מזון, מעדיפים בעדם את בית הסהר של הגיטו על בית האסורים הכללי.<sup>149</sup>

בין המשפטים משכו את תשומת לבו של אוכלוסית הגיטו שני ענינים הנוגעים לרופאים. לרגלי הגזרה האוסרת הריון ולידה פנתה אשה הרה אחת, אל הדי"ר ג. היודע כהוגן את מלאכת ההפלה ו"ההולדה בלי עת" אבל האיש הזה אינו נזהר במלאכתו ומקרי אסון אחדים קרוהו, עד כי בין קרבנותיו נמצאה גם אשת רופא שנפגעה בהקשותה ללדת בהרעלת הדם, ואשה צעירה ויפה ירדה באשמתו שאולה. מקרים כאלה נשכחים סוף כל סוף, מוצאים להם באורים ואמתלאות והחולים פונים מחדש אל אותו הרופא. אין הענין מחזור כל צרכו אם הרופא היה לחוט אחרי סכום הכסף שקבל מהאשה או שהיא אילצה אותו בהפצרותיה - עובדה היא שהוא החליט להפסיק את הריונה באמצעי המקובל אצל האכרות "מולידות המלאכים" ובחדר הצפוף הציב לה "זונדה". היא "הפילה". אבל אח"כ [אחר כך] חלתה בדלקת הרחם ירחים שלמים ושכבה בביה"ח. ויהי בצאתה מביה"ח דרשו ממנה תשלום בעד הרפוי. אז הגישה קובלנה על הרופא ג. - בית הדין לא יכול להחליט, האם באשמתו חלתה או מפני סבות אחרות, באשר אחר הנקוי של הרחם שהוציא אל הפועל, עברו על האשה ימים אחדים ללא חום וסמני מחלה. הוא קבל נזיפה אבל מכסף ענושים שחררו אותו.

ורופא ביה"ח ששם שכבה האשה הנ"ל, המנהל את מחלקת מחלות הנשים, הנהו זה מכבר בעל דבבא של הרופא ג. זה האחרון חשב שרופא בית החולים שונאו הסית את האשה להגיש את הקובלנה. ולכן שאף לנקום בו וחפש מקרה שיתן לו את האפשרות לעורר אשמה גם כנגדו שתגרור אחריה חקירה ודרישה בבית הדין. ומקרה כזה אינה לידו. רופא בית החולים למחלות הנשים שהנהו גם מנתח, עשה נתוח לעלמה אחת מעל לעינה השמאלית, והנתוח לא הצליח. מפני סבה בלתי ברורה נשארה במקום הנתוח "פיסטולה" - חלל קטן המפליט מוגלא בתמידות. העלמה בעצמה הנה פתיה ושוטה גדולה, אבל אחותה הבכירה הנה טובת שכל ובמקרה היא עובדת אצל הרופא ג. בעזרה על יד אשתו לנהל את הליכות הבית. הרופא ג. השפיע כנראה על האחיות החולה וזאת האחרונה הגישה תלונה על הרופא ל. המנתח. הוברר שהמנתח עשה הכל כראוי, לפי עצת כירורגי העיר - וגם המשפט הזה נשאר בלי תוצאות. אבל

<sup>149</sup> הוא בית הסהר "האדום" [ביידיש: די רויטע טורמע; ר' הערה 66], שעמד בסמוך למכללת-הגיטו טראקו. ומראהו ואשר התחולל בתוכו הוסיפו לצמרר את יושבי הגיטו ימים ולילות.

<sup>149</sup> הוא בית הסהר "האדום" [ביידיש: די רויטע טורמע; ר' הערה 66], שעמד בסמוך למכללת-הגיטו טראקו. ומראהו ואשר התחולל בתוכו הוסיפו לצמרר את יושבי הגיטו ימים ולילות.



האשכנזים [הגרמנים] לדלדל ולדכדך אותנו ולהשיבנו עד דכא [עפ"י תהלים צ 3]. סכנה גדולה צרורה בגזירה למספר רב של יהודי הגיטו היוצאים העירה. עד עכשיו השתמשו בעלי מעבדות נוצרים באפשרות לקבל עבודה יהודית זולה עכשיו שליחיהם מחויבים להכניס אל המשטרה בעד יהודי אותה המשכרת שמשלמים בעד פועל נוצרי, למה להם לטפל בפועלים היהודים! כ"כ [כמו כן] הנה מנהלי מוסדות שונים נוצרים רשמו את מכריהם היהודים בתור פועלים באופן פיקטיבי, מדומה, בכדי שאלה האחרונים יחלצו מעבודה בכפיה על האאירודום וכדומה, ובכדי שתהיה להם היכולת ללכת העירה - ועכשיו ישתחררו את כל הפועלים המדומים או אלה שאין נזקקים להם ביותר, באשר כשיש "דךךך דךךךךך" [=חשש להפסד]. עכשיו ישארו רק הפועלים האמתים והמומחים במקצועות שונים. אפשר לשער שמכל היהודים העובדים במוסדות הרפואה בעיר ישארו רק הטיכניקנים לרפואת השנים, רינטגנולוגים, הווינירולוג היחיד והלברונטים האמתיים - כשנים עשר איש - והד"ר ג. ול. יורחקו ממשורת לברונטים. ומדי דברי בד"ר ג. זכור אזכור את ההרפתקאות ואת העמל הרב שהיו מנת חלקו עד אשר הצליח להקים את ביתו, בית חומה נהדר ברחוב הראשית שעכשיו נמצא שם בית החולים לילודות העירוני. בעל דךךך [בעל ריב] שלו ומתחרו הד"ר ל. חטף מידו את דירתו, בנין יפה, שהד"ר ג. דיירו התכוון לקנות מבעליו ולסדר שם בית חולים לילודות פרטי. הוא עמד על המקח; אז נהג הד"ר ל. כאורח גברין יהודאין, כאשר עסקין בעניני התחרות ויוסף על מחירו, והבית נעשה לקנינו, והוא סדר שם בית חולים לילודות. הקניה הזאת וההכרח בעד הד"ר ג. לעזוב את דירתו ולפנותה לאויבו ומתחרו גררו אחריהם ריב, ומצה איומי אקדח. משפטים של בוררים, משפטים בערכאות האזרחים, - עד אשר עלתה בידי הד"ר ג. לרכש לו בדמים מרובים וביגיעה מרובה חלקה בתוך העיר ולבנות שם לתלפיות בית יפה העולה עוד בהדרו על הבית "שחטף" ממנו הד"ר ל. ובכן קמו ונהיו בשולי שני בתי חולים פרטיים לילודות והכול בא על מקומו - ולא בשלום! לא ארכו הימים והבולשיביקים הופיעו, הלאימו את שני הבתים האלה. בבית הד"ר ל. סדרו בית חולים לילדים, ובבית הד"ר ג. השאירו את בית החולים לילודות בתור סניף לבית החולים העירוני, והד"ר ג. קבל רשיון לעבוד בבית החולים שסודר בביתו בתור אסיסטנט, ויתרצה והתפס עם גורלו. אבל החליפות והתמורות היותר נוראות באו יחד עם האשכנזים [הגרמנים]. שעם יתר הצרות והצוקות הביאו את הקי נירנברג, <sup>150</sup> האוסרים בין יתר הדברים לרפא נוצרים, ואת גולת הכותרת - את הגיטו - והד"ר ג. גורש כלה מהסתפף בנחלתו [עפ"י שמואל א' כו 19]! אז חש הד"ר יסייטס מנהל מחלקת הבריאות לעזרת רופאים אחדים ממכריו ומפני נמוקים שונים השתדל בעדם שיקבלו משרות לברונטים במוסדות רפואה שונים. מאמציו הצליחו והוא קבל מנציב המחוזי רשיון בעד ששה רופאים יהודים. ומתוכם יחד גם כבוד הד"ר ג., שאל נכון שם הד"ר יסייטס לב אל זכויותיו המוסריות לעבוד בבית, שבכמה עמל דמים תרתי משמע - עלתה בעדו להקימו. אבל קא תינח בשאין דךךך דךךךךך [=אבל זה נכון כשאין הפסד ממון], כאמור, אבל אם העירה תהיה אנוסה להכניס בעדו אל משטרת העבודה כסף מלא, אז יכנס בעובי הקורה ראש העירה הקמץ והקפדן והשונא ישראל לינקיביציוס, <sup>151</sup> והד"ר ג. שאין צרך מיוחד בעבודתו יפוטו מחדש ממשרתו, כי לולי דרישת משטרת העבודה כי אז המשכנו את עבודתנו, הנחוצה מאד בחנם, כעד עכשיו באשר לפי יושרו ומוסרו של ראש העיר, צריכים אנחנו לעבוד חנם, רק בעד

<sup>150</sup> ר' הערה 60.

<sup>151</sup> הגרמנים מינוהו סמוך לכיבושם את העיר [10.VII.41]. למעשה שימש כבר ראש העיר שבלי בימי השלטון של ליטא העצמאית ומשטר הנשיא סקיסונה.

וכת הספחנו אל איזו כהונה במוסדות העירה, ובפרט שבתקציב העירה לא נראה מראש בכוול הוצאה על לברונטים. הנה כן נתקימה בד"ר ג. קללת התוכחה האיומה: בית תבנה ולא תשב בו עם הוספה שהנה אפשר עוד יותר איומה: להשתחוות לאגורת כסף וככר לחם: כי ההשתדלות להספח אל אחת הכהונות הנקלות במשכורת כל כך זעומה הנה השתחויה לאגורת כסף וככר לחם. אכן, צרת רבים חצי נחמה וקללת התוכחה הנעכרה רובצת על כל היהודים שבנו להם בתים שהיו לזרים.

ו) גזרת הקונטריבוציה. הגזרה הזאת מצצה ממנו [=מעמנו] את שארית יגיענו ולשדנו. אחרי אשר דולדלנו מנכסינו עד הדיוטא האחרונה ע"י הבולשיביקים שהתחילו בדבר וע"י האשכנזים [הגרמנים] שגמרו באמצעותם של השודדים והחומסים הרשמיים והבלתי רשמיים להציג אותנו כלי ריק, באה הגזרה הזאת כרעם ביום בחיר. מי פלל ומי שער שעל העניים והאביונים מן הגיטו יטילו מס של חצי מליון רובלים! לא מעט דמעות שפכו הרבה מתושבי הגיטו בהיותם אנוסים למצוא מוצא לכסף ע"י מכירת חפצים, הקשה עכשיו מאד, או ע"י תחבולות אחרות, בכדי לשלם את חלק המס שקצבו להם. מלבד המס, שלמרות מאמצי תציגות לא עשו כל הנחה שקבעו מתחילה, דרשו עוד במפגיע לתת להם את שרידי כלי הכסף והזהב שנצלו בנס מצפרי הועדות לבקורת רכוש היוצאים אל הגיטו, אלה הועדות של לסטים רשמיים: עד עכשיו השאירה הקונטריבוציה צרור נקוב אצל הרבה מתושבי הגיטו, שנעשו "עבדים" למלוויהם, באשר לא סלקו עוד את חובותיהם להם עד היום הזה. בשעה שאפילו פרטה אחת לא היתה לי משלי והייתי אנוס ללוות את הסכום הזה, כי זה מכבר חיים אנחנו על חשבון החפצים שאנחנו מוכרים. אמנם זאת היא מנת חלקם של רב מנינם ורב בנינם של תושבי הגיטו, מלבד הספיקולנטים שמספרם לרגלי הגזרות וההגבלות השונות הולך וקטן.

ז) השוד והחמס בסתר, באופן רשמי ובלתי רשמי, וועדות הבקורת וההחרמה, הקונטריבוציה - כל זה לא נתן עוד די ספוקן לעלויות שאין יודעות שבעה והמעלעות דמנו בכל פה. ופתאום אחרי כל "הפחדים" האלה הופיעה אנקיסטה [שאלון] מענינת מלאה שאלות ע"א [על אודות] בגדינו, רהיטנו, כספנו, תכשיטנו, כלינו וכי' ויחד עם זה נתפרסמה נורמה [מידה קצובה] לכל הדברים האלה, יחד עם דרישה שכל העולה על הנורמה הקצובה צריך להיות רשום באנקיסטה, כמו למשל אם יש יותר מכסא לאיש, יותר משש כתנות, יותר משתי חליפות, לרשום בלי שום טענה ומענה, כמו כן נחוץ לרשום מיטות יפות ומזרונים טובים, מזודות עור "במצב טוב", פרוות טובות, כובעי "קךקול", <sup>152</sup> כל מיני תכשיטים וכי' וכי' כל זה כמו כן ירשם על מנת למסור לעלויות. האנקיסטה הזאת הטילה עלינו אימה מרבה להכיל, אשר עפה"ר [על פי הרוב] הראינו לדעת באנקיסטה שנשארנו בעירום ובחוסר כול בהתאם למצב הדברים האמיתיים. יראנו פן ינסו להוכיח באמיתות תשובותינו השליליות באנקיסטה ויעשו לשם זה חפזים במענותינו, שיכלו לגרור אחריהם תוצאות בלתי נעימות. המחפשים יכלו למצוא דברים מיותרים לפי ראות עינם, חפצים חדשים, ואגב אורחא דברים אסורים לפי שיטתם וצידה. נחוץ להודות על האמת, שגזרה זו הנה היחודית שנשארה על הניר ולא יצאה אל הפועל, כנראה נוכחו ששגגה יצאה מלפני השליטים יוזמי האנקיסטה, כי הבינו סוף כל סוף, שאם רכושנו היה לבז מאה פעם ואחת ושאם קמעא קמעא הפשיטו עורנו מעלינו והשאירו אותנו בלי מקור מחיה, במשכורת כל כך זעומה, שלא תספיק לחיות את נפשנו אפילו בלחם טיידא, שאחר כל הנעשה לנו, אין שוה לאדונים להוגיע ולהטריח את כבודם לשוא, כי הלא,

עוד סלה [מן הרוסית] מעובד עם שער המותלתל; כובע מסוג זה נחשב ליקר.



אם גם נוכלים ורמאים הננו מאין כמונו, אבל מכשפים איננו, וליצור יש מאין איננו יכולים. הנסיון החדש הזה לשדוד את רכושנו שהיה למשיסה זה מכבר הנהו כנראה המצאת "העם הדומה לחמור"<sup>153</sup> ופרי יזמתו המחוכמה, כי החכמים להרע האמיתיים [הגרמנים] לא יוצאו לריק כסף על הדפסת אנקיתות שאין להן שחר וש אפשר היה לשער מראש שלא תצלחנה. הרשעים האלה מציקים לנו ועושים את חיינו למשא עלינו במעללים מעשיים, שתוצאותיהן הרעות אינן מוטלות בספק ונראות מראש.

(ח) האסור לקבל חולי מחלות מתדבקות בבית החולים העירוני.

הגזרה הזאת הנה אחת הנבלות והשערוריות הקיצוניות שהיו לנו מידי מרחצונו. הגזרה הופיעה יחד עם מגפת טיפוס הבהרות שהחלה להתפשט בליטא ותגיע עד פולין. היה גלוי וידוע לשליטנו, שבגייטו אין חולים ואין מקום פנוי לסדר בית החפשיית - מקלט לחולים מחלות מתדבקות. המגפה הזאת הפילה אימה על כל תושבי הגייטו המנוגעים על פי הרוב בכנים השורצות במעונות הצפופים והמזוהמים ושהן כידוע המלאכים הרעים של המחלה הזאת. אמנם לא נכשל בהגזמה ולא נחטא כנגד האמת אם נניח שהאסור הזה נעשה במחשבה תחילה לסכן את הגייטו ובכוונה שהמגפה תקיף את כולו, ואז תהיה אמתלא מצוינת להפטר בחדא מחתא [=במחית יד] מכל הגייטו ומכל יהודי שולי שנשארו לפליטה ומכל הלבטים רחמנא לצלן, שאלה האחרונים מסקים לאשכנזים [לגרמנים] ולליטאים, כי קן של מגפה כולא עלמא לא פליגי שמצוה להכחיד. לכאורה אמתלא זו מה היא עושה? ולמה היא נחוצה? האם יש צרך באמתלא, כאשר חפצים להשמיד איזו אלפי יהודים? די ברמז קל, וההוצאה אל הפועל תתקיים בדיקנות נמרצת, כאשר כבר הצטינו לא אחת הפכאים [הליטאים] שכל כך מאות בשנים ישבנו אתם גם יחד. ברם, ברוך משנה עתים!" ישנם סימנים שבשדרות ידועות של הליטאים התחילו מחפשים אמתלאות ותירוצים על מעלליהם המגונים. בקובנה יסדו לשכה לאסוף ידיעות על אדות הרעות והנזקים כביכול שגרמו היהודים לליטאים! בחו"ל מצטדקים האינטליגנטים הליטאים (שלהם נמסור שטר חוב מיוחד, כאשר החובות יגיעו לידי גוביטא)<sup>154</sup> שידיהם לא שפכו את דם היהודים ושהקולר תלוי בצואר המנצחים. מוסרים שנציגי הליטאים הגישו תזכיר לממשלת אשכנז [גרמניה] ובין יתר דרישותיהם ותלונותיהם הם מביעים את תרעומותיהם על אשר הפכו אותם לקטלנים. גם הכמרים הגישו תזכיר של התנצלות אל האפיפיור. הקצור, רבים הם בין הליטאים המרגישים שהגדישו את הסאה ביחס אל היהודים, והם מפחדים פן יבואו ימי שילם, ובפרט שעל החזית הדברים אינם הולכים נכוחם מכול וכול והם מעוררים ספקות וחששות. יתר על כן, המנצחים אינם "לוטפים" גם את ראש הליטאים ואינם מראים להם כל אותות חבה והכרת תודה בעד הוציאם אל הפועל מאוויי האשכנזים [הגרמנים] על כל מאת האחוזים. ולפיכך אמתלא להכחיד את יתר הפליטה שלנו, את תושבי הגייטו, אינה מיותרת ואינה יכולה להביא נזק אם תמצא. והאמתלא להשמיד מקור מגפה, מקור סכנה בעד כל האוכלוסייה, הנה מצוינת ואינה יכולה לעורר כל תלונה, כל התאונות. ולכן מה טוב עשו נציגינו ופקידינו באחוז באמצעים רציניים בכדי להלחם באפשרות של התפשטות המגפה בגייטו, כגון הסרת השערות מעל ראשי הילדים המנוגעים בכינים, הוצאת

הגזרה הזאת האוסרת קבלת חולי מחלות מתדבקות אל בית החולים העירוני נשארה בצורה זו זמן קצר. מהרה לבשה צורה חדשה כללית: נתן צו לאסור בכלל קבלת חולים אל בית החולים, אפילו יולדות והזקוקים לנתוח. בעת ובעונה אחת אסרו על בתי המרקחת למכור סמי מרפא ובכלל כל מיני סחורה ליהודים. ו"דבר בעתו מה טוב!" אמנם נציגינו הפליאו לשוט ולכוון את השעה ביסודו של בית חולים ובית מרקחת בגייטו! לעת עתה בנידון זה לא נחלנו מפלה, ושוטאינו ששגה יצאה מלפניהם, לדחות בשמאל ולקרב בימין, לנעול דלתות בתי החולים בפנינו ולהרשות בית חולים בגייטו, לא נחנו ביותר מנכליהם ומזימותיהם הרעות, כי להשאיר אותנו בלי בית חולים בכלל לא החינו בכל זאת. על חסדם זה המעורה בזדון לב והמחובר אל גזרת בליעל, נאמר ו"חסד לאומים תפארת" [משלי יד 34].

והצורך ט. ק. המנתח של בית החולים העירוני, שיק כנראה אל אותו סוג של האינטליגנטים הליטאים שנוכחו לדעת "שהגדישו קצת" את הסאה ביחס אל היהודים והם עכשיו בבחינת חוזרים בתשובה במדה ידועה, ולכן יחסו אל החולים היהודים נעשה יותר נוח, יותר אנושי בעת האחרונה. הוא הסכים לבוא אל בית החולים היהודי בגייטו ולעשות שם שני טוחים, אמנם בעד משכורת הרבה יותר מהגונה. בכלל הרופאים הליטאים שנחלצו מהתחרות הרופאים היהודים משתמשים בשעת הכשר וממלאים כיסם זהב עכשיו, ואולם זה לאו דוקא. אחדים מהם אינם לוקחים בכלל כסף מחוליהם הכפריים ודורשים בתור משכורת צידה: חמאה, ביצים, עופות וכיו"גם מהעירוניים הם דורשים להמציא להם "שוה כסף".

(ט) בעת האחרונה באה ונהיתה גזרה חדשה שהכתה בתמהון את תושבי הגייטו וחוליהם עליהם אימים. הינו הגזרה של העברת חליפין של תושבי חבל טרוקי [Traku] אל חבל קוקז ולחפץ. חפצו תושבי הגייטו לישב בשלוה זמן מועט לכהפ"ח [לכל הפחות] קפץ עליהם גזרה של גזירה חדשה. הפמליא של מלאכי חבלה החורשת רע עלינו כל היום והשואפת להדריכנו מנוחה בלי הרף מצאה שנוחץ להעביר אל הגייטו הקוקזי מהגייטו הטרוקי את הפועלים השחורים ואת הנמושות הזקנים, החלשים ובעלי המום, שנצלו בשעתם בנס "מבתי התפילה" ולהעביר מחבל קוקז אל החבל הטרוקי את המומחים, האומנים בעלי מקצוע, ואלה המומחים שיהיו מוכרחים להשאר בקוקז מאפס מקום בגייטו הטרוקי, יקצו להם רחוב מיוחד מחבל הקוקזי. והנה כל הענין הזה הנהו תמוה ואומר דרשני. בשל מה העברת הפועלים לחבל קוקז והאומנים המומחים לחבל טרוקי, תוכל על פי הדחק להתבאר בחפץ פחות או יותר במקום אחד את שני סוגי הפועלים בכדי שאפשר יהיה לקבל בשעת הצורך כל סוג בנקל ובלי חפץ מחפץ [עפ"י תהלים סד 7; חיפוש מדוקדק] כמו עד עכשיו. אבל מפני מה העבירו זקנים וזקנות, הרבה בטלנים לקוקז? מה להם ולפועלים השחורים? חשד מאים מתעורר בלב. האין זה דומה בעד אלה האחרונים במדה ידועה להעברה אל בתי התפילה המפורסמה בתוצאותיה האיומות! האין זה פרוזדור "לירכתי שאול"? יש אומרים שהעברת החליפין האמתית תתחיל אחרי אידיהם אחרי הששי לינואר הבא עליהם לרעה, ואז יובא לידי גמר. הערה [מאוחרת]

<sup>153</sup> דומה כי הוא רומז לליטאים, וסביר כי זו היתה הדעה בעניין. אם משמועה, עדות או היקש.

<sup>154</sup> דבר שכידוע טרם קרה אף כעבור חמישים שנה ויותר. בעצם, לא נותרו אלא בודדים לאחר השמדת יהודי ליטא. והוא צחוק הגורל: אם וכאשר הליטאים יתרצו להחזיר למעטים שיכולים עוד לתבוע את החזרת חובם האישי בחומר: הרי על דרך זו יוכלו הליטאים להתהדר שהתחשבנו באורח הוגן עם היהודים. ברם דומה, כי המחבר איננו מכוון את הדעת אל צד החומר דווקא.



החשש הזה לא נתקיים: העברת חליפין זו לא הביאה כל תוצאות עד ימינו אלה, ימי האביב [=1942]. התוצאה היחידה: נידודי שינה ורגז וכו'.

(ג) גזרת פועלי הכפר היהודים. הגזרה הזאת נעשה במספר קטן בערך של יהודים, אבל אינה נופלת באכזריותה מהשמדת קהלות היהודים בירחי תמוז ואב [=1941]. שעשענו את נפשנו בבשורה הטובה שמעתה לא יאונה לנו רע, באשר ישנה פקודת גירינג שלא יוסיפו לרצוח אותנו. אמנם איש לא ראה את הפקודה הזאת, אבל גם העובדים בלשכת נציב המחוז הבטיחו שנתקבלה פקודה כזו; ואולם "הפה שאסר הפה שהתיר" ואפשר שמחדש הותרה הרצועה ביחס אלינו. איך שיהיה הנה בעת האחרונה בערך כאשר נתענו בשוא להאמין ששלום לנו, באה שואה על שבעים איש מעמנו עפה"ר [על פי הרוב] נשים וטף, שנקטף פתיל חייהם באופן אכזרי כמו בשעת הרצח הסיטוני של אוכלוסית הקתית היהודית בליטא. כשבעים איש, עפה"ר צעירים וצעירות, נשים עם ילדיהן, עשו חוזה עם אכרים שונים לעבוד במשקיהם בכפרים הסמוכים לשולי. איזו יתרונות נתנה להם הישיבה בכפר, שלפעמים לא בנקל עלתה להם! ראשית כל, הרבה יותר קל לפתור את שאלת ההזנה בכפר, בחיק הטבע ששם אפשר לקבל את המזונות "מהידים הראשונות", מהיוצרים. שנית הנה הישיבה בכפר הנה יותר שלווה ושקטת, רחוקה מגזרות הגיטו, פחדיו, גרויין וסכנותיו, ובפרט אם הצליחו למצוא מקלט בבתי אכרים "מפגרים ומודעים". ככה הצליחה להסתופף האשה הצעירה זיגרניק עם בנה ובתה בבית אכרה אחת שהיתה אסירת תודה לה בעד איזה חסד שהראתה לה בשעתה. מרת זיגרניק אשתו של החימאי המפורסם כבעל מקצוע מומחה ותלמיד חכם, היתה אשה מצוינת עד להפליא. היא היתה אשת חיל במלוא מובן המילה, והיא ירתה אבן הפינה למחסן לחמרי חמיה וחפצי בתי מרקחת. המחסן הזה תחת הנהלתה נהפך ממש "למכרות זהב" והביא הון רב לה ולמשפחתה. אחר אשר נשאה לחימאי זיגרניק עסקיהם השתגשו עוד יותר ופרחו. הוא יסד מעבדה חימאית, ורכש גם חצי בית מרקחת היותר גדולה בעיר. ובכן צברו הון עתיק ויבנו להם שני בתי חומה במרכז של העיר שהביאו להם גם כן שכר טוב. העסקים הלכו נכוחם ואלמלי החליפות והתמורות שנהיו עם בוא הבולשביקים כי אז נעשו בהמשך הזמן לעשירים מופלגים. וכל זה התקיים רק הודות להתחלה הטובה של מרת זיגרניק וליזמתה הנפלאה. לאשה הזאת היה פחד אינסטינקטיבי מפני הגיטו: היא לא חפצה בשום אופן להפגש אל הגיטו, וכאשר הסתדרה בכפר בבית אכרים שחזרו אחריה וטפלו בה עצה"ר [על הצד היותר טוב], דרשה במפגיע שישלחו אליה גם את בתה שהיתה עם אביה בגיטו, ובאותו הכפר סדרה גם את בתה של אחותה - עלמה צעירה, ושני אחיה. באופן כזה השתקעו בכפרים שונים כשבעים איש מבלי חשוב הרבה "אנוסים" שהמירו את דתם או מתאמרים בכלל לנוצרים ומתחבאים בבתי אכרים. ירחים אחדים ישבו האנשים האלה בשלום בכפרים על סמך החוזים שעשו עם האכרים לעבוד אצלם בתור פועלים, ופתאום עברה רוח רעה על נציב המחוז [הגרמני] ויצו לאסור את כל דיירי הכפרים האלה! מדוע ולמה? האם בשביל "שגונב אליו דבר" ששייכת ארעי בכפר זו הנה פיקציה, אונאה? האם בשביל כך היו ראויים לעונש כזה? האם נכתם צוֹנְס [עפ"י ירמיהו ב 22] עד לרדת עמם לחייהם? זמן ידוע שמרו אותם במקומות שונים בגרנות ורפתים כאסירים. המאסר נמשך יותר מדי. אז שלחו איש לכפר סטציונאי, <sup>155</sup>Staciunai ששם נאסרה מרת זיגרניק, לאסוף ידיעות על אדות גורלם של האסירים. האיש שב ובשורה מעציבה מאוד בפיו: "האסירים אינם עוד בכפר". הם נעלמו כְּאֵלֶּה שְׁהוּצָאוּ בשעתם מהגיטו. אחר

<sup>155</sup> כפר זה שוכן במרחק של כ-20 ק"מ מזרחית לשבלי, דרומית לדרך המובילה לפאקורי, יונישקל וביד.

נתקבלו ידיעות שלשמן שערות הראש סומרות: נתקבל צו לרצחם נפש שהוציאו כמובן אל הפועל בדיוק. מיודענו זיגרניק שעבד אז בבית המרקחת של האשכנזים [הגרמנים] השתדל בכל מאמציו להציל את משפחתו, אבל כל עמלו נשאר מעל [על פי איוב כא 34]. מוסרים, שנציג המחוז נתן אחרי כן צו להשאיר את משפחת זיגרניק בחיים, אבל פקיד הפוליציה הסטציונאי חודרז במצוות רצח יהודים, ויתנצל אחרי כן, שמצוות נציג המחוז אחרת לבוא אחרי הרצח. הוא הרגיש שבשביל שגנה כזו שאינה תלויה כביכול בו, לא יקבל נזיפה. ובכן נקצה משפחה כזו, וידידנו זיגרניק נשאר שכול ואלמן. אמנם הוא מראה חבלה וכוח הסבל יוצאים מגדר הרגיל. הוא ממלא מקומו של קטיגור בבית המשפט של הגיטו והנהו מסור בכל נפשו אל משרתו זו. כ"כ [כמו כן] הנהו מנהל את המעבדה לחמרים חימאים שנוסדה בגיטו, פניו רעים ודלים מאד, והוא כחש באופן נורא; הוא הולך כצל כנטותו, עצוב רוח ונדכא, אבל אינו מתאונן באזני זרים על שברו הגדול: אבדה משפחתו החביבה ואבד הונו העתיק!

(א) גזרת הלידות. פרעה לא גזר אלא על הזכרים והמן של זמנו בקש לעקור את הכול. ויחי היום ונציגנו הוזמנו אל "משטרת הבטחון", Sicherheitspolizei, ושם נמסרה להם פקודה בעל פה לפרסם אותה בגיטו. אין מלים לתאר כמו את תערובת הרגשים שהתחוללו והתגעשו בלבנו בשמענו את תוכן הפקודה: קצף אין אונים, עלבון מכאיב, כעור ונבול, שאיפה נקס, טענות כלפי שמאי; וזה תכנה: (א) לידת ילדים בגיטו אינה רצויה; (ב) הפסקה מלאכותית של ההריון אצל יהודיות מותרת ודרושה!; (ג) "נשים יהודיות יולדות תענשנה בכל חומר הדין". הנשמע כדבר הזה באיזו תקופה שהיא מדברי ימינו הרעים והמרים? נבלה ושעוריה שלא היו לעולמים! המעט מהם נפץ את עולליו אל גזעי העצים כבטלש, <sup>156</sup>Telsiai עוד החליטו להשמיד עוברים במעי אמותיהם, בכדי ששארית ישראל בליטא תגוע ממילא וידם לא תהיה בנו יותר בגלוי. כנראה תבעת אותם אימת אמריקה שכל בטוי של זדון לבם ונכליהם ביחס אל היהודים מטיל סערה ומכה גלים בפקיסה [עיתונות] האמריקאית. אבל במחתרת, בצנעא, יוסיפו להשפילנו ולרמסנו כטיט חוצות ולהחיש את קצנו. כיוצא בזה ימשיכו עוד את רציחת יהודים בודדים, או השמדת קבוצות בלתי גדולות. עת לעשות לאבדן היהודים הפרו התורה המקובלת אצל כל העמים, בכל המדינות, האוסרת הפסקה מלאכותית של ההריון, דבר שיש בו סכנה לאם בכל תקופות ההריון והמביא לידי אבדן העובר או הילד (בתקופה יותר מאוחרת). איך יכלו אנשים להקשיח את לבם כזאבי אריות ולהשמיד יותר משתי מאות אלף איש? <sup>157</sup> חפים מפשע! וזה עוד לא מצאו סיפוקם ועוד ידם נטויה למרר את חייו ולהביא עלינו קץ לבלי השאיר שריד ופליט. אין בוש וכלימה, אין רגשי נוחם, אין צל של אנושיות, ביחס אל היהודים, כי היהודים אינם קרואים אדם! אבי אבות הטומאה יכול להשפיע על העם האשכנזי [הגרמני], באשר הקרקע היתה מכשרת זה מכבר בארץ ששם היתה לידתה של האנטישמיות המודרנית. לא לחנם נתמנה לראש הרוצח הזה באשר פְּרוּקָה כְּעֶדְרוֹ, ואלמלי הכנת האשכנזים [הגרמנים] והכשרתם, כי אז לא מצא הרוצח אוזן קשבת לבז ולקלון שהוא שופך בלי הפוגות עלינו. ובכן אנחנו הננו חלאת מין האדם, פרעושים, פשפשים וכו' ואין להתחשב אותנו כאת אנשים. היום, שבו נמסרה לנציגינו הגזרה הזאת המשפילה

<sup>156</sup> נשים בודדות [חמש] שהצליחו לחמוק מן הסבך הרצחני בשלי (כשבעים ק"מ מערבית לשבלי) סיפרו ממראה עיניהן למחבר.

<sup>157</sup> חשבון זה עולה מן ההערות שרווחו אז, כי להוציא האלפים הספורים שעדיין נותרו בחיים בולנה, קובנה ושבלי, והמעטים שהצליחו לברוח אל פנים רוסיה הסובייטית - הרי בשאר היתה יד הליטאים והגרמנים.



אותנו עד מדרגה של בהמות, צריך להשאר לזכרון לדור ודור, זה היה היום החמישי לחדש פברואר שנה זו 1942 - עוד חסר הסרוס של הגברים והנשים או אז הגזירה נעשתה עד גמרא, עכשיו נשארו באמצע הדרך.

(יב) לקט של גזרות קטנות ומלואים לגזרות הקודמות, עוקצים ודוקרים כמחט בבשר החי.

(1) אסור לעגלונים היהודים לשבת בעגלותיהם, כאשר הם מובילים דבר מה; כן גזר ראש משטרת העבודה סקטרינגה; כנראה צר לאב הרחמים זה על הסוסים, הנזקקים לשאת את משאם של גופות היהודים. אין זה מן היושר.

(2) כל ששת הקצוות של המגן דוד צריכות להיות תפורות אל הבגדים. כאשר הסתפקו עד עכשיו רק בהדוקו של המגן דוד ע"י מחט אל הבגדים יצאו תקלות ר"ל. היו מקרים שיהודים הסירו את כתמי הקלון האלה וסרו אל בתי נוצרים לקנות צידה, ובוה קפחו את הזנת הארזים הנעלים כביכול. עכשיו בא הקץ לערמומית זו של היהודים הרמאים, המהינים לחפש צידה לשבור את רעבונם.

(3) תקנו והשלימו את הגזירה בנוגע לחולים יהודים: אסור חמור על רופאים נוצרים להמציא עזרה מידיצינית ליהודים. ובכן חולה עינים או הזקוקים לנתוח תכוף אין להם תקנה מחיים והלאה. פעמים אחדות סר אל בית החולים של הגיטו המנתח הנוצרי לעשות נתוח. עכשיו אם יקרה מקרה של דלקת חדה של המעי העור, שבר שנלחץ, סבוב המעים, סרטן הראוי לנתוח וכו' - אחת דתם של החולים האלה למות בענויים נוראים, באשר מנתח יהודי אין לנו. כיוצא בזה אין לנו מומחה יהודי למחלות העיניים. הגזרה מקיפה גם את האמבולטוריות, הדיספנסירים [מרפאות] ובתי החולים וגם את בתי המרקחת.

(4) נעילת מעבדות [בתי מלאכה] אחדות בעיר ששם עבדו כמעט רק יהודים ושנשארו עכשיו כמובן בלי עבודה. והגזירה שבכל מעבדה הנשארה קימת חצי העובדים מוכרחים להיות נוצרים, בכדי שילמדו מהיהודים את המלאכה, ואז אפשר יהיה להפטר מהיהודים לגמרי.

(5) אסור חמור לצאת מן הגיטו ולשוב אל הגיטו יחידי ובלי מלווה נוצרי, סגולה שהיהודים לא יסורו אל מקומות אסורים: חנויות ובתי נוצרים פרטיים, תמיד שאלת הצידה. עכשו מחכים לנוצרי מנהיג מכל מוסד ומעבדה, ובערב אותו המנהיג מלווה אל הגיטו.

(6) הפלקטים היפים.

פקודה לתלות בכל רחובות העיר ובכל המוסדות הצבוריים פלקט מצויר, שמתוך מגן דוד נשקפים עליו פני יהודי מזוהם, קורץ בעיניו במרמה, בעל זקן גדל פרע פנים מפיקים בחילה וגעל נפש ומתחת לציור המצוין נמצאה שורה שלמה של שאלות ותשובות בצדן: "היהודי, היהודי". כגון: "מי החרב את ארץ ליטא?", "מי חלל את בנות ליטא?", "מי הרס את בתי החרשת בליטא?", "מי גר בדירות היותר יפות ואותך הושיב בחורים?", "מי אכל את המאכלים היותר נבחרים ואותך הרעיב?", "מי אשם במלחמה?" ועוד סדרה שלמה של שאלות תפלות שאין להן שחר, ועל כולן התשובה היחידה: "היהודי!" הפלקט לא הצליח ביותר ובגוזמאותיו עורר צחוק אצל הרבה נוצרים.

(7) החרמת הסוסים והעגלות עם כלי הרתמה אצל תושבי הגיטו. בגיטו היו כעשרה סוסים, ובעליהם ראו שכר טוב במלאכת העגלונות. בראשית השנה [1942] לקחו את כל הסוסים מידי הבעלים עם העגלות. ובכן נסתמו מקורות הפרנסה אצל קבוצה שלמה של תושבי הגיטו.

(ג) צמצום הגיטו. הגזרה הזאת חוללה מבוכה בין תושבי הגיטו המנוסים בפורעניות, שיצאה מגדר הרגיל; את המבוכה הזאת אפשר לדמות אל רגשי האוש שתקף אותנו, כאשר

החלו להוציא מהגיטו ומהעיר את היהודים, שהובלו לטבח. שונאינו בנפש השואפים למרר את חיינו בגזרות חדשות לבקרים החליטו להמעיט את שטחו של הגיטו הטרורקי, בהעתיקים את הגדר והשער ממקומם הקודם לצד פנים של הגיטו על מרחק של שלשה בתים, הינו: לקחת משלושת הרחובות שבחבל טרוקי<sup>158</sup> שלשה שלשה בתים, ולפנות אותם לטובת בעליהם הקודמים או לטובת נוצרים אחרים. הנימוק של חסרון דירות בעיר, שהביא לידיד המעטת הגיטו בקובנה, בטל עכשיו כאשר הגיוס של הליטאים יפנה אל נכון חדרים רבים בעיר ובסביבה: הגיוס של הליטאים עורר בין הליטאים מחאה ואי רצון. בקובנה מוסרים, התפרצו הסטודנטים הליטאים והפריעו את הסדר בטיאטור [תיאטרון] וברחוב וזה הביא גם לשפיכת דמים ולקרבות אדם. האשכנזים [הגרמנים] הנזקקים כנראה מאוד לעזרת הליטאים והשואפים להשלים אתם ולעשות להם הנחות קלות החליטו כנראה להפיק רצון מהליטאים על חשבון היהודים ולתת את היכלת לאי איזה חלק מהבעלים לשוב את בתיהם. זאת ועוד אחרת: להצר ליהודים גם בלי כל נמוק רצוי בכלל. איך שיהיה הנה נשארו ארבע מאות איש בלי דירות וההכרח למצוא מקלט למספר רב כזה בצפיפות הנוראה של הגיטו יפגש על דרך הוצאתו אל הפועל בקושיים [קשיים] ומכשולים שלא בנקל יצליחו לנצחם. הבהלה עודנה נמשכת, ובשעת כתיבת השורות האלה (16 במאי) [1942] הולכים ומחפשים דירות בעד האנשים האלה המוכרחים לעזוב את דירותיהם בבתי הנבדלים מהגיטו. אחדים מהם שמצאו כבר פינה עוברים כבר אל מעונותיהם החדשים ועפה"ר [ועל פי הרוב] הנם מפזרים את שרידי מטלטליהם במקומות שונים, כי אין בגיטו דירה היכולה לקלוט דיירים חדשים ביחד את חפציהם.

ראוי לציין את אופן ההודעה על אדות הגזרה הזאת. בבוקר השכם הופיע פקיד צבא אשכנזי [גרמני] וידרש מהשוטר היהודי שעמד על המשמר להזמין את זקני העדה תיכף ומיד. כאשר בא ראש הנציגות ל.<sup>159</sup> וישמע את תוכן הפקודה, נסה להראות על הצפיפות הנוראה שאינה מרשה בשום אופן לחקטין את הגיטו; אז הרים הפקיד את ידו וירא על האגם הנשקף למרחוק ויאמר: "עוד רב המקום בעדכם - שם!", "הלא אתם חפצתם במלחמה - הוסיף אחרי כן - הא לכם!" כעבור זמן קצר הופיעו כשלושים פרטיזנים [רוצחים ליטאים] מזוינים: אין מילים לתאר את האימה והפחד שנפלו על האוכלוסיה היהודית; חשבו שבאו להוציא אנשים מן הגיטו אל בתי התפילה... כלומר להרג, כמו בימים הראשונים להוסדו של הגיטו. הנשים והטף הקימו קול זעקה עד לשמים, ואחדות קפצו דרך חורי הגדר אל החצר השכנה בכדי להנצל ולהמלט על נפשם מחמת הרוצחים...

גם קבוצות אחדות של העובדים בעיר בשוכם הביתה קבלו ידיעה מנוצרים שאין שלום בגיטו וששם עומד להתנהות דבר מה מסוכן. הקבוצות שבו על עקבם חדורות פחד, ושרויות בצער נורא נשארו תחתן בעיר שעות אחדות עד אשר הוברר הדבר, שאין לנו עסק עכשיו עם הוצאה מן הגיטו אלא עם הקטנת הגיטו.

(יד) הגיוס לעבודה במכרות "הטורף" [= קבול].

עוד לא נאלמו דומיה הדי הבהלה לרגלי הקטנת הגיטו, עוד מנסרות בחלל האוויר של הגיטו אנחות הנעים והנדים "מקינים" לחפש דירה חדשה, זאת אומרת פנה נדחת להסתופף שם, והנה מתלפף חדשה הרבה יותר נוראה, באשר היא נוגעת לרב מנינו ורב בנינו של

<sup>158</sup> המכלאה שכונתה טרוקי (כך הגה המחבר, על פי הרוסית, את שם העיירה Trakai), שטחה הכללי לא עלה על 3,500 מ"ר, ופחות מ-1.5 מ"ר למגורי אדם. במכלאה השנייה, קאווקא, המצב היה זהה. <sup>159</sup> קונדל ליבוביץ. לא זכה לשרוד. נהרג בהפצצה רוסית סמוך לחיסול מכלאת-הגיטו טראקו.



שגם אשתי, שהנה חולה אנושה, תוכל להיות מגויסת, ואז נחוץ יהיה להשתדל בעדה. אם ישימו לב לתעודות רופאים יהודים אז ההשתדלות לא תדרש מאמצים מיוחדים. החשש שהגיוס לעבודה יוכל לגרור אחריו את ביטולו הגמור של חבל אחד [משני החבלים] של הגיטו כמדומני שאין לו יסוד, באשר העובדים הלא צריכים יהיו באיזו עת מן העתים לשוב אל הגיטו, ובכל זאת אין לשער את האימה והפחד שהפילה הגזרה על כולנו, שאחרים חושבים אותה להתחלת הסוף. מוסרים היום (17 במאי) [1942] המגויסים יהיה רק 450 אנשים ונשים יחדו משני חבלי הגיטו ולא אלף ויותר, כאשר הבטיחו אתמול. בכלל, עוד נראה איך יפול דבר.

#### יה. <sup>161</sup> גזרת המתכות

יצא כרוז אל התושבים לנדב נחושת ואלומיניום לטובת הצבא האשכנזי הגרמני. דרשו שינדבו שברי כלי מתכת שאינם דרושים לחפץ בעליהם, בכדי שהצבא האשכנזי [הגרמני] הנלחם בכדי לשחרר את כל האנושיות, ובתוכה גם את הליטאים, מעולם הקשה של הבולשביקים, יוכל להכין כלי משחית שונים להמשיך את מלחמתו בהצלחה. כאשר האשכנזים [הגרמנים] אספו בגדים חמים לימות החרף, אז לא פנו אל היהודים. אז היה את לב האשכנזים [הגרמנים] לעשות הפגנה כלפי חוץ, כלפי כל אירופה ואמריקה, להראות שהנם חביבים על התושבים, והראיה שאלה האחרונים מנדבים ביד רחבה לטובת הצבא האשכנזי [הגרמני] פרוות, פזמקי צמר וכו', לכן לא לקחו מאומה מהיהודים שלא יקלקלו את הרושם של נדבנות התושבים ומסירותם לצבא האשכנזי [הגרמני]. מה שאין כן ענין המתכות; פה נקטו את הכלל הידוע: "ההכרח לא יגונה", וכאשר לקיטת שברי כלי המתכת לא הצליחה ביותר פנו אל "השעיר לעזאזל" שהוא ימלא את החסרון; ויבואו שוטרים ופרטיזנים אל הגיטו ויקחו ביד חזקה לא שברי כלים, כי אם כלים שלמים ממתכת: מחמים, פרימוסים, סירים וכו' מכל הבא לידם, מאלה החפצים שלא הספיקו להסתיר. כנראה לא עלתה יפה גם הלקיטה השניה ולא השביעה רצון לא את הליטאים ולא את האשכנזים [הגרמנים]. אז החלה המערכה השניה של הטריגיקומדיה של לקיטת "נדבות" בכפיה. ובבוקר לא עבות אחד הופיע גדוד של שוטרים עם פקידי הבלשת ויהי את נפשם לעשות חפוש כדבעי במעונות הגיטו. אז לקחו על עצמם השוטרים היהודים להמציא את כל כלי המתכת, שנשארו עוד בבתי היהודים. נישוטטו ברחובות הגיטו ויכריזו שכל היהודים יתנו את כלי הנחושת והאלומיניום לטובת הצבא, וכל אלה שיעלימו איזו חפצים מתחייבים בנפשם. הבהלה היתה נוראה. כל תושבי הגיטו יצאו דחופים ומבוהלים וכלים מכלים שונים בידיהם. במהרה נתהוו בגינה שלפני לשכת הנציגות הר שלם של חפצי מתכת. ההר הלך וגדל ופקידי הבלשת נוכחו לדעת שזאת הפעם "הנדבנים" היהודים הגדישו את הסאה, ולכן התחילו הפקידים מרשים לקחת בחזרה כלים שונים, כי הפחד שהטילו השוטרים היהודים על האוכלוסיה היה גדול כל כך, עד כי כל המיחמים וכל הסירים והקדרות הוצאו מהבתים; תושבי הגיטו חשבו להשאיר רק כלי חרס וכלי ברזל, אבל הפקידים, כאמור החלו בעצמם לותר על חפצים שונים. יתר על כן ה"שלוכריות" [פושטות-היד] מטוירן, <sup>162</sup> Taurage וכו' שמספרן אינו קטן בגיטו, השתמשו במקרה ומצאו

אוכלוסית הגיטו, קמה ונהיתה. הפמליא של מלאכי החבלה היושבת רק על מדוכה זו של "הבה נתחכמה לו" מצאה תחבולה נכונה להפליא זאת הפעם את מכתנו-מכה נצחת "כפולה שמונה", הפקדה ארנבות אחדות בדא מחתא. גזרה זו האחרונה הגיוס לעבודה קרזות הכבול תביא לידי התנוונות את המשפחות מרובות הבנים, באשר הן תשאנה נטולות מפרנסיהן; תשפיל עד לעפר את כבוד בעלי האומנויות החפשיות בהכריחה אותם לעבוד עבודה "שחורה"; היא תכניס הריסה וחרבן במשפחות בהפרידה בין הורים וילדיהם, בין איש ואשתו כאשר מקום העבודה הנהו רחוק משפלה: במסגרי כדווילישקי; היא תכריח את היהודים ובפרט את האינטליגנטים לעבוד עבודה שלא נסו בה מעודם; תנאי העבודה לא יהיו אל נכון נוחים: חיי מחנה הסגר באהלים; הזנה מוטלת בספק, בימינו אלה ימי הגבלות בצידה היחס יהיה אל נכון קפדני אנטישמי, כנאה וכיאה לעובדים יהודים תחת שבט הנוגש הליטאי או האשכנזי [הגרמני], העבודה הנה קשה, מפרכת את הגוף ודורשת לפעמים עמל ויגיעת בשר במי מתנים<sup>160</sup> - עבודה המביאה לידי הצטננות ורימאטיזם [שיגרון], ועאכו"כ [ועל אחת כמה וכמה] תפעל לרעה העבודה הזאת על אנשים חולים שחלו כבר מחלה זו או שיש להם נטיה אליה. הגיוס לעבודה הנהו משונה ומכה את כולנו בתהמון: מגויסים אבות משפחות גדולות, מומחים במקצועות שונים, רופאים, רוקחים, כימאים, אנשים העובדים במוסדות צבוריים ואפילו במוסדות האשכנזים [הגרמנים], מגויסים אנשים זקנים, שאמנם פחדו לגלות את גילם האמתי בכדי שלא יוציאו אותם מהגיטו (ומעשה בזקן אחד בן שבעים ושלוש שנים שהמציא ידיעה על אדות גילו שהנהו בן חמשים ותשע שנים - עכשיו הנהו מגויס); לבסוף מגויסים אנשים חולים שאינם מכשרים לעבודה גופנית קשה. ראוי לציין שאפילו הרופאים העובדים לרגלי השתדלותו של הד"ר יסייטיס בתור לבורנטים בבתי החולים ועפ"י רשיון מיוחד מנציב המחוז - גם אלה אינם יוצאים מן הכלל, ואחד מהם הנהו כבר מגויס. לשוא שעשעו את נפשם בתקות שוא שזכות רשיונו של נציב המחוז תגן עליהם ותציל אותם מעבודה שחורה, ובכלל מעבודה שאינה ממקצועם ואשר תרחיק אותם ממשרתם.

"אדונינו" מתכוונים לגיס שמונה מאות איש וארבע מאות אשה, היינו כמעט כל האנשים המכשרים לעבודה, החל מארבע עשרה שנה לגברים ושש עשרה שנה לנקבות וכלה בששים שנה לזכרים וחמשים שנה לנקבות: ובכן ישארו בגיטו רק זקנים וזקנות, טף ונמשות, ידועי חולי ובעלי מומים שונים. העבודה הזאת מעוררת חששות וחשדים שונים. האנשים האלה שאינם מכשרים לעבודה, מה תהא עליהם, בימינו אלה ששאלת המזונות הנה כל כך חדה ושעין מנדינו צרה אפילו באחינו העובדים בזיעת אפיהם. עאכו"כ [על אחת כמה וכמה] שהן יחשבו למותר לפרנס אנשים האוכלים ואינם עושים. כולנו חוששים שאחרי הבדילם את האנשים שכוחם במתניהם לעבודה כעבדים כנעניים, ימצאו תחבולה פשוטה כמנהגם ולפי שיטתם המקובלת אצלם להפטר מכל "המטען" המיותר הזה. איך שיהיה, הנה הגזרה הזאת כשהיא לעצמה, עבודת פרך ומזון בלתי מספיק תחת שבט הנוגש יהיה אסון נורא ליתר הפליטה של הגיטו. עוד יכולות להיות תוצאותיה איומות.

מחר יוצאים כשתי מאות איש רגלי לרדווילישקי לעבודה שם במכרות הטורף וביום הרביעי תופיע הרשימה השניה. אנכי אמנם פחות או יותר בטוח שלא אחד [עפ"י בראשית מט 6] בקהל המגויסים באשר הנני זקן יותר מששים שנה, אבל בני יהיה מגויס אל נכון; חוששני

<sup>161</sup> כך בכתב היד: י"ה. הגם זו מין התרסה כלפי קהל שהפקיר את עמו?  
<sup>162</sup> טאורגין [Taurage] היתה סך הכול מרוחקת 8 ק"מ מן הגבול הגרמני, ומן הראשונות לנפול בידי הגרמנים. דחקותם של הבוודיים-בוודות שהצליחו להגיע ולמצוא מחסה בשבלי היתה רבה ביותר.

<sup>160</sup> אכן, הקבול באיזור זה ניכרה מבורות, אשר ככל שהעמיקו את החפירה בהם גאו המים עד למתנים ויותר.



## חלק ד'

### 11. מיומני

י"ח מאי [1942] בערב. הפועלים שיצאו לעבוד במכרות הכבול על יד רדווילשקי היום בבקר שלחו פתקאות ודרישות שלום על פה על ידי בא כוחה של הנציגות שלוה אותם. הרושם הראשון שפעלו עליהם מקום העבודה והפקידים הנהו הרבה יותר טוב מאשר פללו, גם דרכם עלה יפה: לא דפקום ולא האיצו בהם, נתנו להם את היכלת לנוח; האכילום לשובע בעברם דרך הכפרים וגם בבואם אל "מחוז חפצם". יש ידיים לשער, שהפל נלך נכוחו [על פי ישעיהו נז 2] במקום עבודה זה. איך שיהיה הנה הבהלה של אתמול והחיל והרעדה, שאחזו את כל האוכלוסיה התמעטו מאוד. לכל הפחות בטוחים אנתנו עכשיו שאלה שהוצאו, הוצאו לשם עבודה ולא ע"פ הנוסחה המקובלת הוצאה לעבודה בתור אמתלא, ולחרג באמת, "בעלילות". י"ט במאי. היום פָּרסמו רשימה חדשה של המיועדים ללכת לרדווילשקי. ברשימה הזאת תופסות מקום בראש נשים צעירות ועלמות. כמובן היתה גם היום מבוכה גדולה בגיטו. כי במאי. עוד חמשים איש יצאו היום לרדווילשקי ושתי מאות וחמשים נשים שנועדו גם כן לצאת שוחררו על שבוע ימים. כנראה אין עוד חדרים מוכנים בעדם. הידיעות מהחזית אינן משמחות ביותר. אחרי הכחות מצד אנגליה, נכבש סוף כל סוף הנמל קֶרְקֶשׁ<sup>164</sup> ע"י האשכנזים [הגרמנים] והעיר קֶרְקֶשׁ<sup>165</sup> למרות ההתקפות העצומות, עודנה בידי האשכנזים [הגרמנים]. עוד לא תש כוחם עוד אמיצים מאד. מי יודע מתי יקיץ הקץ? ולמרות מהלך הענינים שאינו יכול להמציא לנו קורת רוח כל שהיא, נפוצה היום שמועה בגיטו, שישועות ונחמות מתעתדות לבוא בקרוב. לא אחת חוליכו אותנו שולל ידיעות כאלה, לא אחת שעשענו את נפשנו בתקוות שוא; עד הנה היו מנת חקלנו רק אכזבות ועוד הפעם אכזבות. הבה נחכה בכל זאת לאתחלתא דגאולה, שאם תתמהמה הלא בהכרח בוא תבוא באיזו עת מן העתים. השאלה היא האם אנתנו נזכה להגיע עד היום הגדול ההוא. אי אפשר בשום אופן להניח שהברית המשולשת השחורה תנצח. ההיסטוריה לא תעשה עוול כזה.

כ"א מ[אי] אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברתה". היום נכנסה אלי רופאת השנים השכנה בפוליקליניקה, [נתספר שאביה העובד בבית החרשת של פרינקיל<sup>166</sup> מסר שהגיטו כולו מוקף שוטרים ואנשי צבא אשכנזים [גרמנים] ושעושים חפזים בכל הבתים, חשבו שמחפשים צידה וכלי מתכת שהעלימו; אין לשער את החיל והרעדה שאחזו אותנו, כי הלא אין בית שאי אפשר למצוא שם איזה פסול: כלי מתכת מיחס או מגהץ איליקטרי, מעט צידה וכו'. פחדו היה לבלי חוק בשביל אשתי החולה, שבשבועות האחרונים הלבנו שערוטיה ומצב לבה הורע מאד לרגלי המאורעות היום-יומיים המדריכים אותנו מנוחה. לו למשל אסרו

<sup>164</sup> קרץ - העיר והנמל המזרחיים ביותר של חצי האי קרים. מעבר למיצר [בשם זה, 10-4 ק"מ] הדרך אל מרחבי הקאווקאז.

<sup>165</sup> חרקוב נמנתה אז עם חמשת הערים הגדולות בברית המועצות, כ-650 ק"מ דרומית למוסקבה. מרכז תעשייה של פחם ומתכות, צמת מסילות ברזל באוקראינה בין קאווקאז למוסקבה הברירה.

<sup>166</sup> בית-חרושת של משפחת פרינקל, שמא הגדול בבלטיסקוס, לייצור עורות למיניהם להנעלה, ביגוד ועוד נוהל על ידי צוות משפחתי מעיקרו, אף מומחיו ופועליו רובם ככולם יהודים. לימים הועמק הייצור ונתווסף לו בית-חרושת לייצור נעלים "באטס" [הנעל] BATAS. הגרמנים רצו להמשיך את הייצור בו ואף להגדילו ללא הפרעות והפסקות. "יהודי בית החרושת" נראו להם חיוניים לצורך זה. במידה מסויימת דומה, כי נבעה החלטתם להשאיר קצת יהודים בשבילי מרצונם להפעיל בלא עיכובים יתירים את הקומבינס של פרנקל באורח אופטימלי ובלא שיבושים מיותרים.

שעת הכשר לקבל מידי הפקידים בתור מתנה כלים מכלים שונים; וכן נבנו מחרבנם של אחרים.

תמה ונשלמה חסקירה הכללית של מאורעות תקופת הדמים האחרונה. כמה דם נשפך! כמה דמעות הורידו עינינו בשנה האחרונה; כמה מתו בלא עתם וכמה נשארו לפליטה מכל האוכלוסיה היהודית בליטא! קָשָׁל כבר כוחנו לשאת ולסבול את הצרות והצוקות שאפפונו מכל עבר ואחריתן מי ישורנה? יאוש נורא תוקף אותנו בראותנו שאין מנוס ומפלט בעדנו מחמת המציק השואף להשמידנו מבלי השאיר שריד ופליט. אחד עשר ירחים עברו מיום שהתחוללה המלחמה [יוני 41 - מאי 42], ושעת החירום עודנה נמשכת, עודנה בכל תקפה! הנחונות משני הצדדים אינם נצחונות מכריעים, והצרה עומדת בעינה. מתי יבוא קץ הפלאות [על פי דניאל יב 6] הנזכה עוד למצוא מרגוע לנפשנו העיפה והנענה? הנשאר בחיים עד אשר סערת המלחמה תקום לדממה. לעת עתה אנו נמצאים בין תקוה ואכזבה בקשר עם הידיעות מהחזית,<sup>167</sup> ואין שלום, אין מנוח ונוחם! הכחות הולכים וכלים, עוד מעט ואנתנו נפול תחת נטל הצרות!

תמו ונשלמו הרשימות הכלליות של התקופה היותר נוראה בדברי ימינו האומללים. מעכשיו ארשום את אשר יתרחש בצורת יומן. נחוץ עוד להשאיר נייר חלק בעד גזרות חדשות שלא תפסקנה כל זמן שנשאף עוד רוח תחת המגף האשכנזי [הגרמני] הלוחץ אותנו עד יציאת נשמה, כל זמן שעוד לא נחנקו.

האזכה עוד לגמור את רשימותי בכי טוב! האזכה עוד לכתוב "סוף דבר" משמח ומעודד, מפיק גיל וחדוה, אחרי אשר נָשַׁע ונשכון לבטח! מתי קץ הפלאות? מתי יקיץ הקץ? כל כך ישופנו חושך [על פי תהלים קלט 11] מכל עברים, עד כי קשה לנו להאמין ולקוות שעוד יבוא יום וענני הערפל יתפזרו ושמים בהירים יהלו לנו אורם, אור של שמש צדקה, שקרניה ימסו את הקרח הנורא בנפשנו.

את הרשימות האלה גמרתי בשמונה עשר לחודש מאי [לוח עברי אין לי, ולכן לא יכלתי לצין את התאריך העברי] שנת אלף ותשע מאות ארבעים ושתיים; יום צרה ותוכחה, יום של צער ויגון, דמעות ואנחות לבלי חוק. היום יצאה מהגיטו הפלוגה הראשונה של הפועלים ההולכת רגלי לרדווילשקי על משך של שני ירחים. הם היו מוקפים שוטרים מזוינים בקני רובה, כאשר נוהגים ללוות קבוצה של שבויי מלחמה. נראה איך יפול דבר ומה יהיה גורלם.

המחבר עבד במעבדה רפואית מחוץ לגיטו, ושם זומן לו לקרוא [בגניבה, כמובן] עיתונים בליטאית ובגרמנית.



אותה כי אז אל נכון גועה בלי עתה. באותה שעה באה גם בת ווירבלינסקי מהמעבדה לשנים תותבות וכל עצמותיה רועדות מפחד; היא באה להודיענו את החדשה הנעימה [באירוניה] שגם אזנם לקחה שמץ ממנה. שרויים בצער וביאוש נורא חכינו לידיעה ברורה מהגיטו באשר שלחו שמה [לגיתו] לשם זה אחד מתלמידי הלבטורטוריה בכליון עיניים. פתאום הופיע בני ויודיע שבגיטו שלום ושלוה; אמנם חפשו שבויי מלחמה שנמלטו על נפשם כשבעים איש, אבל ביתר הדברים לא התענינו, וכאשר נוכחו לדעת שבגיטו אין "נעלמים" הלכו להם. דבריו היו כסם מרפא לנו, ותשוב אלנו רוחנו. חויתנו זו היתה כמובן רק צל חלש, רק קרטוב מכל מה שעבר היום על תושבי הגיטו, כי אינה דומה שמיעה לראיה, ונקל לשער את רוח התזזית שעלתה על רב האוכלוסיה של הגיטו כאשר הופיעו השוטרים [הליטאים] והאשכנזים [והגרמנים], והחפזים התחילו. לא מעט חפצים הטביעו בבארות, ולא מעט צידה נחבאה באדמה. עכשיו נודע לי שהיום בערב ליל חג השבועות, זמן מתן תורתנו! אין כל סימן של חגיגות: אין חלב וחמאה, אין ביצים ובשר, וחרפת רעב מחכה לנו.

כי יוני, במשך של חדש ימים לא רשמתי מאומה: אין חפץ לטחון קמחא קטחנא מה יש לרשום? קינים נהגה נהי [יחזקאל ב 10]! חדשות לא נהיו והצרות בעיני עומדות, העבודה במכרות הכבול הנה עבודת פרך ממש היחס אל העובדים הנהו יחס אל נדונים לעבודת פרך; ההזנה הנה למטה מכל בקורת; לחם צר, 200 גרמים ליום, תבשיל ממים חמים מעורבים בקמח דגן או שעורים; מכות ומהלומות צפיפות איומה בחדרים, פשפשים וטרקנים [מקקים] וכו'. המשכרת בעד העבודה נשארה הקודמת 15 ושלושה עשר רובלים ליום. מהתלים בנו, לועגים לרש; משכרת כזו אינה מספיקה אפילו לשלם את מחיר המזון הזעום שמקבלים ע"פ כרטיס. כל מעיני תושבי הגיטו, כל שאיפותיהם, מתרכזים במכירת חפצים ובקבלת צרכי אוכל, הכנסת מזון אל הגיטה בגנבה נמשכת ורבים נופלים בידי השוטרים והנם מוכים בלי רחמנות ונאסרים. במאסר מענים אותם ברעב, ובעיני ראיתי אחדים מהאסירים נפוחי רעב. החדשות מהחזית מדכאות מאוד. האנגלים הראו את עצמם כחיילים בלי כל ערך; אין להם תקומה בפני האשכנזים [הגרמנים]. בראשונה, כאשר התנגשו את האיטלקים היתה ידם על העליונה והם כבשו את אַפִּיסִינִי [אתיופיה], אבל אחרי כן כאשר על שדה המערכה הופיעו האשכנזים [הגרמנים] החלו לנחול מפלות אחרי מפלות, נורביגיה,<sup>167</sup> דיונקירק,<sup>168</sup> קריטה [כרתים], יוון,<sup>169</sup> אפריקה.<sup>170</sup> הרוסים עולים עליהם לבלי ערוך. שנה שלמה הנם מתקוממים [משיבים מלחמה] כנגד האשכנזים [הגרמנים] ולא נוצחו עוד תחת אשר העמים היותר מפורסמים ומפוארים הצרפתים, הבלגים, הפולנים וכו' נוצחו במשך של שבועות מספר. המצב החומרי של תושבי הגיטו הולך הולך וירוד. גם המצב המוסרי ירד פלאים. גנבות, קטטות, מכות לחי הן מעשים בכל יום; בריב ומצה תופסים מקום נכבד גם הרופאים. ביניהם ישנם טפוסים המעטים עלינו חרפה וכלמה. מחר נגמרה שנה שלמה מיום שהחלה המלחמה [22 ביוני 1941] לדאבון לבנו היו בסוף השנה הזאת נצחונות אחדים "מבריקים" לאשכנזים

<sup>167</sup> הגרמנים פלשו לנורביגיה על מנת להיאחז בה ב-9 באפריל 1940.

<sup>168</sup> שם הנמל הצרפתי סמוך לגבול הבלגי על חוף תעלת למנש ממנו התפנו בחופזה ב-4 ביוני 1940 מאתיים וחמישה עשר אלף חיילים בריטים ועוד מאה ועשרים אלף צרפתים בכלי שיט וסירות מכל הבא ליד בהותירם אחריהם את נשקם וציודם.

<sup>169</sup> באפריל 1941 פלשו הגרמנים אל יוון, כרתים ובה שרידי הצבא היווני וממשלתו נפלו בידי הגרמנים בחודש מאי 1941.

<sup>170</sup> המחבר מכון להצלחות "האפריקה קודפוס" הגרמני בפיקוד רומל בצפון אפריקה, מאז קיץ 1941.

[לגרמנים], כבישת [כיבוש] קערטש, כבישת טוברוק [צפון אפריקה] וכבישת מצודת סיבסטופול'<sup>171</sup> האדירה והמעטירה. הנצחונות האלה מרהיבים את האשכנזים [הגרמנים] ונותנים להם מחדש אומץ רוח ותקוות טובות. כולנו שרויים בצער וביאוש. מפחדים אנחנו ודואגים לארץ ישראל. אם חס ושלום, גם ארץ ישראל תיפול בידי האשכנזים [הגרמנים], אז תאבד תקוותנו האחרונה לאורך ימים! מי ומי יהיו הבונים מחדש את ארצנו? יהודי רוסיה אינם באים בחשבון הם הנם "אבר המדולדל" של גוף עמנו; יהודי אירופה הולכים וכלים; מרכז אחד ישאר לפליטה: יהודי אמריקה! האנטישמיות צועדת גם שם קדימה. וסוף סוף הרבה יהודי אמריקה יהיו אנוסים לבקש להם מפלט בארץ אבותינו, ותקוותנו לא תאבד כלה! איך שיהיה, אם ינצחו האמריקאים ובעלי בריתם, אז שאלת היהודים תעסיק את המוחות, ופתרון השאלה הזו יהיה בהכרח מפנה למציאת טריטוריה. נחוץ יהיה להפטר מהיהודים המיותרים והמטרידים ולא להשקיע [ליישב] אותם בגלות חדשה, שיהיו מחדש מיעוט זר ולמשא על התושבים.

ח' יולי. בעטים של הרשעים נהפכנו לרמאים, גנבים, שוֹנֵי־כֶּסֶף, פושט-יד, מקבצי נדבות] מברחי מזון בגניבה, אוי מה היה לנו! אוי מה היה לנו! מתי קץ הפלאות [על פי דניאל יב 6]? אין עוד כוח לסבול! פלצות תאחזנו בזכרנו שגם את החורף הבא נהיה אנוסים לבלות בגיטו. קור וכפן, צפיפות וזוהמה, ענויי הגוף והנפש, מי יכילם! הכח אבנים כוחנו! האשכנזים [הגרמנים] צועדים קדימה, בססר הם לכדו את וורז'ניז'<sup>172</sup> ופניהם מועדות לקנקז אחרי אשר כבשו את חצי האי קרים. מי יחוש לנו עתידות? נחמה קטנה בעינינו: במצרים נעצרה המגפה לעת עתה. אפשר שהסטרא אחרא [הצד האחר; כאן השטן] לא תחדר לארץ אבותינו. לו הוכו שם מכה נצחת כי אז מצב רוחם לא היה כל כך מרומם.

י"א יולי. "על דאָקטפּאָר אָטִיפּוֹד, וסוף קִטִּיפֶּד יטופוֹן" [=על שטיבעת אחרים טיבעו אותך, וסופם של אלה שהטביעוך שיטבעו]. ההשקפה התמימה והפשטנית על מהלך המאורעות בחיי החברה שהיא הנה תכנו של הפזמון "חד גדיא", ההשקפה הזאת מתאמתת ומתגשמת תכופות בהיסטוריה וגם בחיים של אנשים פרטיים. קיום החברה כאילו אינו סובל עוול והחסא מקבל ענשו, מי פלל שסטנקוס מי שהיה מסדר עניני היהודים [מטעם העיר שבלין], משרתם עושה רצונם של האשכנזים [הגרמנים] לאסור אלפי היהודים ולהשמידם; מי פלל ששימו אותו בבית האסורים אחרי אשר יודח ממשרתו? אמנם סוף סוף הוצא לחפשי אחרי אשר התגולל בבית האסורים ירחים אחדים ואחר אשר, שפטו אותו האשכנזים [הגרמנים] והודות לסגורו סטנקיביצ'יוס זיכו אותו מהאשמות השונות שאינן ברורות. ובכן ידע בעצמו את טעם בית האסורים, שעל אודותיו שאל אותי בשעת ראיוני אתו אחרי הושיב אותי בבית האסורים ואחר ארבעה ימים השתדל בעצמו שישחררו אותי, הוא אמנם לא מעט הרע לנו, אבל כאשר לבו היה טוב בין התפאר שיהודי שְׁנֵלִי צריכים יהיו להדפיס את שמו בדברי ימיהם באותיות זהב. כי אמנם בפוניביז', Panevezys<sup>173</sup> למשל, השמידו את כל היהודים מבלי השאיר שריד ופליט, תחת אשר בשולי השאירו בכל זאת כחמשת אלפים יהודים.

<sup>171</sup> נפלה ביוני 1942.

<sup>172</sup> עיר מרכזית בתעשייתה ותחבורתה, כ-300 ק"מ צפון-מזרח לחארקוב וכ-500 ק"מ דרום-דרום-מזרח למוסקבה; יותר משני שלישי הדרך מן הגבול הגרמני-רוסי אל עבר ערי הוולגה: סראטוב וסטלינגרד.

<sup>173</sup> עיר מחוז, מהגדולות בליטא שבין שתי מלחמות עולם, ובה קהילה יהודית של כעשרת אלפים נפש. שם יצא לה בגיאוגרפיה היהודית על שום הישיבה הנודעת כ"קִיבוץ פוניביז'" [ביידיש: פאָנקוועזשקער קיבוץ] מיסודה של הרב ר' אִיצֶאלֶק פאנעוועזשער בשנת 1909.



מבחר צעיריהם; אלמלי הנצחונות האלה אפשר לשער שהמפלגה הצבאית היתה שמה בסוף הסתיו קץ למלחמה בהרחיקה את אבי אבות הטומאה, המכשול הראשי על דרך השלום הבינלאומי. עכשיו הם מוסיפים להאמין בו ובנצחונותיו ומקווים לצאת בנזר הנצחון. סוף סוף יחלישו האחד את השני באופן מבהיל, ואמריקה תשמור את הבטחתה להיות נכונה בשנת ארבעים ושלוש ואז תבוא בכחות חדשים: בצבא חדש ובכלי זין חדשים, ותשים קץ למלחמה ויחד עם זה לעריצות הברברים.

כ"ב יולי. שלש עשר חדשים החזיק הצבא הרוסי מעמד והתקומם [השיב מלחמה] כנגד האשכנזים [הגרמנים] ובעלי בריתם. ועכשיו האמנם כשל כוחו? האמנם אין לו תקומה בפני אויבו והוא נסוג אחור מבלתי יכולת לעצור בעד הצבא האשכנזי [הגרמני] הצועד קדימה בצעדי און? שמועות רעות מהחזית מבהילות אותנו. שונאינו מרימים ראש "ומגביהים" אפס, ואנחנו כובשים פנינו בקרקע מעוצר רעה ויגון [תהלים קז 39] ומאכזבה מכאיבה. "החזית השנייה" יכלה להחיש עזרה ממשית, אבל חסרות אניות חובלה באשר "הסירות" הצוללות של האשכנזים [הגרמנים] הטביעו אניות אנגליה ואמריקה לאין מספר, ובשנה הבאה אפשר שתתקיים החזית הזאת, אבל אנחנו, האם נעצור כוח להגיע עד העת ההיא? רוחי חובלה מאד היום ואינני יכל לכתוב לרגל המאורעות האלה.

ל. יולי. התפארותם של האשכנזים [הגרמנים] בנצחונותיהם הנה לבלי חוק. היא מזכירה את הבטחתם לפני שנה שהם גומרים את השמדת הצבא הרוסי. אמנם הם צועדים אל נכון קדימה ועושים חיל, אבל הנצחונות אינם מכריעים. אם במשך של ארבעה חמשה שבועות הבאים לא ישימו קץ להתקוממות [להתנגדות] הרוסים, אז יחל הסתיו ואחריו החורף, והפתרון יִדָּח לימי האביב הבא. אם אנחנו לא נגוע, פשר שנזכה עוד לישועות ונחמות - לעת עתה מר לנו מר.

א' אוגוסט. בגליון של העתון הליטאי<sup>177</sup> של היום ישנה ידיעה:<sup>178</sup> "פִּיִּסְכָּבִייה <sup>179</sup> השתחררה מהיהודים". הוראת הידיעה הזאת ברורה: קשמו יחודי ביסרביה! כמה היה מספרם? אל נכון מאות אלף אחדות. ובפולין השמדו, כמו שמשערים, כמליון יהודים. ס"ה חכרעו לטבח באירופה יותר משני מליונים יהודים. האמנם ההיסטוריה לא תנקום דמנו? התהיה יד הרשע על העליונה? אמנם המלחמה הנמשכת בלי סוף עושה שמות באשכנזים [גרמנים] וההתקפות האויריות גם כן מקיזות דם להם, אבל בנקמה כזאת איננו חפצים: אנחנו מחכים בכליון עינים למפלתם המחלטה אז רק אז נהיה שבעי רצון, ובנפש שמצאה ספוקה נעזוב את ארצות אירופה העקובות מדמנו להסתדר בטרטוריה מיוחדת ולשכון לבדד הרחק מהרוצחים. לו התגשם חלומנו בארץ אבותינו!

שתי השמטות שמן הראוי להשלימן: מות העו"ד אברמוביץ ומעשה פולִינגן, Palanga<sup>180</sup>, העו"ד אברמוביץ היה טיפוס יחיד במינו. למרות היות בן שבעים ושנים שנה, היה מלא כוח עלומים וכאלו שחק לימי הזקנה שלא שלטה בו. עוד לפני שתי שנים הראה על חוף הים בפלנגין אי-אלו חינוכי [=תרגילי] התעמלות שהעידו על גמישות גוף ואומץ שרירי במדה ידועה. הרחיצה בים בכל קיץ היתה הענג היותר גדול בעדו. הוא היה מתהולל במים

הדוגמא היותר מאלפת להצדיק את החשקפה הנזכרת הנהו מעשה פוזילה, Pozela, הרשע הזה שפך דמי יהודים כמים. על ידו נהרגו יהודי פוקרוי [Pakruojis] ומסִבִּיה. ידו היתה בהשמדת יהודי שזָגָר [Zagare=] ואיש הבלעל הזה שלח ידו גם בביזה וימלא ביתו רכוש היהודים: כספם, זהבם ורהיטתיהם. נציב ליטא<sup>174</sup> התפאר בשעתו שקבל יועץ מצוין, העורך-דין פושזילה, שכל ימיו הקדיש למלחמה בבולשביקים וביהודים. ופתאום באה עליו שואה שאיש לא שעה. בארכיון של נ.ק.ו.ד ש"החברים" לא הספיקו לבערו נמצא כתוב שפושזילה היה בין משרתי בלשתי הבולשביקים. את הרוצח הזה אסרו, את רכושו החרימו, בבית האסורים הכו אותו מכות רצח, וסוף כל סוף המיתו אותו בירה. כן יאבדו כל משנאינו וקטלנינו. גם העורך-דין קולִזְקִישָׁא<sup>175</sup> רוצח נפשות יהודי שזָקִינִי [Saukenai]<sup>176</sup> נאסר, אבל הוא נעלם וגורלו אינו ידוע. אפשר שנשלח אל החזית. כן יאבדו, כן יאבדו יתר הרשעים.

י"ט יולי. העובדים במכרות הכבול באו הנה ליום הראשון שזופי שמש מראה פניהם אינו רע ביותר; ישנם כאלה שאפילו נראים כאלו הבריוא ושמו קצת. אבל הספורים ע"א [על אודות] יחס השוטרים והנוגשים אל הפועלים בכדונילישקי מסמרים שערות הראש. מכות ומחלומות במקלות ובמגלבים, מלקות עד זוב דם בעד חטאים כמו ההליכה אל כפר לחפש ככר לחם. מכים אשמים וגם חפים מפשע. השוטרים הנם מאלה הפרטיזנים שהשתתפו בהשמדת היהודים. אחד מהם התפאר: "יהודיות יפהפיות חבקו את רגלי ואני - כדור בראש ואל הבר!" הטענה הישנה-נושנה שהיהודים הם נרפים הולכת ונשנית; היחס הנהו כאל הנדונים לעבודת פרך וההזנה הנה לקויה וזעומה, ואין אל מי לפנות במחאה ובתלונה. בעדנו לית דין ולית דיין, וכל המוסיף להצר לישראל וכל המרבה לענותם הרי זה משובת.

בלילה העבר היתה "בהלה": אוירוני מדינה זרה (אל נכון של ססס"ר) עברו על פני עירנו ויכבדו את מסביה בפצצות. הפרטים אינם ידועים עוד.

בעד ענויינו בחורף בגיטו באנו על שכרנו בקיץ זה: מפל המזון, שרידי השופכין והגללים נטמנו עמוק באדמה, ועל-יד כל בית מוריקה גינה משמחת לב ומרחיבת עין. הנטיעות והשתילים, הזרעים והירקות הצומחים מאליהם עלו יפה בשנה זו, ולתושבי הגיטו ישנם כבר משלהם בצלים ירוקים, חסא, בר-צנוא וכדומה. בשעתם יהיו גם מלפפונים, לפת, כרוב, פומידורים [עגבניות] וכו'. מזג האוויר אינו רע, אף כי בכלל נשתנו העתים בשנה זו: בחדש תמוז אפשר שהיו חמשה-ששה ימים חמים, ויתר העת הימים הנם מעוננים, ורוח קרה מנשבת. עוד מעט והקיץ כלה והסתיו והחורף האיומים יבואו! ממש פלצות תאחו אותנו בזכרנו שעוד נהיה מוכרחים להתענות בחורף בגיטו. קשה יהיה החורף הבא: יחסרו אל נכון עצים להסקה, וחסר מזון; קור וכפן יהיו מנת חלקנו. האשכנזים [הגרמנים] צועדים קדימה על החזית המזרחית אבל נצחונות מחלטים ומכריעים לא התקיימו עד הנה. הנצחונות האמתים והמדומים של האשכנזים [הגרמנים] הינם בעוכרם: נצחונות חלקיים, ארעיים, בני חלוף הנותנים אומץ רוח לאשכנזים [לגרמנים] להמשיך את המלחמה ולהוסיף לשפוך דם

<sup>174</sup> הכוונה לגנרל-קומיסר, הלא הוא תיאודור אדריאן פ'ון נ'ינסלן, יליד 1897 וחבר המפלגה הנאצית משנת 1928.

<sup>175</sup> היה ממפקדי "גדוד ההגנה-העצמית" [SAVISAUGOS BATALIONAS], מאותם שהתבססו בליטא עם נסיגת הצבא הסובייטי בסוף יוני 1941. פועלם העיקרי היה רציחת היהודים, וההתעללות האכזרית והשוד של קורבנותיהם.

<sup>176</sup> שוקיאן [ביידיש] רחוקה כ-35 ק"מ דרומית-מערבית לשבלי. מן הקהילות הקדומות בליטא. לפני הכיבוש הגרמני מנתה כמאה משפחות. בית הכנסת של שוקיאן היה מן היפים בסוגו.

<sup>177</sup> נראה כי נתכוון ליומון המצוי: טִבִּינָה, TEVYNE, 'מולדת' בליטאית

<sup>178</sup> הדגש בידיעה הבאה הוא על התיבה "השתחררה".

<sup>179</sup> חבל הארץ בין הנהרות פרוס ודניאסטר, העיר קשינב וסביבותיה.

<sup>180</sup> עיירה על חוף הים הבלטי, מזכרת עוד בכרוניקות גרמניות מן המאה ה-XIV; מרחק 25 ק"מ צפונית לטימל = קלאיפידה. ערב השואה הגדולה מנתה הקהילה יותר מ-600 נפש.



כעלם צעיר, והיה עושה ממש את "הים כמרקחה". והנה בא צוק העתים - והוא נפל שדוד! אצלו התפתחה מחלת ההיפירטרופיה [גידול מעבר למידה] של הפרוסטטה. לו היו השנים כתקונן, אלמלי צרת הגיטו שתקפתו, ולולא סגר עלינו כל העולם, כי אז אפשר היה לפנות לעזרת חירוקגים [מנתחים] מומחים בחוף לארץ, ובאשר מצב בריאותו היה מספיק ובפרט שלבו היה נורמלי ובריא היתה אפשרות לעשות לו ניתוח. אבל עכשיו אין יוצא ואין בא, אבד איש כזה שבימינו אלה קשה למצוא תמורתו, באשר בו נפגשו תורה וחכמה ועסקנות צבוריות במלוא מובן המלה. האיש הזה הצטיין בהתמדה ובכשרונות בלתי שכיחים. בהיותו מומסך להיות מורה הוראה, בעל אשה ובנים הספיק להתכונן אל הבחינות לקבל תעודת בגרות. ואחר נכנס אל האוניברסיטה ויגמר את הפקולטה למשפט ויהי לעורך-דין. גם כאשר בא בימים לא פסק פומיה מגירסא [פיו מלימוד]: הוא קרא ושנה הרבה מדי יום ביומו; בשנים האחרונות בהתכוננו לעלות לארץ למד את השפה האנגלית ורכש לו ידיעות הגונות בה. הוא שקד מאוד על למוד קדש וחול יחדו, ומלבד בקיאותו הגדולה בתלמוד היה בקי גדול גם בספרות האירופאית, זולת היותו "צנא דמלי ספרי" [סל שמלא ספרים], היה עסקן צבורי מסור אל עבודתו זו בלב ונפש. למרות טרדותיו הרבות לרגל מקצועו ומסירותו למשפחתו, שקידתו על למודיו, לא חס על זמנו וכחותיו והיה מקדיש את רב עתות הפנאי לעבודה צבורית בתור "ראש אגודת המזרחים הליטאית" ו"יושב ראש של קהלת שולי" ואחר של חברת "עזרה" ו"כנסת ישראל".

בתור יושב ראש המועצה של חברת "עזרה" עבדתי שנים אחדות אתו יחדו, לכן חשבתי לחוב לי לקחת חלק בין המספידים שהספידוהו על קברו, והנה הדברים שאמרתי. "באוסף נמוסיו הישנים, מוסר היהדות והשקפותיו על חיינו בימים עברו, זאת אומרת במדרש, יש מאמר כזה: מעשה ברי' אמי, כשהיה מסתלק מן העולם נכנס אליו בן אחותו ומצאו בוכה. אמר: רבי, מפני מה אתה בוכה? היש תורה שלא למדת ולא למדת? היש גמילות חסדים שלא עשית? ועל כל מדות שהיו בך היית מתרחק מן הדינין ולא נתת רשות על עצמך - להתמנות על צרכי צבור. אמר לו: בני, על זה אני בוכה שמא אתן דין וחשבון על שהייתי יכול לעשות דיניהם של ישראל. במאמר הזה מתבטאה ההשקפה הברורה על חובות בחירי עמנו. חיינו, תורה ומעשים טובים לא רק בעד יחידים, כי אם בעד הכללי. התורה והעבודה-לטובת-הציבור הן שני עמודי התווך של קיומנו. התורה הנה תרבותנו ששמה חותמה המיוחד עלינו ושמרה עלינו מטמיעה ומזמוז [ניווך] בין הגויים, והעסקנות הצבורית הועילה לארגונו ולסדורו, ולחזוק מוסדותינו ונתנו לנו את היכולת להתקיים בגולה, ולשאוף לחיים חדשים בארץ אבות. אחר דברתי על אדות הנפטר הנושא האמת של אידיאלינו הנעלים: תורה ועסקנות צבורית, הטעמתי את מסירותו ואת אופן עבודתו בלי משוא פנים ביחס אל הרשות בגאון לאומי, והבלטתי את האבדה שאינה חוזרת בצוק העתים, כאשר עתידה חיו [חס ושלוש] תורה להשתכח מישראל, וכאשר נתאלמן עמנו ממבחר בניו, וחסרונם כמובן יהיה מרגש מאד בפרט כאשר נתנער מעפר הגיטו ונקום לתחיה.

את "מעשה פולנגין" [Palanga] אדחה לעת אחרת. מעשה שראשיתו נעוצה בשלטון הבולשביקים ואחריתו נהיתה בימי התפרצות האשכנזים [הגרמנים] לארצנו. חדשות נכבדות אינן לעת עתה ובכל זאת חושב אני לנחוח לרשום פרטים אחדים.

טי"ו אוגוסט. קצתי אמנם ביומן. נלאיתי להגות אך נקאים [על פי ישעיהו טז 7] ולטחון קמח טחון. אין שנוי לטובה ואין שביב תקוה לעתיד. חושך יושפנו, צר ומצוק מנת חלקנו ואימת מות מרחפת עלינו בלי הרף. אין חדשות רבות ערך לעתה עתה. מצב החזית מדכא את

הנפש. בדרומה של רוסיה הנפות היותר מצוינות משוש כל הארץ, במלוא מובן המלה: אוקריינה הפוריה, מחוז דוניץ העשיר בברזל, קרים וקוקז - מרהיבי העין, כולם נכבשו לפני הצורך, וכוח צבא רוסיה כשל כנראה. בשורה טובה עשתה לה כנפים בגיטו, שהחזית השניה נפתחה אל נכון; ושיכת היא אל הבשורות שמחברים אותן בגיטו בכדי למצוא נוחם אפילו מדומה? מי ישור אחרית המלחמה? או לנו אם ינצחו, או לנו אם ינוצחו, ובכ"ז [ובכל זאת] הלואי שינצחו מפלה נצחת, אם אפילו אנחנו נגוע בשביל זה. לעת עתה היחס אלינו הולך ורע: המאסרים על-יד השער של המנסים להכניס מזונות נעשה יותר תכוף והיו מקרי מאסר גם ברחובות העיר. האיסור ללכת בלי מלווה נעשה יותר קפדני. הפתחים של הבתים בגיטו הקוקזי הנפתחים ישר אל הרחובות נסגרו בלוחות עץ מלבד חוטי הברזל העוצקים, בכדי שלא יוכלו לקבל קונטרבנדא חיו [חס ושלוש] דרך הפתחים והמבואות של החצרות - שמועות מתמידות ע"א [על אודות] רדיפות ביחס אל הפולנים בליטא ואל הליטאים ממוצא פולני. הלואי! כלבים מורדפים ומוכים, הם הספיקו לנשוך אותנו בפולניה לא פחות מהליטאים. גם הם השמידו הרבה מאות אלפי יהודים בעת האחרונה, ושנאתם לנו שגדלה בשעת קלקלתם הראשונה קמה לתחיה מחדש ביתר שאת!

הליטאים היותר נאמנים אינם חפצים להשיב את החפצים שהחביאו אצלם. אשת הבליעל ר-נה לקחת לכתחילה אצלנו חפצים שונים בכדי לרשת אותם בידעה אל נכון מפי מכריה האשכנזים [הגרמנים] שאת היהודים ישמידו ובשערה שגם אנחנו נהיה בלי ספק בין המומתים. ולכן היא באה בכבודה ובעצמה אלינו ודרשה במפגיע שיתנו לה חפצים שונים, וטרחא לשאת אתה מזודה מלאה וכבדה עד אשר השתוממתי. היא עזבה את שולי עם מאהבה האשכנזי [הגרמני] וחפציו אבדו מבלי חזור. בימים האחרונים, כאשר מסרו לי, היא שבה לשולי על ימים אחדים והיא חושבת לעבור לוויילנא. מענין להטעים, שהיא לא יכלה להשאר בברנוביץ, Baranovic<sup>181</sup> מפני הפרטיזנים הרוסים שבשבילם החיים הנם שם בחזקת סכנה. להעיר בפניה את השאלה ע"א [על אודות] חפציו אין שוה. מבטיחים שגם זה יוכל לגרור אחריו תוצאות רעות מלאות סכנה, באשר היא מעורבת עם האשכנזים [הגרמנים] והיא מוכשרת להלשין, אם ידרשו ממנה את החפצים שמסרו לה.

מענין גם גורלם של החפצים שמסרו ל-ד.ס. באדישות גמורה הודיע "שהשועל"<sup>182</sup> הפרוטפיל [תיק] החדש, מכונת הפוטוגרפיה [המצלמה] ועוד חפצים שונים אבדו! ד"ר נבל ושוטר, שכנס, גנבו כל זה כביכול. ובכן אבדו לנו חפצים על סכום של אלפי מרקים שיכלו להבטיח את מחיתנו על חדשים שלמים. ומה נאמר ומה נדבר אם גם אצל הד"ר פר. איש ישר באמת הלכו לאבוד נעלינו, כתנותינו וחליפתי החדשה כמעט היחידה שנשארה לפליטה אחרי אשר הפרטיזנים [הרוצחים הליטאים] שדדו ממני את ארבע חליפותי היותר טובות וכו'. חלק מהחפצים שהשאירו אצלם העבירו אל אחד מקרוביהם ושם גם כן היה מקרה גנבה וידי הגנבים חלו גם בחפציו. חוששני שביחס אל נכסי היהודים בני הבתים ששם החביאום הנם בעצמם גנבים כדבעי. מספרים על אדות הרבה ליטאים הגונים כביכול שאינם חפצים להשיב עכשיו חיל [רכוש, עפ"י ירמיהו יז 3] זרים. "טוב שבגויים הרוג!"

<sup>181</sup> ברנוביץ, עיר מחוז ברוסיה הלבנה של היום, צמת רכבות, ובה אוכלוסיה יהודית נכרת לפני מלחמת העולם השנייה. סביבתה שופעת היערות, ובהם מצאו מחסה ומסתור הפרטיזנים, שנלחמו נגד הגרמנים ובני בריתם. ביניהם אף יהודים.

<sup>182</sup> פרוות שועל, דרך כלל פרוות-כסף של שועל, שמחירה היה רב ונחשבה גם כהשקעה כספית הגונה.



כל תשומת לבנו מתרכזת עכשיו בעובדה שאתמול אסרו את זיגרינק וחכו אותו עד זוג דם. הנהו מיחידי סגולה הנמצאים בגיטו: תלמיד חכם במלוא מובן המלה, מומחה מצוין במקצוע הכימיה, בעל יומה ומרץ; הגורל קמר לו מאד: אשתו, אשת החיל וילדיו הנחמדים נפלו לפני בני עולה כאשר רצחו נפש אלה שנשארו בכפרים. סבת מאסרו אינה ברורה לעת עתה. משערים שיד "שותפתו" בבית המרקחת, אשת הזוננים ק.<sup>183</sup> באמצע, אצלה נמצא הון עצום שלו ולכן היא חפצה לחסל את כל המשפחה.

הידיעה על אדות מאסרו הממה אותו. והנהו כולנו כהלומי רעם. "צרות איוב" הנם כאין ואפס מול צרותיו; שכל הונו, בתיו הנחדרים, מעבדתו הנפלאה, בית מרקחתו המצוין אבדו, ואחר נשמדה משפחתו, ועכשיו יד הרשעים היתה גם בו. נורא, נורא הדבר, ומי יכילנו! אמנם הנציגות שלנו תעשה כל מה שביכלתה בכדי לשחרר אותו: מלבד שהוא הנהו הקטיגור בבית המשפט של הגיטו והוא ממלא את תפקידו באופן מצוין. הודות לכשרונו בתור נואם ובקיאיותו הרבה בספרות ובספרות האירופאית, עודנו מנהל מעבדה כימאית בגיטו המכונה דברים נחוצים ומעולים השווים לכל נפש, ומספיקה עבודה ומחיה למספר הגון של תושבי הגיטו.

זה עתה לקחה אזני שמץ מנוסחה חדשה על אדות סבת מאסרו של זיגרינק יחד עם בשורה משמחת לב ע"א [על אודות] התקוה שביום השני ישחררו אותו. מספרים שהרבה כלי כסף וזהב שלו ושל מכריו היו טמונים על קרקע חבית מלאה עשבי מרפא, שנמצאה במעבדה "גליק", ושכמות העשבים היתה כל כך גדולה שהספיקה על שנים אחדות, עד אחר גמר המלחמה, והנה משרתת אחת גלתה את "הטמירין" [הנסתר] באופן שלא שערורו מראש ומסרה ל"משטרת הבטחון". בעוד ימים אחדים יתברר ויתלבן אל נכון הענין הביש הזה. ומה מאוד נשמח בראותנו אותו מחדש בתוכנו!

אתמול היה עלי לברך ברכת "הגומלין".<sup>184</sup> קניתי בלבדורטוריה "גרגרים שחורים" [אוכמניות] כשמונה ליטרים: הגרגרים האלה ממלאים אצלי תפקידים של סמי מרפא בעד מעי, בעת האחרונה נתקלקלו מאוד מעי והנני חולה. לכן שמחתי מאוד למצוא את הגרגרים האלה. אבל פה התעוררה השאלה: איך להכניס אל הגיטו כמות מרובה כזו של גרגרים, בשעה שכל מיני צמחים אסור לקנות בעיר ולקבל במתנה גם כן אסור. זאת ועוד אחרת: "הקולוזה"<sup>185</sup> של המעבדה לשנים תותבות שמתארח אני לחברתה בלכתנו הביתה, מהרה אתמול ללכת הביתה ע"פ צו המנהלת. לנו נשקפה סכנה ליפול בידי שוטרים שאינם מכירים אותנו. בשעה השלישית עומד על המשמר על יד השער שוטר ש"התרחצה והתפיס" ע"י דורון ומתן בסתר וכ"כ [מו כן] הנהו מרפא את שניו אצל וו.<sup>186</sup> החולץ אתנו. בכדי לבוא אל הגיטו בשעה השלישית, והשעה היתה עוד מוקדמת, החילונו לשרך דרכנו, ללכת עקב בצד אגודל, ובידנו עלתה להגיע אל הגיטו בשעה השלישית, שעת חלוף המשמרות קוינו למצוא את השוטר המבוקש, ומה מאד נבהלנו ונעוונו מראות את השוטר הגבוה,<sup>187</sup> הנבל הידוע, הולך בלית עוד שוטר אחד אל סוכת השוטרים שעל יד שער הגיטו! לשוב על עקבנו היה כבר אי אפשר, באשר ראו אותנו כבר

<sup>183</sup> קזלאוסקיני, Kazlauskienė.

<sup>184</sup> כל מי שניצל מסכנה מברך ברכת הגומל: "...הגומל לתיבים טובות, שגמלנו כל טוב.

<sup>185</sup> קולונה, מלשון colonna [איטלקית], טור גם צבאי. בעגה המקומית: קבוצת-היהודים הצועדת בסך

אל מקום העבודה וממנו.

<sup>186</sup> דר' וירבאלינסקי.

<sup>187</sup> בעגה המקומית, ביידיש, כונה 'דער מעקער אכציק', הקסר שמונים, שהפך שם נרדף לסכנת חיים ויטורים קשים.

מרוחק. לכן החלטנו לסמוך על נס ולחמשיך את דרכנו, קרבנו אל השער בשעה שהוא נכנס אל הסוכה לברך בשלום את חברו שקדמחו, אז עברה "אורחתנו" הקטנה, המזוינת במיני צידה שונים, בשלום את המוקש ונשאף רוח לרנקה. אחר כאשר תפש את מקומו החל את מעשיו המגונים ויאסר שבעה אנשים, שמצא אצלם מעט חמאה, קמח וביצים, הוא קיבל מנה יפה (חמש מאות מרקס!) ובכל זאת התעלל זמן רב באסירים; אל נכון היינו גם אנחנו בין האסירים, אבל פָּנְנו את השעה ונכנסנו בשלום אל הגיטו.

26 אוגוסט. עלי המלפפונים התחילו מכתמים - גבעולי השומשמן נובלים ונעשים יבשים, הימים קצרו במדה נכרת. בבוקר עולה אד מן הארץ - הסתיו ממשמש ובא, - ואנחנו עוד לא נושענו. עכשיו שלהי דקיטא [סוף קיץ]: תחת אשר בקיץ, אפילו בתקופת תמוז, מספרם של ימים חמים היה מצער, - הגיעו עכשיו ימי קיץ אמתים: חמים ובהירים, ואנחנו בין הגיטות הסובבות אותנו מרגישים לפעמים מעין רגש של ישיבה בקיטא. אבל בזכרנו שעוד החורף הבא נבלה פה, אווזים אותנו חיל ורעדה: צפיפות, זוהמא, קור וכפן יהיו מנת חלקנו. האשכנזים [הגרמנים] יקחו את הכל בעד הצבא, ואנחנו המקבלים חציה של מנת הליטאים, נרעב ללחם ממש. גם עכשיו חסרים אנחנו לחם תכופות, והשמירה על יד השער נעשית יותר ויותר קפדנית. מהקור סבלנו גם בחורף שעבר באופן נורא - עאכו"כ [על אחת כמה וכמה] בחורף הבא, כאשר מתעתדים לקחת את כל חמרי ההסקה בעד החזית! בחרף העבר קפאו תפוחי האדמה מתחת למטטנו ונהפכו לאבנים. אל מה צפויים אנחנו בשנה זו? איזו גזרות חדשות מחכות לנו? החדשות מהחזית מרגיזות ומרעידות: הצבא האשכנזי [הגרמני] בחזית הדרומית עשה חיל במדה מרובה: כבש את אוקריאנה, קרים, קוקז הצפוני. והנהו צועד קדימה בצעדי ענק מבלתי יכולת בעד הרוסים לעצור בעדו. הדינסט [הנחיתה] האנגלי בצרפת שנחל מפלה נצחת<sup>188</sup> ג"כ [גם כן] מעורר תוגה לבלי חוק. אמנם אם זאת הפעם לא הצליחו, הראו לכל הפחות לדעת, שלמרות הבטחתו של גִּינְסֶלס אפשר ואפשר לעלות על החוף, ולכן ינסו בפעם אחרת להעלות מספר מסוים של חיילים עם כלי הזין הדרושים. איך שיהיה הנה לעת עתה החדשות מהחזית מכאיבות מאוד.

זיגרינק אחרי מאסר של עשרה ימים יצא לחופשי,<sup>189</sup> אל נכון הודות להשתדלות הנציגות. גם זו לטובה! הפרטים אינם ידועים עוד. מצב רוחו איננו ברע. יאוש רחוק ממנו למרות כל צרותיו. טפוס של יהודי אופטימיסטן. חבל שאופטימיות אני הטבעית הולכת ודלה ומקומה יורש בנפשי יאוש מר.

<sup>188</sup> המחבר מתכוון לנחיתה בדיֶיֶפּ [Dieppe] ב-19 באוגוסט. היה זה כוח משולב של חמשת אלפים חיילים קנדים, אלף אנגלים, חמישים חיילי קומנדו אמריקנים וכמחצית מה צרפתים. אמנם הנחיתה עלתה לכוח בלמעלה מאלף הרוגים ועוד אלפים שבויים. בכלי התקשורת של גרמניה ניפחו את ניצחונם זה לכדי מפלה ניצחת לבנות הברית בבחינת ייכשל לעד נסיון נחיתה בתחום שליטתם. וכך קרא ושמע על כך המחבר. אכן, לא היה מי שיגלה את אחנו כי נתכוונו בנות הברית. בנחיתה זו לבחון סכניקות שונות לקראת הנחיתה הגדולה שבוא תבוא, וממילא לראות בנסיגתם אות מבטיח לבאות. נחמה פורתא ככל שתהיה.

<sup>189</sup> אכן, מקרה זה אופייני להתנהגות הליטאים לעת זו: משפחת זיגרינק הפקידה רכוש רב עם כניסת הנאצים בידי אשה ליטאית ידידה, כך חשבו, עד יעבור זעם. אולם זו האשה עשתה כל שביכולתה לרשתו (אשתו וילדיו חוסלו כבר לפני שנה); היא הלשינה עליו שהסתיר חפצי ערך בעיר. על מעשה ממין זה הוציאו הגרמנים ושותפיהם להורג בלוא חקירה ודרישה. נציגות הגיטו השכילה לרתום להצלתו את המפקח הגרמני [?] על המעבדה הכימית שבראשות זיגרינק ומומחיותו. הגרמני, אכן, אישר שתוצרתו חיונית למאמץ המלחמתי; והוא אמנם שוחרר לא לפני שהוכה ועונה קשות.



אתמול היתה בהלה נוראה על יד השער. השוטר הגבוה שהחזיק מהמשמרות על יד השער אחר הצהריים, הלשין על תושבי הגיטו שהם מכניסים מזונות שונים, ולרגלי המלשינות הזאת הופיעו השוטרים האשכנזים [הגרמנים] והתחילו בודקים את הגברים והנשים שלא הספיקו מהגיטו להזהיר אותם קודם על אדות הסכנה הנשקפת לנושאי המזונות. השוטרים האשכנזים [הגרמנים] אסרו שבעה אנשים, אבל סוף סוף הראו את עצמם יותר מהוגנים מהליטאים. הם שחררו את כל אלה שנאסרו אפילו את האיש שמצאו אצלו תרנגול. את התרנגול לקחו, אבל אותו שלחו לחופשי.

ד' ספטמבר. ראוי היה לרשום את מהלך המאורעות בזמן האחרון בגיטו מדי יום ביומו ולתאר את מצב רוחו וחיותו בעת האחרונה בפרוטרוט, בכדי שזכרם ישאר עד דור אחרון; ואולם מפני מחלת המעים שתקפה אותי בעת האחרונה בחזקה ומפני חולשתי דחיתי את רשימותי אלה ואני מעלה אותן על הגליון באחר זמן, כמעט אחר המעשה, ובקצור נמרץ. קוראינו לעתיד לבוא המחווננים בלב רגש, ישוו לנגדם בלי שפת יתר את חיינו המרים ואת ענויי נפשנו שגברו עלינו וישתוממו עד היכן מגיע כוח הסבל וכמה יכול לשאת ולסבול יצור חלש זה הנקרא יהודי.

כן! ימי השבוע הזה היו ימי "צרה ותוכחה ונאציה" [ישעיהו לו 3] בעדנו במלוא מובנם. ביום השבת העבר הופיע בגיטו נציב המחוז (Gebietskommissar) בכבודו ובעצמו (שנעשה בעת האחרונה לאורח תכופ יותר מדי אצלנו בכלל), ובשורה משמחת בפיו: שעוד הפעם יצמצמו את שני חבלי הגיטו ושיוציאו מכלל הגיטו בתים בכל הרחובות אפילו "בזשילוןקשי" [Zilvicu] שהנה במרכז.<sup>190</sup> הצפיפות הנה נוראה. כמה וכמה משפחות מתגוללות עד עכשיו בעליות המקרה [מתחת קורות הגג] של הבתים, ובחרף יהיה הכרח לדאוג למקלט בעדם. בכל חדר צר נמצאים ארבעה חמשה אנשים, ולכן אין לשער את הקושי למצוא מנוח כל שהוא לאנשים שישדדו רבצם עכשיו. ויהי המעט מהנציב להדאיב את נפש נציגינו בגזרה החדשה שנוצרה לכתחילה רק לשום אותנו כעפר לדוש [על פי מלכים ב' יג 7], ניגל עוד את אזנם למסור שבגיטו, כאשר מסרו לו, יש מזון יותר מאשר בעיר ושתושבי הגיטו בנוגע לצידה מתענגים פשוט על רב טוב. הנציגים התאמצו כפי האפשר לשים לאל את הדיבה ע"א [על אודות] המותרת כביכול במזונות הגיטו ולהרגיע את רוחו של "האדון", שלא מעט דם אחינו נשפך על פי פקודותיו ושחיי יהודי כאין נחשבו בעיניו. האדון הגדול יצא מן הגיטו ופתאום נתקל בקבוצה המכונה בשפת הגיטו "קולונה", של העובדים בעיר השבים ביום השבת בשעה השתים עשרה אל הגיטו תחת אשר ביתר ימות השבוע הם שבים בארבע שעות אחר הצהריים. בעת האחרונה עמד על המשמר על-יד השער שוטר הגון מאד, ותרן ומעלים עין ממכניסי מזונות אל הגיטו, מהשעה התשיעית עד השעה השלישית ומכאן ואילך היה עומד על המשמר שוטר קפדן ורע לב, שבידו היו נופלים כל השבים מהעבודה בארבעה שעות אחר הצהריים, כנהוג בימות החול. כמובן חכו בכליון עינים הספיקולנטים [ספסרים] ויתר החפצים להכניס מיני מזונות אל הגיטו ליום השבת שבו הם שבים בשעה השתים עשרה הביתה בשעה שהשוטר הותרן והטוב ומיטיב עומד על משמרתו לפני שער הגיטו. מפני טעם זה הקבוצה שבה נפגש נציב המחוז בצאתו מהגיטו, היתה עמוסה משא לעיפה: מיני מכולת שונים: חמאה, ביצים, שומן חזיר, ירקות ובפרט שקי קמח שנשאו בריש גליה ובחוצפה יתרה. ובחבריא כזו

<sup>190</sup> המכלאה = הגיטו סראקו. ארבעה סימטאות-רחובות עברו לאורכו; המחוזי מן הארבעה היה ז'ילביצ'יה, והוא גבל עם שטח בית-החרושת לעיבוד עורות 'פנקיל'. שמא חשבו הגרמנים שאין צד זה חסום ומנותק דיו מיתרת העולם.

נתקל נציב המחוז אחרי אשר גלה למוסר אזני הנציגים ע"א [על אודות] המותרות בצידה תושבי הגיטו. מלא חימא הפסיק את תהלוכת הקולונה ויצו להתפרק תיכף ברחוב - לא הרחק מהגיטו - את כל הצידה. במקום הקלקלה קמה ונחיתה ערמה הגונה של צידה שהעמיסו אחרי כן בעגלה והובילו אל המשטרה. נציב המחוז שהיה בלויית הפקידים הגבוהים של הבלשת, נסע הביתה סר וזעף, בשביל חוצפת היהודים שהעזו לדאוג למזונותיהם, ואת אלה שלקחו חלק בקולונה "שהקדיחה תבשילה" רשמו השוטרים היהודים על יד השער והענין נגמר לכאורה רק בהחרמת המזונות. השחרור של האשמים מענש אינדיבידואלי עורר חשש בלב נבוני דבר, והעסק הביש הזה יחד עם צמצום הגיטו זעזעו את נפשנו מאד. ביום השני הזמין נציב המחוז אל לשכתו את נציגינו, ואלה שבו משם רצוצים ומבוטלים. את שיחתם עם נציב המחוז שמרו בסוד כמוס, אבל לבנו נבא לנו שגל שוטף של גזרות חדשות הולך וקרב, ושמפני חטאם של יחידים על כל העדה יצא הקצף מלפני הנציב הרוצח. כל הלילה ישבו נציגי הגיטו וטכסו עצה ביחד עם אחדים מתושבי הגיטו שהוזמנו לשם זה על אדות תעלומותיהם, וכל תושבי הגיטו לבשו חרדות. ביום השלישי בבוקר כאשר יצאנו לעבודתנו, יצאו גם היושב ראש של הנציגות ליבוביץ והמזכיר הראשי כץ ופניהם שחורים כשולי קדרה.

ובשעה השתים עשרה הופיעו במעבדות [בתי המלאכה] של העיר אנשים מהנציגות ומהנהלה ויחלו לברך איש את רעהו בברכת מז"ט [מזל טוב]! במהרה עשו להם כנפים פרטי הדברים בין תושבי הגיטו וכולנו שאפנו רוח לרנחה. הפרטים האלה נחוץ לחוק בספר, בכדי שזכרם ישאר לעולמי עד ושלא יסוף מזרענו, וזכר הרוצח ג'יקייה<sup>191</sup> ישאר לדראון עולם. מה בקש עוכר ישראל זה בכדי לענוש את הגיטו? הוא דרש במפגיע מהנציגות להמציא לו ביום השלישי עד השעה השתים עשרה ביום חמישים נפש להמית אותם ביריה! כל הלילה התלבטו והתחבטו נציגינו, כל הלילה התהפכו בתחבולותיהם, ויחברו רשימה של חמשים איש להוציא אל ההורג! ברשימה תפסו מקום בראש הנציגות, ההנהלה והשוטרים היהודים, ואת הרשימה הגישו לנציב. פה נכנס בעובי הקורה הד"ר גינטיר ראש משטרת העבודה, Arbeitsamt,<sup>192</sup> שיש לו יחס חיובי אל עמל העובדים היהודים, ויוכית, שאם יכריעו לטבח את נציגי היהודים, באי כוחם הפעילים, ובכלל אי אילו יהודים מתושבי הגיטו, אז תביא העובדה הזאת נזק רב לעבודת היהודים הדרושה עכשיו. בקצור כל פרטי המשא ומתן עם הנציב אינם ידועים עוד למדי. ידוע גמר הענין: הנציב בטל את החלטתו הקניבלית ויואל ברוב טובו להסכים חלק קרבנות האנשים להטיל מס על הגיטו - עשרים אלף מרקאות [מרקים]! ובגיטו שמחה וששון! כל אשר לאיש יתן בעד נפשו. קונטריבוציה בשני תשלומים! תודה לאל! תודה לאל! ומה יאמרו כאשר יגיע יום הפרעון הראשון! הלא כל הגיטו חי על חשבון החפצים ההולכים ונמכרים ואת המכירות מוציאים עכשיו אל הפועל בקושי כי הקונים רכשו להם כבר די והותר מרכוש היהודים; וכ"כ [כמו כן] גם תושבי העיר, הליטאים מתכוננים עכשיו לחורף המאים עליהם בחוסר מזון, ולכן הם מצטיידים עכשיו כפי האפשר ומכניסים לעצמם מיני מזון שונים במקום מלבושים ותכשיטים, זאת ועוד אחרת: רבים מאוד עכשיו הליטאים המסרבים להשיב את החפצים שהחביאו אצלם, והם חפצים לזכות בהם. איך שיהיה הנה חלוקת המס תסב עוד

<sup>191</sup> הנס ג'ויןקיה. הגביסטקומיסר.

<sup>192</sup> כיאות לגרמני אָמון על תפקידו [וכנראה כי פחות נאצי בנפשו]. ראה ביהודי שבלי אלמנט יעיל למשימתו, כוח אדם - עובד מביא תועלת, ובעצם גם צייתן וחורף. ברצותו לעמוד במסלותיו נמצא מסגור לפרקים על עובדיו היהודים ומידת חיוניותם בפני רשויות עוינות לתיאבון [אפילו אם לא נעלמה ממנו טובתו האישית: הרחק מהחית].



הרבה הרפתקאות לגובים ולמשלמים. אמנם עכשיו נחוץ לשלם שתי חמישיות מהקונטרביבוציה הראשונה. ולכן מן הראוי היה שהכל ישלמו שתי חמישיות ממכסת הכסף שהיתה שומה עליהם לשלם בפעם הראשונה; אבל מאז נהיו הרבה חליפות ותמורות במצב החומרי של תושבי הגיטו. ישנם כאלה שהעשירו וגברו חיל, אבל מספרם מצער, תחת אשר רב תושבי הגיטו מדולדלים והנה עניים מרודים.

ראוי לציין פרט אחד בין השוטרים שהחליטו שיהיו לברות [למאכל; על פי תהלים סט, 22], לשני החיות הרעות, נרשם גם בני יחידי. אלמלי בטל הנציב את החלטת הדם שלו, כי אז הִבֵּאתי את עצמי אל נכון לקרבן במקום בני הצעיר שלא הספיק עוד לחיות דיו ולראות עולמו בחייו, תחת אשר אני כבר זקנתי והנני חולה. חפץ אני מאוד לחיות ולזכות לראות את אחרית המלחמה והסוף לעונינו, שהוא בוא יבואו, ואולם לא הססתי למלא מקום בני בין ההולכים למות.

12 ספטמבר. ראש השנה. חג עגום! אין בשר ודגים, אין לחם סולת, ופירות וירקות. ומצב הרוח! "אם באנו לכתוב אין אנו מספיקין".<sup>193</sup> הזדעזעות הנפש הנוראה מחמת הסכנה שרפחה על ראשו "להקריב חמשים נפש למולך" ע"פ פקודת נציב המחוז; תשלומי המס, שהנהו כפר נפש אלה שהיו עתידים למות, ושיוסיף עוד נקב לצורו הנקוב, שאינו מתמלא ממכירת חפצים - המקור היחיד למחיתו; רוגז העצבים המתמיד ואינו פוסק מפני נטל הגזרות האוכף עליו. ההליכה באמצע הרחוב על פני האבנים הנושרות [הנעתקות ממקומן שעה שדורכים עליהן] והמנגפות; היציאה והכניסה דרך שער הגיטו לעיני השוטרים החשדניים והעוינות; העבודה בעד שחר שהנהו בבחינת "לועג לרש", הבוז והקלון על כל שעל ושעל; ההליכה בלית איזה "גוי", לרבות חרש שוטה וקטן; חוסר המזון הדרוש לבריות הגוף; הדאגה למצוא לחם חוקנו ולהכניסו אל הגיטו; ההרחקה מחיי התרבות: הרדיו, הראינוע וכי' וכי'. ובכדי למלא את הסאה באות השמועות המרגיזות מקרוב ומרחוק: ענויי העובדים ברדוויליסקי במכרות הכבול, שעבדים מושלים בהם ומכים אותם עד זוב דם על לא דבר; החשש שישאירו אותם שם עד החורף לחפור תעלה; הידיעות המעציבות מהחזית שהגרמנים והרומנים צועדים קדימה בדרומה של רוסיה ומאמצי הרוסים לעצור בעדם נשארם מעל [לשווא; על פי איוב כא 34] גלות יהודי אירופה: יהודי צרפת, בלגיה, הולנדיה וכי' מצרפת הוציאו כשמונת אלפים ילדי ישראל! לאן? ולמה? לפנים יכלו לשער שזה נעשה בשביל המרת דתם, אבל עכשיו כאשר "עסקינן" בדם היהודים שאין לו תקנה, אפשר שיכריעו אותן לטבח - אפשר גם שיגדלו אותם לעבדים ושפחות, כי הלא "סמאל" מאמין, שהוא יסדר את אירופה על אלף שנים ועל משך כזה הוא גמר לבטל את השפעת היהודים באירופה. המסכן! והנצרות מה תהא עליה? כל זמן שהיא מתקימת נתקלים בצרורות המנתזין מההשפעה היהודית על ידה, ולהפטר מהנצרות, הדת שנתרוקנה מתכנה היסודי ונעשתה פרועה לשמצה, לא בנקל יצליח הדבר הזה.

הסתיו הולך וקר: היום קצר והלילות ארוכים; הבוקר אפל ומלא אד; הערב מקדים לבוא, מעונן וקר; הימים עודם יפים: "העת הנוגה מרהיבת העין" לפי מבטא פושקין, עודנה

<sup>193</sup> "אף אנו (ולא רק חנניה בן יחזקאל וסיעתו - מדור חורבן בית שני) מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים" [תלמוד בבלי, מסכת שבת דף יג, עמוד ב]. כך הגיב רבי שמעון בן גמליאל לנוכח הקביעה כי חנניה וסיעתו כתבו את "מגילת תענית", שהיו חבבין את הצרות, משמע נאלצו לעסוק במניית צרותיהם של ישראל המדובבות כל כך כדי לשייר למרות הכול ימי מועד לחג ולשמחה. לא פירש המחבר לאלה מן האסוציאציות ביקש לכוון את הקורא, ושםא כיוון לכולן.

מתקימת, אבל מרגשת קרבת עונת הגשמים וסוף האסיף. הגנים והגינות עודם טעונים יבולם, שגמר כבר בשולו והנהו מחכה לחרקתו. ימי קור וכפן, עוני ומחסור, ממשמשים ובאים, ואנחנו עוד לא נושענו!

יום ב' דראש השנה: הרהורים "לכבוד יום טוב" (שורה ברוסית, מאת קִיקְאֶסוֹב). "מלך יש בעולם, מלך זה חסר-חמלה הוא, מלך זה רעב שמו". המלך האכזרי הזה כבר שת עלינו כפו ואנחנו מרגישים כבר את נחת זרועו הקשה: כל פנים כחשו והחוריו, כל נפש ריקה ושוקקה. גם הלחם הקלוקל חסר תכופות, - עאכו"כ [על אחת כמה וכמה] בשר, דגים, חמאה, חלב וסוכר, ואל איזו ימים שחורים צפויים אנחנו בחרף הבא? המלך כָּעֵב יכריח אותנו לתור לנו אוכל ולהכניסו אל הגיטו, וההשגחה תהיה מעולה וקפדנית, - אז רבים יהיו בנכשלים ובנופלים בידי השוטרים הליטאים והאשכנזים [והגרמנים], ואל נכון יירו כאשר מבטיחים - ולכן יש ידים לפחד שסכנת המות לא עברה ולא בטלה עוד בעדנו. נציב המחוז התמחה כבר דיו בשפיכת דם היהודים.

עוד לא הספיקו לגמור את עבודת הפרך במכרות הכבול, והנה מוכנה כבר עבודה חדשה: עבודת בניה, ובדק בית החרשת לכלי זין בלינקִיצי, Linkaici, מבטיחים שתנאי העבודה יהיו נוחים שם וגם שאלת הדירות הנה במצב מספיק. נראה איך יפול דבר, בתחילה שבחו גם את תנאי העבודה ברדוויליסקי, אחר נמצא שקשה למצוא דוגמת העבודה הזאת לרוע. ענשי הגוף שררו שם בכל תוקף, על לא דבר חוכו שם העובדים עד התעלפות אפילו באמצע הלילה, ואיומי השוטרים לירות היו תכופים וקרובים להתקים. נסים ונפלאות שבאמת לא נהרגו שם אחדים מהעובדים שההינו לפתוח פיהם במחאה שמפריעים את שנתם למרות העבודה הקשה המחכה להם. את אלה האחרונים התכונו באמת להרוג הפרטיזנים [הרוצחים הליטאים] הרשעים נוגשי העובדים, ורק בדרך נס נצלו.

האשכנזים [הגרמנים] דרשו שאת העובדים בלינקיצי ילוה רופא. הרופאים התיעצו ויחליטו לשלוח רופאים חליפות על משך של שני שבועות. את הד"ר רזובסקי שחררו בשביל חולשתו וגילו; אותי, גם כן שחררו בשביל מחלת מעי ויתר הרופאים מחויבים לנסוע החל מאלה שעוד לא היו במיכרות הכבול וגמור באלה שכבר היו בתור רופאים במכרות אבל דא קא [זו צרה] שאלה שהיו מוכרחים לעזוב את משרותיהם לא נתקבלו מחדש למלא את תפקידם הראשון כמו הד"ר ליכטנשטיין והטיכניקון [טכנאי] ליווין שמשטרת העבודה<sup>194</sup> אינה מסכימה להשיב אותם על כנם. סכנה כזו נשקפת גם לרופאים פִּינברג, פִּסְחוֹבִיץ וּלְפֶרֶט. בשעת העדרם יכולים לדרוש ממלאי מקומם מקובנה, ואז אל נכון לא ישובו מחדש אל משרותיהם. הרופאים הנוצרים מנהלי המוסדות ששם עובדים הרופאים היהודים הבוודים, משתוממים להתאמצות הנציגות לבטל את תוצאות השתדלותם לסדר את היהודים; הם מוצאים שהנציגות צריכה היתה לְהִקָּפֵּץ, להתאמץ בכל מאמצי כוחה לבצר את עמדתם שעלתה כל כך בקושי. העובדה הזאת הנפלאה מתבארת לפי דעתי ע"י היחס השלילי של הנציגות אל הרופאים בכלל, הנובע מהשנאה המקנת בלב אינטיליגנטיים יהודים ש"לא בשלו כל צרכם" אל רופאים יהודים שהנם זוחלי לב כביכול. נציגינו הינם אינטיליגנטיים כאלה המתאמצים לדכא את גאות הרופאים ולהשפילם כפי האפשר ודי בזיון וקצף!

<sup>194</sup> יישוב קטן בפאתי נְדוּוֹלִיִּשְקִיס, סך הכול כ-30 ק"מ דרומית-מזרחית מְשִׁבְלִי.

<sup>195</sup> המחבר נוקט דרך קבע לשון משטרה: "משטרת העבודה" ל-Arbeitsamt הגרמני, ולא כלשון התרגום "משרד-לשכת העבודה", בבחינת כלפי היהודים הם שוטרים ונוגשים בלבד.



גל של יראת שמים הציף חלק הגון של תושבי הגיטו לפני "הימים הנוראים". סליחות, תפילה בצבור, שמירת שבת, כשרות נתנו ענין לרבים מאחינו בני ישראל, בשבת לפני ראש השנה לא בערו אש ברב בתי הגיטו, לא הסיקו את הכירים ולא הכינו תבשילים חמים, אחת: תודה לה' בעד הגאולה של חמישים נפש שנצלו מכליה, ושנית: לאות "תשובה" לפני הימים הנוראים. הצרות שעברו כל גבול לא הספיקו עוד להוכיח כי ליהודים לית דין ולית דין, ושאלוהיהם דואג להם כשלג דאשתקד.

קו מקביל בין חגי ראש השנה אצלנו בשנים האחרונות: בראש השנה תרצ"ט היינו חפשים, התענגנו על רב טוב שבנו מהקיטנא בפולנליין, Palanga, מלחמת אשכנזי [גרמניה] עם פולניה החלה. ואנחנו הכינונו לנו צידה ביד רחבה: צינטקירים [מידה בת 50 ק"ג] שלמים של סוכר, קמח, מלח וכו'. לא ידענו להוקיר את מצבנו ולא ראינו מראש את הצרות המככות לנו. בשנת תר"ש [צריך להיות ת"ש] נסעתי לוויילנא להשתדל לפני הריקטור של האוניוורסיטה שיקבלו את בני אל האוניוורסיטה. שלטון הבולשיביקים היה בכל תקפו; אני הייתי מנהל הפוליקליניקה. היו פרטים בלתי נעימים, אבל בכלל היינו מאושרים, מכובדים ומלאי תקוות טובות לעתיד. ובשנת תש"א עולם חשך בעדנו; רב מנינה ורב בנינה של האוכלוסיה היהודית נאסרו והוצאו מן הגיטו ומהעיר. לא יכלנו בשום אופן לשער, לא יכלנו להאמין שיכריעו לטבח אנשים חפים מפשע במספר עצום כזה, ואנחנו באנו אל הגיטו משפלים ונכלמים, מעונים ושדודים. ובשנה הזאת באו מים עד נפש ויאוש נורא תוקף אותנו מאין קו אורה מאין זיק תקוה. נחמתנו היחידה בענינו, שהרוסים מחזיקים עוד מעמד והסתיו הולך וקרב בנשיאים ורוח וגשם, בטיט ורפש. עוד חדש ימים וההליכה של האשכנזים [הגרמנים] קדימה תפסק בהכרח, ובין כך מתאזרים האמריקנים והאנגלים ומרבים עצמה ואז אפשר שהאשכנזים [שהגרמנים] יקבלו מכה נצחת או למצער יבחנו בהמשכת המלחמה בלי סוף, וישימו קץ לשלטון הצורר ולשפיכת הדם ולחרבן התבל.

מי יתן ובראש השנה הבא תהיה כבר קימת יציאתנו מעבדות לחרות ותהיה האפשרות לעזוב את גיא הקֶהֶקָה ולעלות אל ארץ אבותינו. אל נכון יחושו לעזרתנו במשען כסף אחינו באמריקה שתהיה אצלם "קרן עזרה" בעדנו.

29 ספטמבר (חזה"מ סוכות). אתמול קרה אסון נורא. מן הנשים העובדות בתחנת מסילת הברזל נהרגה אחת, לשניה רוסקו היד הימנית ולשלישית הרגל הימנית ואצבעות הרגל השמאלית. הנשים האלה נמצאו תחת מרכבת מסע ששם היתה שומה עליהם לצבור את הפחם המפוזר. פתאום קרב קטר והדף בחזקה את המרכבת [הקרון]. היא עברה על הפועלות שהיו שטוחות מתחתה ומסביב על הקרקע: אשה אחת נהרגה, כאמור תיכף, שתיים נפצעו קשה ואבריהם נמעכו, ועוד אחדות קבלו פצעים קלים. הנפצעות התבוססו בדמיהן זמן ידוע בלי כל עזרה. אחר החלו משא ומתן עם נציב המחוז שהרשה בקושי להביא את הנפצעות המסוכנות אל בית החולים העירוני לשם ניתוח. בבית החולים נתחו וחיסרו את האברים המדולדלים בתנאי קודם למעשה, שביום המחרת אחר הנתוח צריכות החולות לעזוב את בית החולים! שומו שמים! הנשים נזקו בשעת עבודתן לטובת האשכנזים [הגרמנים], והנציב לא ידע בושת והתנה תנאים מחפירים לקבלתן אל בית החולים, באשר הן יהודיות, מתי יקץ הקץ לצרותינו! נקפא הדם בעורקים בחשבנו ע"א [על אודות] יחס האשכנזים [הגרמנים] אלינו. לעת עתה מנת חלקנו רק אכזבות ואכזבות! בשנה העברה שמנו מבטחנו בחורף הרוסי שהוא יביא כליון לרוצחים, כמו לנפוליון בשעתו, - תקותנו נכזבה. קוינו למאורעות מכריעים באביב, קוינו לחזית השנייה, - עוד הפעם אכזבה מרה, שערנו בנפשנו, שאחרי מתלאות החרף של הצבא

האשכנזי [הגרמני] שהרוסים לא נתנו דמי להם, הם לא יוכלו ללחום, מלחמת תנופה בקיץ ולהתקף, ונהה בדרומה של רוסיה הם צעדו קדימה ממש בצעדי ענק, וכבשו את כל חבלי הדרום ועכשווים הם הגיעו עד סטלינגרד, התפרצו אל תוך העיר והנם עומדים לכבוש אותה. אמנם הם נאלצים להאבק בעד כל בית ובית, והמלחמה קשה מאין כמוה. התנגשות כזו עוד לא היתה בכל משך המלחמה הזאת. משוויים אותה אל מצור וורדון [Verdun]<sup>196</sup> במלחמה העולמית ששם כשל כוח האשכנזים [הגרמנים]. אמנם גם פה אין מספר לחלליהם, אבל לא נשקתה גבורים [פסקו בה, על פי ירמיהו נא 30] ואל נכון ילכד את העיר. המפלה המוסרית תהיה נצחת. העיר הדגולה בשם "אבי העמים" תפול בידי האויב! ובכן עבר החורף, עבר גם האביב, כלה הקיץ, ואנחנו לא נושענו! האנגלים והאמריקאים אינם נכונים עוד לערוך את החזית השנייה ומי יודע האם יהיו באיזו עת מן העתים נכונים, אם אניות החובלה יורדות תהומה באופן מבחיל. מה חזקים האויב ובעלי בריתו! אמנם הרוסים מראים נפלאות! הם מחזיקים מעמד כנגד כל אירופה! אבל הלא סוף סוף כוחם בהכרח יחלש, אם האנגלים והאמריקאים אינם מחישים להם עזרה ממשית. נורא הדבר! עוד נבלה פה את החורף בצר ומצוק, ונקוה בכליון עינים לאביב הבא, כאשר אנגליה ואמריקה לפי הבטחתן תהיינה מכשרות להראות את נחת זרועם לארורים. האם תבוא תקותנו סוף כל סוף?

הופעה משמחת שהיתה לשיחה בפי הרבה אנשים עדי ראייה ושמיעה: הבריחה מהצבא האשכנזי [הגרמני], כמעט בכל יום מעבירים דרך התחנה חיילים אסורים בלי חגורות הצבא והכתפות סימן טוב! אם ההופעה הזאת תתפתח כראוי אז יכול לבוא שנוי גם במצב רוחם של המפקדים שיגרור אחריהם תוצאות בלתי נראות מראש. נלאינו לחכות, איננו יכולים כבר לקוות, ככה נענים ונדכאים אנחנו, איננו יכולים כבר לשוות לנגדנו שיבוא יום של חפץ, רוח של תשועה!

והשוטרים על-יד השער אינם לוקחים מוסר מצרותינו מאסונותינו והם מוסיפים עוד לענותנו. אתמול ביום האסון העמידו על הברכיים שבעה אנשים וחלקו לכולם מהלומות במקלות גומי, ואחר שלחו אותם חפשי אל הגיטו, ומה חטאתם? בולבוסים אחדים וחתיכות לחם!

ומבית האסורים הוציאו מספר ידוע של יהודים, ביניהם היו ספיקולנטים<sup>197</sup> אחדים שהסירו את המגן-דוד מעל בגדיהם ושוטטו בערב לתור להם צידה לשם מסחר, אבל רב האסירים היו כנהוג חפים מפשע, ופשעו על פת לחם. את כולם, כפי שמבטיחים ירו. ירו גם הרבה ליטאים, ששרבו למלא את פקודות האשכנזים [הגרמנים] לצאת לעבוד שם או ללכת אל

<sup>196</sup> ורדון. עיר לא גדולה בחבל לוקן, אשר בגבעות שבקרבתה התנהלה מערכת עקשנית בחדשים פברואר-דצמבר 1916. היו מצודות בגזרה לא גדולה זו (של כ-150 קמ"ר) שעברו מיד ליד בפרק זמן זה 15 פעמים. מעריכים את מספר הקרבות משני הצדדים ב-750,000. מן הגרמנים נמנעה כאן ההתקדמות המתוכננת לעבר פריז. בשנים הסמוכות לתום המלחמה נלקטו משדות הקרב למעלה ממאה אלף שלדים. אלה משוכנים עתה בהיכל מיוחד שנבנה במרכז שטח הקרבות. האתר משמש כיום מקום עליה לרגל.

<sup>197</sup> המחבר ודאי היה מודע לכך, כי לשון זו 'ספיקולנט' באה על הגיטו מן הקרמיונולוגיה של הנאצים כחלק משיטת ההשמדה שפיתחו: לעוות, להשניא, להפלייל, להכביר, להפריד, לסכסך וגו', וכך כפו על יהודי הגיטו מערכות 'כלכלה' שרק השטן יכול היה לבדורן. כשם שהמחבר מספר, כי להשלמת לחם יומו מכר כל דבר ערך שהיה ברשותו, כך נאלצו אלה, שלא הביאו עימם אל הגיטו דברי-ערך ראויים למכירה, לסכן את חייהם באלף דרכים שונות ומשונות, כדי להוסיף לפת בגס. בנוקסו לשון 'ספיקולנטים' דומה כי המחבר סבור שהללו מגזימים בפער התיווך, שהרי הוא אינו שולל את עצם המעשה של הברחת מזונות כלשהם אל הגיטו. מכל מקום, ההיזקקות המחבר למינוח הזה, אך מראה כיצד הלכה ונשחקו במכלאות הגיטו לא רק הגוף, כי אם גם כוח ההתנגדות הרוחנית והנפשית לערמוניות הנאצים לשיטתם.



הנה רשם הנאום הנה קשה מאד, באשר חלקו היותר נכבד מיוחס לדאבון לבנו על עובדות ומעשים שאין להכחישם.

"אסרו חג" ביום שמיני עצרת קרה בחבל קוקז מקרה המעיד כמה תוצאות מסוכנות כרוכות באסור החדש להכניס אל הגיטו אפילו חמשה תפוחי אדומה וכדומה ובחפוש הקפדני בכיסים הנעשה ע"י השוטרים היהודים. באותו יום מלאו השוטרים היהודים את הפקודה לבדוק את השבים הביתה על-יד השער של חבל קוקז ויחרימו אפילו תפוחי אדמה בכמות היותר מצערה. ובחבל הזה נמצאים כל "הנבזים וחדלי האישים", ויתנפלו אחדים מהם מזורזים עוד ע"י הספיקולנטים [הספסרים] על השוטרים ויפצעו עד זוב דם. אז חשו לעזרתם גם השוטרים היהודים מחבל טרוקי [Traku], ותטוש המלחמה על כל החבל הקוקזי; עד אשר שמועה הגיעה לאזני הבלשתי הליטאית שהתערבה בדבר והאשמים נענשו בענשי הגוף, במלקות ומחלומות ועוד צפויים אלי חקירה ומשפט. "המלך קעב" [על פי ישעיהו כד 8] מתחיל את עלילותיו.

אתמול ביום "שמחת תורה" ערבה [חשכה] שמחתנו ושבת משושנו ביחוד [על פי ישעיהו כד 11]. נציגנו קראו עצרה ברחובות הגיטו, תחת כפת השמים. והנאומים "המושבעים" נאמו נאומים להזהיר ולהודיע את כל תושבי הגיטו שלא יהיו להכניס דבר מה אל הגיטו באשר סכנת מות מרחפת על ראשי כל האוכלוסיה היהודית הנשארת לפליטה. הרבה דברים בטלים שאינם ראויים להשקיע נשמעו, אבל הצד השווה שבהם שכולם עשו רושם מדכא על השומעים ודרשו שנשא ונסבל את הרעב על אפם ועל חמתם של שונאינו בנפש עד אשר תבוא ישועתנו.

8 אוקטובר. מעשה הד"ר [וולף] פסחוביץ.<sup>198</sup> מקרה מאלף המעיד עד היכן מגיעה רשעות אויבנו ביחס אלינו. הד"ר פסחוביץ העובד בדיספנסר [במרפאה] למחלת השחפת עבר על-יד "משטרת הבטחון" האשכנזית [הגרמנית] בלויית שוטר יהודי מהגיטו מנוגע במחלת השחפת וזקוק לרפוי ע"י "פּוֹזְמוֹטוֹרְקֶס". בדיספנסר החל הד"ר פיי להתכוון להוציא אל הפועל את הרפוי, - פתאום הופיעו שני פקידים המשטרה האשכנזית [הגרמנית] ויאסרו את הד"ר על אשר הוא עובר על הגזרה האוסרת לרפא חולים יהודים במוסדות הרפואה הצבוריים ואת החולה בעצמו, על אשר הוא החין לפנות לעזרה במוסד כזה. הד"ר פ. לא כיחד שהיה מוכן להחיש לחולה עזרה מדיצינית, באשר יהודי רשאי לרפא יהודי, ושנית משטרת העבודה נותנת תמיד במקרים כאלה הרשאה בכתב לרפא את הסובלים, גם עכשיו בטוח הוא לקבל פתקא כזאת אלא לא הספיק עוד, ובאשר ההליכה בעיר קשה ליהודי והשוטר בא לרגלי איזה ענין אופיציאלי [רשמי], הוא גמר [החליט] להשתמש בהזדמנות לעשות לו את אמצעי הרפוי שהוא זקוק לו, ולקבל אחרי כן את הרשיון. השוטרים הסתפקו בתשובה הזאת ולא ענשו את הרופא. אבל החולה כאשר החלו לחקור אותו מפחד להודות על האמת, החל להצמיד מירמה [על פי תהלים נ 19] ולאמר שהוא בא לא לשם רפוי כי אם בשליחותו של בית החולים של הגיטו שהד"ר פסחוביץ הנהו מנהלו. דבריו לא התאימו אל באורו של הד"ר, שלא יכול בעוד מועד להידבר איתו ולשים בפיו את המענה הנאות. אז נתנו שני השוטרים לחולה שתי מכות לחי שהמימוהו ויהי המעט מהם לעשות כדבר הזה, ויורידוהו אל המרתף ושם נתנו לו עשרים וחמש מלקות! ככה התנהגו את איש חולה הזקוק לפנומוטורקס על אשר פחד להודות על האמת. ומאידך גיסא לו הודה על האמת גם אז ענשו אותו, - כי אם יש איזו פגימה קלה

<sup>198</sup> זכה להשתחרר והיגר לארצות הברית.

החזית. אפשר שהיו ביניהם גם כאלה שהתקוממו כנגד הדרישות לתת את מיטב יבולם ובחמתם, חלב, חמאה וביצים לטובת האשכנזים [הגרמנים].

מענינת הפקודה שתושבי קובנה [Kaunas] שישבתם בעיר אינה הכרחית צריכים לפנות את דירותיהם בעד הצבא והאשכנזים [הגרמנים] השבים מגרמניה, איך אפשר להסיק במקרים רבים שהשיבה הכרחית או בלתי הכרחית. כמעט כל התושבים יכולים לעסוק במשלח ידם בקרקת: רופאים, חנונים, אומנים, וכיו'.

שמועות שונות נפוצות ע"א [על אודות] אי סדרים בחזית ובערי גרמניה. הלואי שהשמועות האלה תתאמתנה ולא תהיינה רק פרי הדמיון של המחפשים נוחם לעצמם בספורי בדים.

"שמחת תורה". יום מלא תוגה ויאוש. נציב המחוז שנה שלמה לא כבד את הגיטו בבקורו. בשנה הזאת הוא מופיע בגיטו תכופות, וכל אחד מבקוריו גורר אחריו איזו גזרה חדשה: צמצום הגיטו פעמים, דרישת חמשים קרבנות אחרי בדיקת השבים אל הגיטו, ומציאת מזון בכיסיהם, הקרבנות נחלפו בקונטרבוציה ואין שלום! תושבי הגיטו מוסיפים לתור להם אוכל, כי "אָכץ עֲלֵיקם פִּיקֶם" [על פי משלי טז 26], הרעב יענם, כי "המנה" שהנה חצי המנה של הנוצרים אינה מספיקה והנה כקומץ לארי. והנציב קדש על היהודים מלחמה בעד בולבוסים אחדים ופת לחם. הוא הזמין מחדש את הנציגים ויזהר אותם בפעם האחרונה לפי הבטחתו שמעכשיו לא יוסיף תת חנינה לנאשמים בהעלמת "צידה" - "אנחנו חיים במנותניו (כביכול!) ואתם מחויבים לחיות במנתכם" הנציגים חפצו להשיבו דבר, אבל הוא הודיע שהראיון נגמר, ושהם אחראים בעד הגיטו ושמם בראשם, אם תושבי הגיטו יאשמו. מאז החלה הבקורת על-יד השער גם על ידי "השוטרים" היהודים. אתמול מיששו את כיסי כל השבים מן העיר, גם אני טעמתי אתמול והיום את טעם הבדיקה הזאת. מה משפילה ומעליבה העובדה הזאת! גם על בנו תהיה שומה לחפש בכיסי הנכנסים אל הגיטו קונטרבנדה [הברחה] של מזון! כי הלא גם הוא שוטר הנהו. מה מאד סובל הוא יסורי הנפש ממשרתו זו, שהוא אוזו בה כויתור לרעייתי המפצירה בו מפני טעמים שונים להשאר על משרתו.

הקנקנת צידה אל הגיטו נעשתה אי אפשרית לעת עתה, ותוצאות העובדה הזאת תהיינה מעציבות מאד. כולנו נהיה מזי רעב, ומחוסרי לחם, כי מאה גרמים לחם ליום הנם פחות מלחם עוני, הנם לעג לרש.

נאומי האחרון של "השד משחת" עושה רושם מדכא באופן נורא: הפזמון הישן על אדות שאיפת היהודים להשמיד את האריים יכלה לעורר צחוק, אלמלי העובדה שיותר משני מליונים יהודים נשמדו כבר באירופה באשמתו, ועוד ידו נטויה. "היהודים לא יוסיפו עוד לצחוק" מבטיח הוא בנאומו. כן! הוא נאה דורש ונאה מקיים ביחס אל היהודים. בחזית הזאת נצח על כל מאת האחוזים. אם נדלג על הבטחותיו ושאפויותיו המלאות, כביכול, אהבה לאנושיות ולאחווה ורעות בין העמים וכדומה דימגוגיה שאין לה שחר, נשארים בנאום חלקים אחדים כדאיים למשוך את תשומת הלב: ראשית כל הוא שם למטרה לחצי התול שנונים את אנגליה ואמריקה על הצטיינותם במפלוגות ובאי-כשרון לערוך מלחמה, אחר הוא הולך ופורט את נצחונות הצבא האשכנזי המפליאים באמת, ולבסוף הוא מודיע שלא ידע תפלות [על פי תהלים עז 10] לבוגדים ולמהרסים מקרב עמו. החוספה הזאת מראה בעליל שבאשכנז [שבגרמניה] וגם בין הצבא ישנם כבר רבים שהמלחמה היתה להם לזרא ולמשא כבד. הופעה מענינת שאם תלך ותתפתח אז תוכל להסב "לנהג" [למנהיג] הרבה אי-נעימות. איך שיהיה



בהנהגתו של יהודי, אם יש תואנה איזו שהיא לבוא בטרונא עם יהודי, אז הרשעים לא ירמו ממנו, אם אפילו הנהו חולה מסוכן, ומה איכפת להם, אם מצבו של היהודי יורע ואם אפילו יגנע. תיתי להם [תודה להם] שלא הרגוהו נפש. לכבש אין הצטדקות בפני הזאב. והשעה אינה שעת הכשר עכשיו בעד היהודים. "שר השדים" שב על קיאו בנוגע ליהודים השואפים להשמיד את האריים ויבטיח מחדש "שההתאבקות" [ש"המאבק] תגמר בהשמדת היהודים. הפזמון המטורף הזה הולך ונשנה בכל נאומי הכנופיה שלו ובדפוס, והרשעים נרגזים. התרגזותם מתגברת ע"י אי הצלחתם על החזית בפרט בהתקפת סטלינגרד המקבלת בבחינה ידועה צורת מצור "וויירדן" הלוואי שיקבלו שם למטרפסיקהם [לגמול שהם ראויים].

הד"ר פסחוביץ קבל אמנם באחור זמן את רשיון משטרת העבודה והמציאו ע"י מנהל הדיספנסר ל"משטרת הבטחון", והסערה קמה לדממה לעת עתה. אמנם הד"ר פ. באי-זהירותו יכול להיות למוקש לכל "הלבורנטים", כי השוטרים האשכנזים [הגרמנים] יכולים לפקוח עיניהם גם עלינו ולהתעניין גם בעבודתנו. - וזה אינו רצוי כמובן.

העשירי לחדש אוקטובר. זה לנו היום הרביעי ללא עצים וללא תפוחי אדמה. אין ביכלתנו להכין תבשיל חם ואין מה לאכול. זאת היא הפירספיקטיבה לכל ימות החורף. כמה ממנו יגועו מקור ומקפץ. מה נכבדה שאלת העצים להסקה ולבשול! מעלה טובה אחת שבפוליקליניקה יש לי עוד מעט צידה וגם היכלת לאפות בתנור תפוחי אדמה, עד כי שתי פעמים בשבוע העבר אכל גם בני ארוחת הצהריים אצלי בפוליקליניקה. כן! כמה מעלות טובות לפוליקליניקה עלינו: קבלת צידה בתור טובת הנאה, פעמים גם קבלת כסף מלבד השכר המעורר צחוק, - ובפרט האפשרות לאכול ארוחת הצהריים בעיר: שם יש לי מעט לחם, ביצים, חמאה וסוכר. אבל ההכנסה אל הגיטו אינה אפשרית עכשיו, ובגיטו הרוח הרעה של הרע מתחילה מַקְעֶת אותנו; במעונו בגיטו אין תפוחי אדמה, אין ביצים ואין חמאה, ולשכנינו אין גם לחם היום, ועל כולם, כאמור, מַרְגֵש חסרון עצים.

כ"ד אוקטובר. שבוע עבר עלינו, המנוסים בפורעניות, שזכרו לא במהרה ימחה מלבנו. שני פקידים אשכנזים [גרמנים] התפרצו אל הגיטו ויכנסו אל בתי האנשים המפורסמים יותר בעשרם לשעבר או באפשרותם להכין להם צידה, ויחמסו מכל הבא אל ידם: צידה, רהיטים, בגדים, חפצים שונים שמצאו חן בעיניהם, מזודות, מזרנים, מכונות תפירה, עגלות ילדים, אבל זה נעשה בלויית מכות ומהלומות, באגרופים ובמגלבים מבלי שום פדות בין איש ואשה. כל מה שיכלו לקחת אתם לקחו ואת יתר החפצים רשמו ואחר שלחו עגלות לטעון אותן בשללם ולהביאו העירה: מורה דרכם היה "המסדר החדש לעניני היהודים", איש בליעל, שהבטיח לבקר יחד את [עם] השודדים את כל בתי הגיטו לשים קץ כביכול לספיקולציה של היהודים. אחוזי אימה ופחד חכינו כולנו ימים אחדים לבקורי האורחים האלה וממש קצנו בחיינו. רגילים אנחנו לפחד מפני הפתעות שונות, אבל זאת הפעם החיל ורעדה שתקפנו עברו כל גבול, באשר השודדים שאינם בוחלים בחפצים קלים, כמו כפתורים חדשים, כלי משחק האישקקי וכדומה הלא ימצאו בכל בית כמעט בלי יוצא מן הכלל, דברים לשים בכליהם ומלבד שישללו מכולנו את שרידי הצידה, עוד יכו אותנו בלי רחם, כי אכזריותם מפורסמת.

זכור לטוב הד"ר ג'ינקיר ממשטרת העבודה המכבד את העובדים היהודים ושוכנס כבר פעמים אחדות בעובי הקורה לטובתנו. גם זאת הפעם עלתה בידו לחוש לעזרתנו ולשים רסן על החיות הטורפות שבעטין נדדה שנה מעיינו ומנוחתנו הופרעה ימים אחדים. סוף סוף אסרו על הרוצחים והשודדים האלה להופיע בגיטו בלי רשיון מיוחד.

לא הספקנו למצוא מרגוע לנפשנו הנדכאה [הַנְהָלָאָה] [על פי מיכה ד 7] מהחוויה הנזכרת והנה בא מאורע שזעזע מחדש את נפשנו. אשכנזי [גרמני] אחד קצף על יהודי צעיר, פועל חרוץ, על אשר לא קבל ממנו תשובה מדויקת על שאלה של מה בכך ויך על ראשו בגזר עץ. המוכה נפל מלוא קומתו ארצה בלי אותות חיים, והרוצח הוסיף עוד לחלק לו מהלומות בגזרי עץ. וימצא אחרי כן, כאשר נבדק ע"י רופאים, שעצם גלגלתו נשברה במקום אחד ושיש לו הזדעזעות המוח עצומה. נעשה נתוח, ועכשיו הצעיר החסון כאלון מפרפר בין החיים ובין המות והתקוה לתוצאות טובות מוטלות בספק. העובדה הזאת, המעידה על ערכם של חיי יהודי בעיני האשכנזים [הגרמנים] אינה דורשת באור מיוחד.

לעת עתה העיר סטלינגרד לא נכבשה עוד.<sup>199</sup> מספר הרוגנים והרוטנים בסתר הולך וגדול. מי פלל שהרוסים יחזיקו מעמד כנגד האשכנזים [הגרמנים] והאיטלקים ויתר בריוני אירופה! מבקרי המשטר הבולשיווי היו מטעימים תמיד שתוצאות המשטר הזה היו "עירום וחוסר כול", ושלא יצר כלום. אמנם מגרעות ידועות הן למעלה מכל ספק! אכזריות יתרה, בלתי נחוצה, חוסר התכוננות ועקביות יחד עם חוסר "קדרים דרושים"; הריסה בלתי הדרגתית של מעמד שלם, שגיאות עיוניות וכו' אבל נחוץ להודות על האמת שמה שנוגע להגנת המולדת, לזיונה ולחכנת הצבא, הבולשיביקים יצרו לעילא ולעילא, והם הנם - לעת עתה מצילי האנושיות [האנושיות] מהמגף הדורס של הברבר הגרמני. חדשות מכריעות שתשקנה קץ לבלחות המלחמה תתחוללנה אל נכון באביב הבא, כאשר אמריקה תהיה מוכנה ומזומנה; ברם כוחנו הולך וכלה ואנחנו הננו כבר גברים אין אָיִל [על פי תהלים פח, 5] לחכות ולצפות.

כ"ז אוקטובר. יגון ואנחה! שמועות רעות ע"א [על אודות] גורלם של יהודי פולין מבעתות אותנו ביום ומעבירות שינה מעיינו בלילה. כוס התרעלה שעברה עלינו בשנה העברה הנה עכשיו מנת חלקה של האוכלוסייה היהודית בפולין. השמדה של קהילות שלמות; הכרעה לטבח של מאות אלפי יהודים. מוסרים שעשרות אלפים מאחינו המיתו ע"י אֶדִים [גזים] מרעילים כפשפשים ומקקים, - בררו להם מיתה יפה! הולכנו את עצמנו שולל בתקוה שעיפה כבר נפשם להרוג ולאבד אותנו, והנה התחוללה מחדש הסערה וההבטחה להשמיד את יהודי אירופא קרובה אל קצה, עד היכן מגיע טרוף הדעת של המנהיג ביחס אלינו מעידה הטיליגרמה [מברק] שלו אל הדוטשקה, <sup>200</sup>Duce ולרגלי יובל העשרים של הפשיזם. אפילו באקט חגיגי ורשמי כבירה הזאת הוא חושב לנחוץ להזכיר שהיהדות, הפלוטוקרטיה והבולשיביזם יגפּו במלחמתם. בין האויבים שהרשע הזה נלחם בהם תופסים מקום בראש היהודים! איזה חרבן היהדות גרר אחריה השגעון הזה. פרי הדמיון הכוזב והמטורף הזה!

ואנחנו יושבים בלי עצים, רועדים מקור ומטבח הסתיו ורעבים לתבשיל חם. רב תושבי הגיטו מרגישים תמיד, בלי הפוגות, רגש של רעבון, תיאבון, רגש של נפש ריקה. בצידתנו יחסרו בשר, חלב, דגים; נוונים אחנו בלחם דגן ותפוחי אדמה. נעלם החלבון ממזונותינו ואין במה למלא חסרוננו - ולכן רעבים אנחנו תמיד ושוקקים מזון מבריא החסר לנו. אחרי החדשות מפולין מענות אותנו שתי שאלות: האם לא ישמידו את כל יהודי ליטא כלה מבלי השאיר שריד ופליט. אם נתנה מחדש רשות למשחית בפולין ואם התעמולה של

<sup>199</sup> סוף אוקטובר היה כבר החדש השלישי של הקרב על סטלינגרד, והמשתמע מעמידה איתנה זו הפיחה תקווה זהירה בלב המחבר ושותפיו לגדול.

<sup>200</sup> בניטו מוסוליני (Benito Mussolini, 1845-1883). בחדש אוקטובר שנת 1922, הצליח לקבל מינוי של ראש ממשלה מאת המלך של איטליה אז, ויקטור עמנואל ה-III, וכדוצ'ה כונו ממשלה כשעמו, בה היה למפלגתו. הפשיסטי, הכוח המכריע.



הראשים והראשונים לא פסקה, ועכשיו התחדשה ביתר שאת? והשאלה השניה: האם נעצור כוח להחזיק מעמד מתוך קור וקפץ, אימה ופחד, יסורי הגוף והנפש, שאנחנו צפויים אליהם בחורף הבא עלינו? לעת עתה אין תקווה להטבת מצבנו.

השביעי לנובמבר. אתמול ירד שלג קל. השלג הראשון, ומזג האוויר התקרר, - היום גבר הקור. אפשר לשער שבא החורף גם בשנה זו בהקדם. מעלה טובה בנוגע לחזית. אבל אנחנו - תושבי הגיטו - יושבים בלי עצים, והקור מענה אותנו. ברם, הקור מחמת חוסר עצים והכפן ירדו כרכים, באשר אם אין עצים להסקה, אין עצים לבשול. כל החצרות בגיטו הן עכשיו שקופות ומפולשות, כי כל הגדרים והחיצים הוסרו בחשכת הלילה בגנבה והיו לקצץ [על פי ישעיהו ה 5].

מהחזית המצרית הגיעו שמועות משמחות לב. בידיעות הרשמיות של הצבא האשכנזי [הגרמני] מודים במקצת שבשביל טעמים תכסיסיים הצבא האשכנזי-איטלקי נסוג אחור בסדר אל נקודות מוכנות מראש. מוסרים שהם נחלו שם מפלה נצחת. הלואי שתאמתנה השמועות, שהמחנה האיטלקי נגף ושחלק הגון מהצבא האשכנזי [הגרמני] נלקח בשבי.<sup>201</sup> לכל מפלה שלהם יש ערך גדול, חמרי ומוסרי. גם העיר סטלינגרד עוד לא נכבשה, החורף, ידידו ובעל בריתו של הצבא הרוסי בא!

התשיעי לנובמבר. מצב הרוח מרומם. בשורות מעודדות, משמחות לב, מגיעות אלינו מהחזית האפריקאית. האמריקנים עשו "דיקטט" [נחיתה] במרוקה והצרפתים לא התנגדו; ולכן הצבא האשכנזי-איטלקי מותקף מפנים ומאחור והנהו כבמלקחים. הכחות "האוויריים" של האמריקאים והאנגלים עולים בהרבה על אויביהם, הנסים מן המערכה "דחופים ומבוהלים". עוד היום ירחק חוק [על פי מיכה ז 11], אבל משעשעת אותנו התקווה שהצבא האשכנזי-איטלקי יפחד וימחה מאפריקה, ואז יעשה חפשי הים התיכון, ואז תאופשר "החזית השניה" בארץ איטליה. לעי"ע [לעת עתה] תקוות טובות משעשעות אותנו, - בעת ועונה אחת נשא מחדש "הצורר משא" ושב על קיאו שישמיד את כל יהודי אירופא השואפים להשמיד אותו.

העשרים ואחד לנובמבר. סכנת מות מרחפת מחדש על ראשו. דבר נפל בגיטו ותוצאותיו מי יסור? ליטאי אחד הלשין על חברו, שהוא מכר ליהודים קטניות. האשכנזים [הגרמנים] מהרו לבוא אל הגיטו וימצאו את האכר ואת סחורתו - שלשה צנטורים [150 ק"ג] קטניות, כ"כ [כמו כן] מצאו אגב אורחא עוד צידה מרובה. כל זה נאסף באוסס [מחסן] שעל-יד מעבדה השייכת לנציגות. הסחורה נועדה בעד הכנופיה של "המיוחסים" המחלקים ביניהם את המזונות האלה ואין כל חלק בהם ליתר תושבי הגיטו, ועל כל העדה יצא הקצף. הנציב [אבנר] (החבורה שמסתעפת ממנו) הזהירו, שאם תושבי הגיטו יאשמו שנית בהברחת צידה, לא תהיה חנינה, ותחת אשר בפעם הראשונה הואילו ברב חסדם לותר על הקרבנות שדרשו במספר של חמשים איש ולהחליפם בקונטריבוציה, איימו שיותר לא יהיו ותרנים. עכשיו חיים אנחנו שעה קשה ורעה בלאו הכי: נאום הצורר הראשי ונאומי העוזרים על ידו מעוררים להשמיד את היהודים קלָה. רוזינברג<sup>202</sup> אמר שכל עוד ישאר יהודי אחד באירופה השלום לא

201

אלה תמצית הידיעות שהגיעו אל המחבר על אודות הקרב השני של אל-עלמיין לקראת סוף אוקטובר 1942.

202

אלפרד רונברג (נולד ב- 1893). כל שנות השלטון הנאציונלסוציאליסטי 1933-1945 שימש ראש המשרד המדיני של המפלגה הנאציונלסוציאליסטית: Reichsleiter des Aussenpolitischen Amtes

ישתלט שם. בשעה כזו הנציג יכול למלא את איומו ולדרש מחדש קרבנות אנשים, ולכן כולנו שריים באימת מות.

לעת ערב נפוצה שמועה מרגיעה, שהבלתי טהור עם הקטניות אין זוקפים בחשבון על כל הגיטו, ורק הסרסר לדבר העבירה, מי שקנה את הסחורה נאסר (דובקין)<sup>203</sup> וסכנה גדולה נשקפת לו.

מהחזית האפריקאית מוסיפות לבוא ידיעות מעודדות: האשכנזים [הגרמנים] והאיטלקים נסוגים אחור מכל הנקודות שכבשו קודם, והאמריקאים והאנגלים צועדים קדימה ועושים חיל. מאורעות רבי ערך מתחוללים בצרפת: דרלן, סגנו של פיטן, בגד באשכנזים [בגרמנים] ועבר אל אויביהם, גם גירו מפקד עכשיו את צבא הצרפתים הנלחמים באשכנזים. הגנרל האשכנזי רוקיל מתכוון לערוך קרב בטרופוליטניה, אבל שם יהיה בין שני מחנות מפנים ומאחור. אפשר לשער שבאפריקה לא תהיה להם תקומה, ואז תתקיים "החזית השניה" האמתית! לעי"ע [לעת עתה] האנגלים והאמריקאים מחריבים את ערי איטליה, אשרי המחכה ויגיע [על פי דניאל יב 12].

בננו יחידנו נסע אתמול לפונטשניאי [Pavenciai]<sup>204</sup> לעבד בפריקת הסלקים בעד בית חרשת הסוכר. צער, שעמום ומצוקה. הוא היה דואג לכל צרכינו ומחזורינו, ואני אינו מכשר למלא את מקומו בנידון זה.

28 נובמבר. החפזים על יד שער הגיטו נעשו מחדש קפדניים וחמורים. בבקר בצאתי מן הגיטו מטרידני תמיד הרעיון פן לא אשוב היום הביתה ואלקח במאסר, כי אם אצליח לקבל אי אלו מזונות שאי אפשר להחמיצם, אנסה להכניס אותם אל הגיטו, ואז נשקפה לי הסכנה להאסר. אמנם רק פעם נתפשתי בשנה העברה בנשאי בשר בסל תחת שכבת תפוחי אדמה ונפטרתי ב- 50 הרובלים שנתתי לשוטרים, אבל מאז לא בדקו אותי כראוי ויותר לא נכשלתי; אבל נרגז הנני תמיד, בנשאי "קונטרבנדה" [הברחה], וכה אנחנו מפחדים תמיד ומקללים את מעשינו ואת חיינו המאוררים.

על יד פתח הנציגות הדבקה מודעה באותיות גדולות שהנאשם דובקין בעד קניית הקטניות במחיר של ספיקולציה נידון למיתה ע"י תליה בגיטו גופא (בקובנה נתקים משפט מות כזה בגיטו "לספיקולנט"), ואולם בשים לב לעובדה שהנאשם עד עכשיו לא עסק בספיקולציה [ספסרות] ושגם קניה זאת לא נעשתה לשם ספיקולציה - נסלח לו זאת הפעם, ובתור עונש שלחו אותו "לעבודה שחורה" בליניקציאי. כמובן מסיימים את המודעה באזהרות ואיומים שמקרים כאלה לא יִשְׁנו מפני סכנת משפט מות וכו'. כל האיומים האלה ישארו מעל, כי הגיטו רעב לחם ולמזון, והרעב יאלץ תמיד לנסות להכניס מזון אל הגיטו, ומאידך גיסא גם הספיקולנטים לא ינומו ולא יישנו.

4 דצמבר. סדרת תפוחי האדמה הממררת את חיינו! הקואופרטיב<sup>205</sup> דרש במפגיע שהתושבים ימהרו לקבל את תפוחי האדמה המגיעים להם לפי כרטיסי ההזנה. הבולבוסים הנם אחוזי צנה [קפואים] רקובים ורטובים. אחרי אשר שליש תפוחי אדמה השלכנו החוצה,

des NSDAP. מאז 1941 היה מיניסטר הרייך של האזורים הכבושים במזרח: Reichsminister fuer die besetzen Ostgebiete. נשפט אחר המלחמה עם פושעי המלחמה והוצא להורג.

203 שימש קניין מצרכים מסעם הנציגות.

204 כפר בסמיכות לעיירה קורשן-קורשינאי כ- 25 ק"מ צפונית-מערבית לשבלי, ושם מפעל לסוכר ומכרה כבול לשירותו.

205 החנות לקניית מצרכי ההקצבה שבפיקוח נציגות הגיטו.



באשר לא היתה להם תקנה, השליש השני הבדלנו ויעדנו למרוח ולעשות מטעמים במהירות האפשרית, שטחנו את יתר הבולבוסים על פני הרצפה בחדרנו הצפוף והצר ליבשם. הבולבוסים מעלים אד ומקררים את אויר החדר ומרבים את הטחב שאינו חסר בלאו הכי, והבולבוסים שנועדו לאכילה תכופה מעלים צחנה וסופם גם כן להיות מושלכים החוצה, באשר אני ורעיתי הנני מודרים הנאה ממטעמים מוכנים מבולבוסים שאינם משובחים, ובנו נעדר. והמשרתת אף כי היא גרגרנית לא תספיק לגמרם. ברור התפוחים, ניקויים הפרשת הרפש והתבן המעורבים מהם, בושם, צחנתם, הגברת הצפיפות עד אפס מקום לשבת ולעמוד - כל זה לכאורה הנהו מלתא זוטרתא [דבר קטן] - אבל ממש קצנו בחיינו בשלשת ימי סדרת תפוחי האדמה, - פרט קטן של תנאי חיינו המאירים בגיטו.

המלחמה נכנסה אל נכון בתקופה חדשה, אפשר מכריעה סוף כל סוף, - אבל כמה תמשך התקופה הזאת קשה לראות מראש. בעלי הברית יש להם צבא חדש, בלתי עיף ואמצעים גדולים, אבל בעלי "הציר" הנם אמיצים לבלי חוק, מנוסים, מצוינים במשמעתם ובטכניקה שלהם ואין כל אפשרות לנבא מי ינצח. יש ידיים לשער<sup>206</sup> שהצדדים יכלו האחד את השני עד אשר לא יהיו לא מנצחים ולא מנוצחים, - ואז יבוא איזה צד שלישי ויכריע ביניהם: האפיפיור או שוידה, או שויצריה, - מי יודע? בסוף כזה לא יהיה כרוך פתרון נאות של שאלת היהודים, מה שאין כן אם האנגלים יצאו בנזר הנצחון אז יראו את נחת זרועם לערבים המתפרצים בפניהם וישיבו לנו את ארץ אבותינו - הפתרון היחיד לשארית הפליטה מהכליון שהמיט עלינו הצורך האיום! בחזית של מלחמתנו ביהודים מלא את כל הבטחתו, - והיושר העולמי, המשפט ההיסטורי, הצדק החברתי, אינם עוד; הם מאחרים לבוא! האם יבואו! נאמין ונקוה!

19 בדצמבר. אין חדשות נכבדות, אין נצחונות מכריעים, ואין קץ לצרותינו. מפולניה מגיעות שמועות מחרידות ומדאיבות נפש: גומרים להשמיד את היהודים! מליונים היו שם, - ועכשיו יתר הפליטה הולך וכלה. המלאכה נעשתה ע"י האוקראינים והפולנים בעצמם מביאים עכשיו את קלות אחינו לידי גמר. השנאה שנרדמה הקיצה. האשכנזים [הגרמנים] שלחו הרבה פועלים פולנים לאשכנז ומקומם תופסים עכשיו היהודים; ההמון מאמין שהיהודים האלה שחדו את האשכנזים [הגרמנים], כ"כ [כמו כן], מאמין ההמון כי הנה היהודים הפולנים שלחו ידם בספיקולציה ובעסקים חשודים שונים. נתפשטה מאד "השנוניות" המחלות והאי נקיון גברו, וכל זה מגוון את היהודים הפולנים ועושה אותם כצאן לטבח בעיני הרשעים המבקשים לאבד אותנו.

כ"ג דצמבר. אתמול היתה בהלה על-יד השער. לפני אידיהם השוטרים זקוקים לכסף על יי"ש וכו'. לכן החלו לבדק את הבאים מן העיר בקפדנות יוצאת מגדר הרגיל: אפילו את הנשים מששו מכף רגל ועד ראש מפנים ומאחור. את השבים אל הגיטו הודיעו בעוד מועד שעל יד השער הדברים יגיעים ושהבדיקה הנה כדבעי. אז החלו השבים להוציא ממחבואיהם את משאם האסור ולהשליכו בצדי הרחוב: חמאה, שומן, ביצים, לפת וכו'. ואחדים שלא הספיקו להתרוקן או חסו על צידתם שקבלוה בעיר לא בנקל ועפה"ר [על פי הרוב] במחיר של ספיקולציה [הפקעה והגזמה] ונסו את מזלם, נפלו בידי השוטרים והיו אנוסים לפדות את

<sup>206</sup> ברור היה שההישרדות מותנית בסיום המלחמה, ובניצחון בנות הברית. כמובן מאליה. דומה כי מביני דבר בגיטו יחלו לראות בכול גילוי אות מבשר סיום קרוב במלחמה. באירופה היו מגיבים המפקקים באומנם שאלה חדשות מסוכנות הידיעות [לא של 'דויטש' למשל, כי אם של 'יווא' [ביידיש]: מעשה ראשי תיבות: יהודים רוצים שיהא כך = "ידן ויולן אזו".

עצמם בסכומים הגונים. מענין לצץ שגם אני נכשלתי בעון העלמת חפצים אסורים: בין "תחתוני" ועור רגלי ממעל למגפי נשאתי שני רבעי קילוגרם בורית - השוטר מישש אותי כלאחד יד ולא הרגיש בקונטרבנדנה [הברחה] שלי. בגלל גילי, משרתי, מעשה ידי וכל עברי מגינים עלי עפה"ר [על פי הרוב] מחתקלסות בי וממנהג של זלזול ביחס אלי.

טדיק, בני שב מן ויניקס"א. העבודה היתה שם ממש עבודת פרך. פריקת סלקי הפת [סוכר] ממרכבות המסע אל בית קפול ידוע של בית החרשת. העבודה נעשית תכופות בעזרת עגלות יד והיא מפרכת את הגוף ואת הנפש. ואולם החזנה היתה טובה: שתי פעמים ביום תבשיל חם מלבד האפשרות בעד הפועלים להכין להם מטעמים על חשבון עצמם, כ"כ [כמו כן] היו מרשים בכל יום לקבוצה ידועה לפשוט אל הכפרים ולעסוק בשנוניות [בפשיטת יד] שהיתה מצליחה עפה"ר [על פי הרוב]. האיכרים לא היו משיבים ריקם את פני המבקשים והיו מעניקים להם מיני מזונות ומאכלים אותם.

הידיעות מהחזית מעודדות: אפשר לאמר שכמעט בפעם הראשונה מודים האשכנזים [הגרמנים] בפה מלא שבמספי וורוניה נחלו מפלה נצחת.<sup>207</sup> האנגלים מודיעים<sup>208</sup> שיותר מעשרים אלף נפלו חלל וקרוב לשלושים אלף נפלו בשבי. מלבד המפלה הזאת ישנם עוד סמנים המעידים שלא הכל כשורה במחנה האשכנזי [הגרמני]: דרך התחנה השבלאית [תחנת הרכבת] מעבירים תכופות חילים אשכנזים [גרמנים] מורדים המסרבים להלחם. מצב רוחם של האשכנזים ירוד מאד. הלואי שנפול יפלו עד שאול תחתיה.

27 בדצמבר. שלשום בערב היתה חגיגה בגיטו - חג יובל של שנה אחת מיום הוסד בית החולים בגיטו. לפני שנה אסרו על הרופאים הנוצרים לרפא חולים יהודים והנציגות קבלה צו להוציא תיכף ומיד את החולים היהודים מכל מחלקות בית החולים העירוני, למרות העובדה שביניהם נמצאו חולים מסוכנים שמדרגת חומם עלתה עד ארבעים. קרשעות והאכזריות האלה אחרי כל הצרות שעברו עלינו לא הכו אותנו בתמהון. הנציגות לא היתה אובדת עצות ותמצא תריס בפני הפורעניות אמנם לא בנקל: החלו ליסד תיכף ומיד "בית חפשי" [על פי מלכים ב' טו 5] מקום מחוץ למחנה, להשכין שם את החולים המסוכנים, לא היה מקום אחר מלבד "חדר הסהרה" בבית הקברות!<sup>209</sup> החדר עם רצפת המלט היה קר מאד בחרף העבר שהצטיין בצנתו. כלים, רהיטים, לבנים לא היו, אבל ההכרח, היזמה, הנדיבות, ההסתגלות, אומץ הרוח של הנציגות כל זה נצח את כל המכשולים, ובזמן קצר נהפכו חדר הסהרה ומעונות שמשי חברא קדישא לבית חולים, אמנם בזעיר אנפין. אבל בתנאי חיינו הנוכחים פחות או יותר מהודר ומהוגן. "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל! - אפילו בגיטו, למרות מאמצי אויבנו לדכא גם את שארית הפליטה ולשימה כעפר לדוש לא נס עוד ליחננו, ויזמתנו וכשרון הסתגלותנו עודם חדשים עמדתנו. אלה הנענים והנדכאים, אלה הרצוצים והנחשלים יתנערו מעפר וירימו ראש מחדש לחיות ולפעול, כאשר רק תבוא ישועתם ויגאלו מהגיטו ומאויביהם בנפש. החגיגה היתה הראשונה מיום התפרץ האשכנזים [הגרמנים] אל עירנו, והיא השאירה רשם נעים כקו אור בחשכת הלילה.

<sup>207</sup> אמנם ווירונג' עצמה שוחררה מן הכיבוש רק ב- 24 בינואר 1943, אבל החזית קיבלה מפנה מכריע: לא עוד תנועה גרמנית ממערב מזרחה, כי אם התקדמות רוסית ממזרח מערבה.

<sup>208</sup> המחבר לא מגלה ליומנו. אם ידיעות אלה הגיעו אליו במישרין מהאזנה, בסתר כמובן, לדיו כלשהו במקום עבודתו או אף אחרת. אכן, נוהג המחבר משנה זהירות גם כשהוא שח ליומנו, פן חלילה משום תקלה יפוצא עוד מפליל אחרים.

<sup>209</sup> בית הקברות היהודי גבל עם המכלאה-הגיטו "קאווקאז", וכך נתאפשר הדבר.



עצמם בסכומים הגונים. מענין לצַיֵן שגם אני נכשלתי בעון העלמת חפצים אסורים: בין "תחתוני" ועור רגלי ממעל למגפי נשאתי שני רבעי קילוגרם בִּזְרִית - השוטר מישש אותי כלאחד יד ולא הרגיש בקונטרבֶּנְדָה [הברחה] שלי. בגלל גילי, משרתי, מעשה ידי וכל עברי מגינים עלי עפ"י [על פי הרוב] מהתקלסות בי וממנהג של זלזול ביחס אלי.

טדיק, בני שב מְפֻנֵּקְשֵׁי־אֵי. העבודה היתה שם ממש עבודת פרך. פריקת סלקי הַפֶּתַת [סוכר] ממרכבות המסע אל בית קבול ידוע של בית החרשת. העבודה נעשית תכופות בעזרת עלות יד והיא מפרכת את הגוף ואת הנפש. ואולם ההזנה היתה טובה: שתי פעמים ביום תבשיל חם מלבד האפשרות בעד הפועלים לחכין להם מטעמים על חשבון עצמם, כ"כ [כמו כן] היו מרשים בכל יום לקבוצה ידועה לפשוט אל הכפרים ולעסוק בִּשְׁנוֹקִירוֹת [בפשיטת יד] שהיתה מצליחה עפ"י [על פי הרוב]. האיכרים לא היו משיבים ריקס את פני המבקשים והיו מעניקים להם מיני מזונות ומאכלים אותם.

הידיעות מהחזית מעודדות: אפשר לאמר שכמעט בפעם הראשונה מודים האשכנזים [הגרמנים] בפה מלא שבמסֶבֶי וִוְרֻנְזִי נחלו מפלה נצחת.<sup>207</sup> האנגלים מודיעים<sup>208</sup> שיותר מעשרים אלף נפלו חלל וקרוב לשלושים אלף נפלו בשבי. מלבד המפלה הזאת ישנם עוד סמנים המעידים שלא הכל כשורה במחנה האשכנזי [הגרמני]: דרך התחנה השבלאית [תחנת הרכבת] מעבירים תכופות חילים אשכנזים [גרמנים] מורדים המסרבים להלחם. מצב רוחם של האשכנזים ירוד מאד. הלואי שנפול יפלו עד שאול תחתיה.

27 בדצמבר. שלוש בערב היתה חגיגה בגיטו - חג יובל של שנה אחת מיום הוסד בית החולים בגיטו. לפני שנה אסרו על הרופאים הנוצרים לרפא חולים יהודים והנציגות קבלה צו להוציא תיכף ומיד את החולים היהודים מכל מחלקות בית החולים העירוני, למרות העובדה שביניהם נמצאו חולים מסוכנים שמדרגת חומם עלתה עד ארבעים. קֶרְשֶׁעוֹת והאכזריות האלה אחרי כל הצרות שעברו עלינו לא הכו אותנו בתמהון. הנציגות לא היתה אובדת עצות ותמצא תריס בפני הפורעניות אמנם לא בנקל: החלו ליסד תיכף ומיד "בית חפשי" [על פי מלכים ב' טו 5] מקום מחוץ למחנה, להשכין שם את החולים המסוכנים, לא היה מקום אחר מלבד "חדר הטהרה" בבית הקברות!<sup>209</sup> החדר עם רצפת המלט היה קר מאד בחרף העבר שהצטיין בצנתו. כלים, רהיטים, לבנים לא היו, אבל ההכרח, היזמה, הנדיבות, החסגנות, אומץ הרוח של הנציגות כל זה נצח את כל המכשולים, ובזמן קצר נהפכו חדר הטהרה ומעונות שמשי חבֶּרָא קדישא לבית חולים, אמנם בזעיר אנפין. אבל בתנאי חיינו הנוכחים פחות או יותר מהודר ומהוגן. "מה טובו אחליך יעקב משכנותיך ישראל! - אפילו בגיטו, למרות מאמצי אויבינו לדכא גם את שארית הפליטה ולשימה כעפר לדוש לא נס עוד ליחנו, ויזמתנו וכשרון הסתגלותנו עודם חדשים עמדנו. אלה הנענים והנדכאים, אלה הרצוצים והנחשלים יתנערו מעפר וירימו ראש מחדש לחיות ולפעול, כאשר רק תבוא ישועתם ויגאלו מהגיטו ומאויביהם בנפש. החגיגה היתה הראשונה מיום התפרץ האשכנזים [הגרמנים] אל עירנו, והיא השאירה רשם נעים כקו אור בחשכת הלילה.

<sup>207</sup> אמנם ווירונזי עצמה שוחררה מן הכיבוש רק ב- 24 בינואר 1943. אבל החזית קיבלה מפנה מכריע: לא עוד תנועה גרמנית ממערב מזרחה, כי אם התקדמות רוסית ממזרח מערבה.

<sup>208</sup> המחבר לא מגלה ליומנו, אם ידיעות אלה הגיעו אליו במישרין מהאזנה, בסתר כמובן, לרדיו כלשהו במקום עבודתו או אף אחרת. אכן, נוהג המחבר משנה זהירות גם כשהוא שח ליומנו, פן חלילה משום תקלה יפצא עוד מפליל אחרים.

<sup>209</sup> בית הקברות היהודי גבל עם המכלאה-הגיסו "קאווקאד", וכך נתאפשר הדבר.

באשר לא היתה להם תקנה, השליש השני הבדלנו ויעדנו למרוח ולעשות מטעמים במהירות האפשרית, שטחנו את יתר הבולבוסים על פני הרצפה בחדרנו הצפוף והצר ליבשם. הבולבוסים מעלים אד ומקררים את אויר החדר ומרבים את הטחב שאינו חסר בלאו הכי, והבולבוסים שנועדו לאכילה תכופה מעלים צחנה וסופם גם כן להיות מושלכים החוצה, באשר אני ורעיתי הנני מודרים הנאה ממטעמים מוכנים מבולבוסים שאינם משובחים, ובנו נעדר. והמשרתת אף כי היא גרגרנית לא תספיק לגמרם. ברור התפוחים, ניקויים הפרשת הרפש והתבן המעורבים מהם, בִּשְׁשָׁם, צחנתם, הגברת הצפיפות עד אפס מקום לשבת ולעמוד - כל זה לכאורה הנהו מִלְתָּא זוֹטְרָתָא [דבר קטן] - אבל ממש קצנו בחיינו בשלשת ימי סדרת תפוחי האדמה, - פרט קטן של תנאי חיינו המאריים בגיטו.

המלחמה נכנסה אל נכון בתקופה חדשה, אפשר מכריעה סוף כל סוף, - אבל כמה תמשך התקופה הזאת קשה לראות מראש. בעלי הברית יש להם צבא חדש, בלתי עיף ואמצעים גדולים, אבל בעלי "הציר" הנם אמיצים לבלי חוק, מנוסים, מצוינים במשמעתם ובטכניקה שלהם ואין כל אפשרות לנבא מי ינצח. יש ידים לשער<sup>206</sup> שהצדדים יִכְלוּ האחד את השני עד אשר לא יהיו לא מנצחים ולא מנוצחים, - ואז יבוא איזה צד שלישי ויכריע ביניהם: האפיפיור או שוידה, או שווצריה, - מי יודע! בסוף כזה לא יהיה כרוך פתרון נאות של שאלת היהודים, מה שאין כן אם האנגלים יצאו בנזר הנצחון אז יראו את נחת זרועם לערבים המתפרצים בפניהם וישיבו לנו את ארץ אבותינו - הפתרון היחיד לשארית הפליטה מהכליון שהמיט עלינו הצורך האיום! בחזית של מלחמתו ביהודים מִלָּא את כל הבטחתו, - והיושר העולמי, המשפט החיסטורי, הצדק החברתי, אינם עוד; הם מאחרים לבוא! האם יבואו! נאמין ונקוה!

19 בדצמבר. אין חדשות נכבדות, אין נצחונות מכריעים, ואין קץ לצרותינו. מפולניה מגיעות שמועות מחרידות ומדאיבות נפש: גומרים להשמיד את היהודים! מליונים היו שם, - ועכשיו יתר הפליטה הולך וכלה. המלאכה נעשתה ע"י האוקראינים והליטאים. והפולנים בעצמם מביאים עכשיו את קְלוֹת אחינו לידי גמר. השטנה שנרדמה הקיצה. האשכנזים [הגרמנים] שלחו הרבה פועלים פולנים לאשכנז ומקומם תופסים עכשיו היהודים; ההמון מאמין שהיהודים האלה שחדו את האשכנזים [הגרמנים], כ"כ [כמו כן], מאמין ההמון כי הנה היהודים הפולנים שלחו ידם בספיקולציה ובעסקים חשודים שונים. נתפשטה מאד "השְׁנוֹקִירוֹת" המחלות והאי נקיון גברו, וכל זה מְנוֹנֵל את היהודים הפולנים ועושה אותם כצאן לטבח בעיני הרשעים המבקשים לאבד אותנו.

כ"ג דצמבר. אתמול היתה בהלה על-יד השער. לפני אידיהם השוטרים זקוקים לכסף על יי"ש וכו'. לכן החלו לבדק את הבאים מן העיר בקפדנות יוצאת מגדר הרגיל: אפילו את הנשים מששו מכף רגל ועד ראש מפנים ומאחור. את השבים אל הגיטו הודיעו בעוד מועד שעל יד השער הדברים יגעים ושהבדיקה הנה כדבעי. אז החלו השבים להוציא ממחבואיהם את משאם האסור ולהשליכו בצדי הרחוב: חמאה, שומן, ביצים, לפת וכו'. ואחדים שלא הספיקו להתרוקן או חסו על צידתם שקבלוה בעיר לא בנקל ועפ"י [על פי הרוב] במחיר של ספיקולציה [הפקעה והגזמה] וְנָסוּ את מזלם, נפלו בידי השוטרים והיו אנוסים לפדות את

<sup>206</sup> ברור היה שההישרדות מותנית בסיום המלחמה, ובניצחון בנות הברית, כמובן מאליו. דומה כי מביני דבר בגיטו יחלו לראות בכול גילוי אות מבשר סיום קרוב במלחמה. באירופה היו מגיבים המפקקים באומדן שאלה חדשות מסוכנות הידיעות [לא של 'רויטר' למשל, כי אם] של יי"ו"א [ביידיש: מעשה ראשי תיבות: יהודים רוצים שיהא כך = "יידן ווילן אַזוי".



17 ינואר [1943]. הרבה חדשות נהיו בעת האחרונה בגיטו, הרבה רשימות פרטיות וכלליות נחוץ היה לרשום.<sup>210</sup> אבל החל מר"ח שבט (ז' ינואר) גבר הקור ותקותנו שהחרף הנוכחי יהיה יותר נוח מבשנה העברה נכזבה. בדירותינו הבלתי מחוסנות ומוגנות די צרכן מפני החורף, וההסקה מפני חסרון עצים הנה זעומה ומצומצמת מאד, הקור מורגש ביותר והנהו מדכדך את הנפש. ומפיל נטיה לבטלה ולחבוק ידיים בבגדים החמים המכבידים את התנועה בחדר הצפוף והמלא טחב. באחד הימים הקרים האלה החלטנו לטהר קצת את אויר חדרנו, להאזיר [לאזורר] את הכרים ואת הכסותות בחצר ולברר את תפוחי האדמה הצבורים מתחת למטנתו לבור את הרקובים ולהסיר את הנבטים והשרשים שהם משלחים באויר המלא טחב. באותו יום הסירונו גם מעל קירות החדר את הבגדים שהיו תלויים שם, והנה כולם עופשו והעלו עובש. אני הוצאתים החצרה לנקותם ולא הייתי לבוש בגדים חמים כל צרכי. הקור היה חזק, רוח חודרת נשבה בחזקה, ותוצאת עבודתי זו הבלתי רגילה בעדי היתה, שתקפתי צנה ואני נפלתי למשכב וחליתי שני שבועות. התפתחה אצלי דלקת הריאה המסוכנה בגילי. המחלה עברה בשלום ואני שבתי מחדש לעבודתי בעיר שהפסקתיה כמובן בחלומי, אבל חולשה גדולה עודני מרגיש בפרט ברגלי ועודני משתעל. ככה כמעט הגיעונו תנאי חייו המאזרים בגיטו עד לשערי שאול.

דבר חדש נפל בגיטו שֶׁהפך משורש את כל חייו. הרשעים המתחכמים לנו תמיד למרר יותר ויותר את חייו נמלכו ובאו לידי החלטה משונה: להנהיג בחיי הגיטו סדר "קומוניסטי". הפרטים הנם כדלקמן: תושבי הגיטו העובדים מקבלים משכרתם לחודש מ- 37, 50 [שלושים ושבעה מרקים וחמישים פִּיגִיג] עד 40, 50 מרקים. היות שהמחיר הרשמי של המזונות המתקבלים ע"י הכרטיסים עולה לשבעה מרקים לחדש (!) נמנו וגמרו למסור את משכרת העובדים לנציגות והנציגות מחויבת למלא את כל צרכי הגיטו: הזנה, הסקה, דירה, רפוי וכו' וכו'. ולתת לכל פועל בעל משפחה 5 מרקים ולפועל בודד 3 מרקים לחודש על הוצאות בלתי נראות מראש. מובן מאליו שבחיי דלת העם אפשר שיכניס זה שנוי לטובה, אם הם יקבלו חנים אין כסף את כל צרכיהם שהמחירים שהיתה קובעת קודם הנציגות לדברים האלה היו עולים בהרבה על משכרתם של הפועלים העניים, והיותר אמידים בעלי חפצים הראויים להמכר לא התחשבו גם קודם עם המשכורת המעוררת צחוק וחיו מחליפים את חפציהם במיני מזונות שונים או היו מקבלים כסף מחירם והיו מוציאים אותם על מחיתם, וכן יוסיפו להתנהג גם בימים הבאים, אף כי החליפין והמכירה נעשים מיום ליום יותר קשים. כל הקושי של השנוי הזה תרגיש הנציגות לה יש הרבה הוצאות שלא נתנו להגלות: הפקידים והשוטרים האשכנזים [הגרמנים] והליטאים - חסדם וטובתם נקנים בכסף מלא, והמקור להוצאות האלה ולנהלת בית החולים וכו' היתה הפקעת השערים<sup>211</sup> ע"י הנציגות בקואופרטיב ובבית המרקחת וכו'. עכשיו הדברים יהיו יגעים.

<sup>210</sup> המחבר בין השאר נתכוון לעובדה, שבשלושת השבועות האחרונים חל שינוי מהותי בגיטו. כל שהעובד השתכר עובר לרשות המרכזית, והוא זוכה ל- 3 מרקים דמי כיס בלבד. המזון מנופק עפ"י כרטיס, כיגוד וכל השאר על-פי רישום במסגרת 'נורמות' (=מנות) נקשורות; הכול בפיקוח הג'ייסטקומיסר. אכן, שלב נוסף בהפיכת הגיטו למחנה ריכוז 'תקני' שלהם.

<sup>211</sup> משמע הוסיפו על מחיר העלות וההוצאות הנלוות של המינהל והטיפול באספקה, מעין מס ערך מוסף, אשר - סבעי - נגבה בשווה מכולם.

החמישי לפברואר. סטלינגרד! סטלינגרד!<sup>212</sup> השם הזה ישאר חקוק בהיסטוריה העולמית לעולמי עד. העיר הנושאה את השם הזה מושלת על הוולגה, העורק החי ביותר של דרום רוסיה והמחבר אותה ואת מרכזה של הארץ להעביר אל זה האחרון את תוצרתו העשיר של הדרום הפורה וגם את הנפט הקוקזי מהקדם להקא [משם לכאן]. לכן התאמצו האשכנזים [הגרמנים] לכבוש את העיר הזאת ולהפסיק את התחבורה בין המחוזות הנזכרים ובפרט לשים קץ להספקת הנפט שהנהו בין הצרכים הראשונים לנהלת המלחמה. הם שלחו להתם את מבחר צבאם: את "המחנה השישי" ביחד את לגיונות הרומנים והסלובקים. הם לא חסו על אנשיהם וכלי זינם והתאמצו בכל מאמצי כוחם ללכוד את העיר הנקראה על שם מושלם של הרוסים, ומנהיגם של האשכנזים [הגרמנים] הבטיח, כי אם אמונתו בעצמו הגדולה עליו לבלי חוק, שהעיר הזאת תכבש אל נכון; אמנם חלקה היותר נכבד של העיר כמעט נכבש לפנייהם אחרי קרבנות עצומים. אבל להוריש כלה את הרוסים מן העיר לא עצרו כוח, כי הרוסים הראו פה גבורות ונפלאות לאין חקר. הם הפכו כל בית למצודה ומארב שֶׁמָשָׁם היו מתנפלים על אויביהם והיו עושים בהם שמות. ופה נשתה גבורת האשכנזים [הגרמנים] והתחפך עליהם הגלגל באופן נורא שלא שערותו מראש! ממתקפים נהפכו למותקפים ונלכדו בחרמם של הרוסים שהקיפום מכל עבר במחנה כבד ולא השאירו להם כל מוצא. האשכנזים [הגרמנים] נוכחו שאבד להם כל מנוס, אבל מזורזים ע"י מנהיגם המטורף ובלבם הגא לא נאותו זמן רב להכנע. סוף סוף כאשר כלתה הצידה וגם כלי הזין אפסו, נכנעו לפני הרוסים עשרים וארבעה גנרלים, כשתי מאות פקידים [קצינים בכירים] ואנשי צבא כשמונים אלף; ובעיר היו במצור כשלוש מאות ושלושים אלף איש! לכן מצאו להם קבר בסטלינגרד כשתי מאות וחמישים אלף איש, מלבד אלה שנפלו חלל בתקופה הראשונה של ההתקפה על העיר הזאת מצד האשכנזים [הגרמנים]. ובכן נחלו פה האשכנזים [הגרמנים] מפלה נצחת שלא היתה דוגמתה בהיסטוריה החדשה של האשכנזים [הגרמנים]. המפלה הזאת הדהימה את כל העם האשכנזי [הגרמני] והלמה אותם כרעם. הם הכריזו שלשה ימי אבל וצוו גיוס כללי של כל העם האשכנזי; ובעתונות<sup>213</sup> התחילו דורשים תלי תלים של פלפולים ע"א [על אודות] מפלות המביאות סוף סוף לידי נצחונות וע"א [ועל אודות] הרושם של סטלינגרד שיחשל את העם הגרמני כפטיש את ברזל הקצוות [עפ"י יחזקאל כז 19]. הרושם שהמפלה הזאת עשתה על האשכנזים [הגרמנים] לא במהרה ימחה מזכרונם. בעד יהודי הבלטיקום שנשמדו הם נקמו בעיר אחת, אבל בעד כל יהודי אירופה שֶׁנָּעו יותר מששה מליונים, עוד לא נעשתה הנקמה בהם. ולרוסים נתן הנצחון הזה כבוד ועוז ונסך עליהם רוח חדשה של גבורה ויזמה. והם הולכים מחיל אל חיל. מי יודע, אולי אתחלתא דגאולה באה? והיהודים ברכו ברכת "שהחיינו", ומפלת האשכנזים [הגרמנים] עם חרמנו - נחמתנו בְּעֵינֵינוּ! ואולם לבנו נוקפנו: הגיוס הכללי של הרשעים, שעל חרבם יחיו קרבות יחפצו מקדמת דנא, יוכל לגרור אחריו אצלם התעוררות בלתי רגילה, ומאמצי יאוש שיתנו להם את האפשרות להדוף מחדש אחור את הרוסים ולקחת מחדש את הערים שהם מוכרחים עכשיו לעזוב אותן. ימים יבואו בקרוב ידברו! אמנם כשל כוח הסבל וקצרה רוחנו לחכות לתשועה המוחלטת המתממהה.

<sup>212</sup> המצביא הגרמני בזירה פִּיוֹן פֶּאולוס נכנע ב-31 בינואר 1943; כעבור יומיים נכנעו יתר החיילים של הארמיה הששית שהיו תחת פיקודו בכיתור, אשר לתוכו נקלעו מול סטאלינגרד.

<sup>213</sup> ברור מכאן כי במקום עבודתו, לא בגיטו, נתאפשר לו לקרוא את העיתונות השוטפת. הליטאית והגרמנית.



עשרים וששה לחדש פברואר. אחרי הנצחון של סטלינגרד נחלו הרוסים עוד נצחונות אחדים מבריקים: הם כבשו קוקסק, חרקוב, רוסטוב ועוד<sup>214</sup>. נקודות אחדות פחות או יותר נכבדות. המפלגות האלה גררו אחריהן מצב של בהלה אצל האשכנזים [הגרמנים] והפילו עליהם אימה ופחד: הכרזת אבל, גיוס כללי, הודאת הסכנה הקרובה, הפלגת כוחו של האויב הרמאי והבליעל שהצליח להעלים מעין כול את המצב האמיתי של זיונו והכנותיו להכניע את כל אירופא ולהכחיד את התרבות האנושית, שהם נעשו כביכול אֶפִּיטֶרופֶסִיקָה. מאז נעשה אפס יותר עז ועברתם יותר קשה והגם נכונים להרוג ולאבד את יתר הפליטה של עמנו. עכשיו מתאמצים להראות שבצרתם צר לכל אירופא והסכנה מרחפת על כל העולם התרבותי, ולכן הם פונים לעזרה אל כל עמי אירופא ודורשים שהכול יתגייסו. גם אצלנו [בליטא] השיבו לבעליהם את נכסיהם שהחרמו קודם ע"י הבולשביקים ובעת ובעונה אחת הכריזו גיוס של ששה גילים החל מתשע עשרה שנה עד עשרים וארבע שנים לכתחילה לעבודה ובדיעבד לחזית אפשר לשער מראש שדלת העם מיושבי הבליטיקום יתאמצו להחבא או יתמכרו בשבי כי אם "האגרופים" [הקולאקים] ובעלי הגופים לא היו שבעי רצון מהבולשביקים הנה הפועלים יודעים ועד [על פי ירמיהו כט 23] שלשון האשכנזים [הגרמנים] תצמיד מירמה [על פי תהלים 19] באמרם, שהבולשביקים דרכם רק להזיק, כי מצב הפועלים היה טוב יותר מעכשיו.

חדשה! כל דייר מחויב לרשום את רהיטיו ולהדביק את הרשימה על דלת הדירה בכדי שהבדיקה תוקל, כאשר יבואו לבדוק ולהוכיח שהרשימה אמיתית. כוונת הצו הזה אינה ברורה כל צורכה. עד היכן נפלנו מבלי קום! שוטר פשוט היכה על הלחי את הדייר דר<sup>215</sup>. על אשר קהין ללכת על פני המדרכה! ביחס אל היהודים לא יתחשבו לא עם הגיל לא עם ההשכלה ולא עם המצב בחברה בימים עברו בעד היהודים לית דין ולית דיין.

ושוטר שני הגיח ממארבו ויתנפל על אחי הדייר קנץ<sup>216</sup> שקבל מליטאית אחת דרך חורי החץ המקיף את הגיטו צרור שהכיל צידה ששלח לו אחיו. הוא [השוטר] דרש אלף מרקים! ולא ויתר ולא עשה כל הנחה, בנוגע ליהודים "אין רחס בדין".

גזרה, שהיהודים לא יקנו עתונים בקיוסקים, משום מעשה שהיה בקובנה ששם נהרג יהודי בקנותו עיתון בעידן ריתחא כאשר נפלה סטלינגרד. האשכנזים [הגרמנים] מבינים שהיהודים שמחים לאידם ומחפשים בעתונים ידיעות מעציבות בעד האשכנזים [הגרמנים] ומשמחות בעדנו.

בימים האחרונים ישנה כנראה הפסקה בנצחונותיהם של הרוסים - חבל!

יום שני בחול המועד פסח. הכוחות הולכים וכלים. העצבים נרגזים ומתוחים תמיד; הצרות עומדות בעיני; אין כל תקווה נשקפת להנשע בקרב הימים; בחזית אין מאורעות מכריעים לעת עתה; כוח הסבל הולך וחלש. הרבה פרטים ראויים היו להרשם, אבל איזה שויון נפש תוקף, איזה רפיון ידיים תוקף, ואין חפץ לכתוב, אין "אָגֶל" ואינרגיה להטריח את המוח הנרגז והעייף. מלבד כל הפרטים האלה יש סיבות יותר נכבדות להתרשלותי ולדומיית. בנינו יחידנו, שעל מצב בריאותו הטוב היתה גאותו ושהוא היה נחמתנו בחליים הרעים, שאני ורעיתי נגועים

<sup>214</sup> קורסק: מרכז מסילות ברזל ותעשייה, בירת מחוז, מרחק כ- 650 ק"מ בקו אוויר מערבית למבואות סטלינגרד וכ- 450 ק"מ דרומית למבואות מוסקבה, וחשיבותה האיסטרטגית הכוללת היתה עליונה: חארקוב -- כ- 200 ק"מ דרומית לקורסק. רוסטוב-על-נהר דון, אכן חולשת על שפך הנהר אל הים האזובי, והיא מנתקת כל אפשרות של חיבור יבשתי לעבר חבלי הקאווקאז ושדות הנפט.

<sup>215</sup> ד"ר דירקטורוביץ, וזה להשתחרר ואף פירסם מעט מזכרונותיו.  
<sup>216</sup> ד"ר קנסטורוביץ, מן הרופאים הבולטים בִּשְׂבִילִי לפני המלחמה.

בהם, נפל שדוד תחת נטל תנאי החיים הנוראים של הגיטו ומחלת דלקת קרום הריאה הפילה אותו למשכב. המחלה הנה אל נכון מוסבה ע"י המתג [חידק] של קֹדֶךְ ויש סכנה! נחוצה קיטנא, דרושה ישיבה בסנטוריה מעולה - דברים שאפר רק להזות ולחלוש על אדותיהם בימינו אלה. עשינו כל מה שהיה ביכולתנו, והוא הולך ושב לאיתנו, אבל זה לנו כבר החודש השלישי מיום שנפל למשכב. מחלתו זאת שללה ממני את עתות הפנאי בבקרי אותו בכל יום בבית החולים ששם שכב יותר מארבעה חדשים ותפסה את כל תשומת לבי. מלבד המכשול הזה הנה המאורעות נושאים עליהם חותם של תקופת מעבר של תסיסה שלא נגמרה עוד, ואינם עלולים לְהַעֲלוֹת על הגליון ביומן הנחוג רק לפרקים מרוחקים.

א) אחרי מפלת סטלינגרד הכריזו הגרמנים גיוס כללי של כל האומה וניסו לגייס גם כל העמים שנכנעו לפניהם. העם הליטאי הראה התנגדות ואחדות שלא שערנו מראש, ואיש לא הופיע [נענה] על הכרוז. האשכנזים [הגרמנים] הגיבו בכפריסיות [פעולות של הצרת צעדים] שונות ואחרי ותורים ידועים התקיימה כנסית [אסיפת]<sup>217</sup> בִּגְאִי כוח של שדרות שונות, שבאה לידי מסקנה שנחוץ להלחם בבולשביקים ולעזור על-יד האשכנזים [הגרמנים]. החפצים ללכת אל החזית הינם עוד רק מתי מספר והדברים לעת עתה יגעים.

ב) ומפלה נצחת שניה אחרי סטלינגרד, הולכת וקרבה. הגרוש מאפריקה הנגמר במנוסה מטוּגִיס אס תצליח. אל נכון בעטים של האוירונים והצוללות של האנגלים והאמריקאים לא מעט חללים יפלו.

ג) והמפלגות של האשכנזים [הגרמנים] עודן מעלות את חרון אפס, והם נוקמים את נקמתם בנו. התעמולה כנגדנו הנה בכל תקפה ובכל אנחנו אשמים.

ד) והתקפות האנגלים והאמריקאים על ערי אשכנז [גרמניה] ואיטליה יוצאים מגדר הרגיל בעצמתם וחוסם: די להזכיר שההתקפה על אנטוויפרפן<sup>218</sup> (הם מתקיפים גם את המדינות העוזרות על-יד האשכנזים [הגרמנים]) הפילה שני אלפי חללים! העיר "עֶסֶנְ" נמחתה כמעט כולה מעל פני הארץ. הרבה סבלה גם ברלין וכו'. והצורר [אלפריד] רוֹזֶנְבֶּרְג דרש שגם בהתקפות אלה יד ישראל באמצע ויעץ שהאשכנזים [שהגרמנים] יחוקקו בזכרונם את העובדה הזאת ושיגיבו "בשנאה ונקמה!"

ה) ובמסִפִּי סְמוֹלִינסְק גִּלוּ האשכנזים [הגרמנים] קברות שנים עשר אלף פקידים [קצינים] צבא פולנים [קאטין]<sup>219</sup> שהרוסים לקחו בשבי והמיתום. התעמולה גדולה מאד וקצף הפולנים הנהו לבלי חוק. ובכל מקום שמזכירים את הבולשביקים לגנאי מצרפים גם את היהודים, ויוצא שגם במקרה זה, המוטל עוד בספק, פעלו "הבולשביקים-היהודים".

<sup>217</sup> ביחמת הגרמנים שברקע. בכך ביקשו הגרמנים להשיב לקולות אופוזיציוניים שדברו על ליסא עצמאית, וליסא לליסאים.

<sup>218</sup> על אף שאנטוויפרפן, על נהר סְקִילְדֶה, מרוחק כשמונים ק"מ מן הים, הנה פיתחו ברבות הימים את מבואותיה בתעלות ובמחטים והפכו אותה לנמל ראשון בחשיבותו בתחום בִּלְגִיָה, וגם להשטת סובין באמצעות נהרות ותעלות אל פנים הארץ.

<sup>219</sup> Essen, בחבל הרוהר הנודע; אחת מעשר הערים הגדולות בגרמניה; מרכז תעשייתי ובה מפעלי 'קורפ' הנודעים.

<sup>220</sup> פרשת קטין [על שם המקום, Katin] נתבררה עד תום רק בשנים האחרונות לאחר התפוררות המשטר הבולשביקי ברוסיה ופתיחת מיסמכים שהיו חסויים.



ו) ומפולין מגיעות שמועות מחרידות ומרגיזות במדה מרובה להכיל. מוסרים בשם הרדיו מנורקָה<sup>221</sup> שהגיוטו הונרשזבי בוער באש זה ימים אחדים, ושהיהודים התקוממו באבנים וקרדומות כנגד האשכנזים שגמרו להשמיד את יתר הפליטה עד שאלה האחרונים היו אנוסים להכניס אל הגיוטו טנקים, החדשות עוד אינן מאושרות, אבל בשורות רעות ראיות להאמין בהן תמיד בימינו אלה.

יום ג' דחווה"מ. היום גבר החוס במדה בלתי רגילה בחדש אפריל, כאלו בחודש יולי הננו והפלוגה הראשונה מתושבי הגיוטו יוצאת לעבוד במכרות הכבול בכציוני. בפעם הזאת בנוגע לבחירת הפועלים היה ראש ה"אַרְבֵּיטְרַטְסֶאָמֶט" האשכנזי [הגרמני] הדן יחידי ולא התחשב את דעתה של ועדת הרופאים. הוא החליט לשלוח את כל המועמדים, וישוחררו רק אלה שיחלו שם במקום העבודה. גם שני רופאים נשלחו בתור עובדים פשוטים.

"מוסר השכל" נחוץ לקחת להבא מהאיש מ-ל. אחד מעשירי שְׁנָלִי מנהלו של בית החרושת פר-ל. הצליח לצבר הון עצום שנתן לו את האפשרות להסתדר בחו"ל עצהיו"ט [על הצד היותר טוב], אבל הוא הסתפק בחיי שעה להוסיף להגדיל את הונו, והאמין שבצל הכסף לעולם יהיה חוסן ולא תאונה לו כל רעה. זכורני שיחה אחת אתו. הוא התאמץ להראות לי כי מדינת ליטא נמצאה במצב פוליטי נוח מאד ושכל סכנה אינה נשקפת לה באשר היא נמצאה בין שתי מדינות אדירות שתשאפנה להגין על ניטרליותה בכדי שתהיה כתריס בפני התחרות והתנגשות. חדור השקפה זו החל לבנות בית בעל ארבע קומות ובכל קומה שלש דירות. הוא השקיע את רב הונו בבנין הזה שהיה היותר נהדר בכל העיר ויקו לראות שכר טוב מהדיירים, אבל לא הספיק לגמור את הבנין עד שבאו הבולשיביקים ויגרשוהו מביתו. אבל הצרות היותר צרורות השתרגו עליו בימינו אלה. האשכנזים [הגרמנים] אסרו אותו שתי פעמים. בפעם השניה נשקפה לו סכנה גדולה באשר הלשינו עליו שהוא מסר לפולני אחד מכתבים בעד הגיוטו הוּיִלְנָאִי, עובדה שדיה להביא לידי חשד ריגול וכו'. ההשתדלות בעדו הצליחה והוא יצא לחפשי, אבל היום נאסר מחדש בשביל שהקין למכור באיזו עת מן העתים את פסנתרו. הוא שב הביתה במצב כזה, שהוא יכל לשכב רק על בטנו, באשר כל גבו מלא פצעים. ככה מתנהגים האשכנזים [הגרמנים] בעלי התרבות עם יהודי בא ימים ומכובד, כי היהודי איננו נחשב לאיש. גם תפקידו בבית החרושת שהיה נכבד מאד באשר נהירין לו כל הפינות של בית החרשת, והוא הנהו בקי בכל פרטי העבודה שם, גם תפקידו זה - אבד עכשיו ערכו, ומפלתו גוררת אחריה מפלת יתר היהודים העובדים שם. ככה אבדו לאומתנו הונו של בעל בית החרושת ואחר הונו של מנהלו, תחת אשר הם יכלו להביא תועלת ממשית לעצמם ולארץ אבותינו.

יום ד' דחווה"מ. אתמול עשתה לה כנפים בגיוטו הסטטיסטיקה של נזקי האשכנזים [הגרמנים] בארבעה החדשים האחרונים. אם המספרים אינם מוגזמים, אז אבדותיהם גדולות מאד: שלש מאות שלושים ושמונה אלף שבויים, שמונה מאות וארבעים אלף חללים, יותר ממאה אלף אוטו-מרכבות וכו' וכו'.<sup>222</sup> סטלינגרד, טוניס, החזית המזרחית, ההתקפות האויריות, לא במהרה ישכחו!

<sup>221</sup> אשר התחולל בגיוטו וארשה ידעו בנות הברית בזמן אמת. אולם, לא כול מי שידעו היו מוכנים להודיע ולו מחווה של עזרה.

<sup>222</sup> ברור מאלינו כי מקור ידיעות אלה לא היו העתונות הליטאית, או זו הגרמנית, כי אם שידורי הרדיו מרוסיה ומאנגליה.

אחת ההופעות היותר מעציבות בחיי הגיוטו הנה התפשטות מחלת השחפת בין הדור הצעיר. הצפיפות המביאה לידי חלילה ואי נקיון במעונות עבודת הפרך, ההזנה הבלתי מספיקה, הרגזה והדאגה התמידיות, כל אלה התנאים מועילים להתחוות מחלות שונות ובפרט מחלת השחפת. יחד עם זה ראוי לציין שמקרה המוות בין הבאים בימים בשנה זו ביחס אל השנה העברה התרבה במדה נפרזה: לאות וכשלוון, רפיון ידים וחולשה חולכים ותוקפים את כל תושבי הגיוטו. הזקנה קופצת על היותר קשישים והצרות והצוקות מקרבות אותנו לבאר שחת.

החמישי לחדש מאי. הרשימות על אדות צרותינו ההולכות ונישנות היו עלי לזרא: נלאיתי לטחון קמח טחון. הגיוטו עם הכניסות והיציאות הקשות עומד בתקפו, הכנסת הצידה לפעמים פחות מסוכנה ולפעמים היא גוררת אחריה מאסר ומלקות: העונש האחרון התקיים כבר שתי פעמים בריש גליה, וראוי היה לרשום את העובדה הזאת לזכרון, - אבל אנחנו כבר נתנסינו כל כך בפורענויות הרבה יותר נוראות, שהרגשתנו שותקה. אמנם "כל פנים קבצו פארור" [יואל ב 6] וכל תושבי הגיוטו נעו ונדו בפיך ברכים לפני הוצאת ענש המלקות הראשון אל הפועל, בעד חטא הצידה שמצאו אצל הפועלים השבים מעבודתם. ובכל זאת מקר עבר הרשם, והחפץ לכתוב לזכרון את העובדה המחפירה שהלקו אנשים באים בימים בעד הברחת מזונות, החפץ הזה גם כן עבר ובטל מהר, - כי האמנם במה נחשב העונש הזה אם חיינו תלואים לנו תמיד מִנְגֵד [על פי דברים כח 66] ואיננו יודעים מה יִנְגֵד יום [על פי משלי כז 1], איזה ערך יש לעובדה הזאת, אם לעבדים ושפחות נמכרו וגופנו נעשה הפקר ועבודה קשה מפרכת אותנו כל הימים בלי הרף. ואולם היום קרה מקרה שהרגיז את כל תושבי הגיוטו לבלי חוק ועוררני להפסיק את דומיתי ולתפוש מחדש את עטי ולרשם רשימות: היום [6.VI.43] נתלה יהודי בגיוטו! הוא נדון לתליה בשביל שמצאו אצלו יותר משלושים קופסאות פפירוסות, חצי ליטרא סוכריות של שוקולד, מעיל חדש וסכום כסף. על יסוד המציאות האלה החליטו לשפוט אותו בתור סְפִיקוֹלָנט [ספסר] ודנו אותו למיתה ע"י תליה. כל השתדלות לא הועילה ופסק הדין יצא היום אל הפועל. ואלה הם פרטי האסון הזה: מִזִּנְעִיקִיס<sup>223</sup> עמוס החפצים האסורים יצא עם עוד אחדים מחבריו מחצר המאפיה [של פֶּטְרִשֶׁוֹנס] ששם עבד. פתאום הופיע ברחוב האוטומוביל של הבלשת האשכנזית [הגרמנית] עם עוזרם הליטאי, השוטר בִּיִלְקֶשֶׁטִיס<sup>224</sup>, שווא ישראלי ותיק. מאַזְוִוֶּצְקִי פחד ונרתע לאחור אל החצר. התנועה הפחדנית הזאת משכה תיכף עליו חשד. האשכנזים [הגרמנים] עם השוטר אף מהרו לרדוף אחריו ושיגוהו; ויהי במצאם אצלו את הדברים האסורים אסרוהו ויובילוהו אל בית האסורים. שם ישב ימים אחדים ותושבי הגיוטו האמינו שבמאסר יצא ידי חובת ענשו באשר לאמתו של דבר מצאו אצלו דברים קלי ערך: סוכריות שהיו מיועדות לבתו הקטנה ומעט שומן. כל אשמתו היו קופסאות הפפירוסות והכסף, ואולם איש לא פלל שאשמה כזו תגרור אחריה עונש מות! אבל הרוצחים תפשו זה מכבר הזדמנות להמית יהודי בפרהסיה בגיוטו. עכשיו הצליחו למצוא קרבנם ולרוות את צמאונם לדם יהודים. האסיר לא ידע עד היום את משפטו שהוציאו עליו. ע"פ צו הלכו שוטרי הגיוטו מבית אל בית להכריח את התושבים ללכת אל הגיוטו קוקז ששם יתקים הענש. הם הפחידו את כל האנשים שהאשכנזים [הגרמנים]

<sup>223</sup> בצלאל מאַזְוִוֶּצְקִי, בן שלושים בקירוב במוותו.

<sup>224</sup> צ'ל בִּלְקֶשֶׁטִיס. דרך כלל בצוות החיפוש, נתנו הגרמנים לליטאים לרדוף, לחסס ולגלות את "האסור"; שוטר ליטאי זה שימש גם לעתים תכופות ראש המשמרות על מכלאות הגיוטו, ורשעותו עלתה על זו של האחרים מבני סוגו.



והאויב על יד השער. <sup>226</sup>ante portas! סיציליה נפלה ומפלגה תגרר אחריה את כל ארץ איטליה. נפל משמים שותפו של עמלק, נדע לארץ! כלה מ. [מוסוליני] וילך גם ירד ה. [היטלר ימח שמו] ולא יעלה. הדוגמא מדביקה כמחלה מתדבקת. כמה תקוות טובות ממלאות את נפשנו! אתחלתא דגאולה! וכל תושבי הגיטו החלכאים והמסכנים צוהלים ושמחים ומחכים בכליון עיניים למהלך העניינים העתידי לבוא.

השלושים. מוסוליני וחבריו במאסר! המפלגה הפשיסטית פסקה את קיומה! הממשלה החדשה מכריזה למראית עין, שהיא תמשיך את המלחמה. אבל ההמון דורש שלום! עזרה לא תבוא מהשותפים לשעבר. בעלי הברית מבליטים שלשה תנאים: קפיטולציה [מסמך בכתב של כניעה] גמורה בלי תנאים, אפשרות בעד הצבא לעבור דרך איטליה בכדי להמשיך את המלחמה את [נגד] אשכנז [גרמניה] ובטולה של מפלגת הפשיסטים. <sup>227</sup>

4/IX [43]. לא פללתי שתהיה נחיצות להוסיף עוד קונטרס [מחברת] אל מחברת רשימותי. הייתי בטוח שמחברתי זו אגמור בכי טוב ושעד הגיעי אל סוף המחברת תבוא הגאולה. תקותי נכזבה לעת עתה. הגאולה עוד תִּרְחַק חק, והתוחלת הממושכה באמת קצרה את כולנו באופן נורא. מי יודע אם גם הקונטרס הזה יספיק. המאורעות הולכים לאט לאט, הם משרכים את דרכם עד כלות הנפש. והאויב עודנו אמיץ! כוח התנגדותו עודנו חזק למרות מפלותיו, ואם לא יתרחש נס עוד יחזיק מעמד זמן רב. ומפלותיו נצחות: מסטלינגרד נפתחה הרעה והיא הולכת וגדולה. גרוש האויב מאפריקה הצפונית, והמושבות שאיטליה הדלפנית הורגה עליהם והוציאה שארית אונה והונה עליהם; כבוש סיציליה, תפארתה של איטליה וממגורתה: ההתקפות האוויריות המשמידות, מפלת מוסיליני ופשיטת הרגל של הפשיזם! דומה איטליה לתרגולת שחוטה ומרוטה! עודנה מוסיפה להלחם בדלית ברירה, כי השד כופה אותה. פלג גופו של השד נפל מבלי הוסיף קום, ואפשר שגם על השד משחת [היטלר ימ"ש] תעבור קבעת כוס התרעלה בקרוב. אנחנו סומכים רק על נסים שהנם עכשיו מעשים בכל יום, הנם מתרחשים בכל יום: נצלנו מגורלם של יתר אחינו בנס; חיים אנחנו עכשיו בנס; מפלות האשכנזים [הגרמנים] הנם נסים ונפלאות; גורלה של איטליה החנפה והזדה שתחבה סכין אל גבה של צרפת אחותה בשעת קלקלתה, נס מן השמים. ומחכים אנחנו לנס מכריע ומחלט, שישים קץ לאשכנז [לגרמניה] השדודה ויביא ריוח והצלחה לנו.

-- חדשות ונצורות מזעזעות עד עמקי הלב! האנגלים והאמריקאים ירדו לאיטליה! המחנה השמיני מוֹדְעֵנו שהריח כבר אבק שריפה כל צרכו הופיע שמה להראות את נחת זרועו, והתוצאות הטובות לא אחרו לבוא. האנגלים תפשו כבר שלש ערים ושלשה חופים! שברו את התקוממותם [מסע הכיבוש] של האשכנזים [הגרמנים], הרסו את הגשר המוביל מאוסטריה לאיטליה. והאיטלקים הולכים בחפץ לב בשבי. נסים ונפלאות! והחזית הרוסית, כמה נסים ונפלאות [צוררים בה]. מי פלל ש"החברים" יעצרו כוח לא רק להתקומם [להשיב מלחמה], כי

יבואו לבדק את הבתים, אם התושבים ציתו והלכו אל האקזיקוציה [ההוצאה לפועל]. לכן נאסף המון רב בקוקז, ביניהם היו גם ליטאים ובראש עמדו כחמשה עשר אשכנזים [גרמנים] מהבלשת ומהקומיסריון. <sup>225</sup> התליה היתה מוכנה מראש בגן אחד. האסיר הופיע וידיו בנחושתים. הכל האמינו שברגע האחרון יבטלו את הדין הקשה ואחר פחד המות יחליפו את עניו במאסר. והאשכנזים [גרמנים] התענגו מראש על המחזה הנעים לראות יהודי פחדן שיהיה נחוץ לסחבו בעל כרחו אל התליה ולהאבק אתו. והנה הופיע הנדון למיתה צעיר יפה, חסון כאלון ובת צחוק על שפתיו. הוא בעצמו עלה על השולחן הקטן שעמד מתחת לתליה, בעצמו הכניס את ראשו אל העניבה, נענע בראשו אל כל עבר לקחת את ברכת הפרידה מהנאספים, נעץ את עיניו בשונאי נפשו ובת הצחוק רחפה תמיד על שפתיו בכדי שלא לשמח אותם, - וימת מות גבור שהפליא את כל הנוכחים. איש זה שפחד בראותו את האוטומוביל הראה אומץ רוח יוצא מגדר הרגיל בשעת מותו, שעורר תמחון גם אצל האשכנזים [הגרמנים]. הוא חפץ לקחת את ברכת הפרידה מאשתו ומאמו אבל הרשעים לא הרשו. לפני מותו ברגע האחרון אמר: "הרגעו כולכם! אני אהיה מליץ טוב בעדכם!" כה ננע יהודי בן שלשים, קרבן צוק העתים, על לא חמס בכפו, רק באשמת חיות הטרף אשר אינם יודעים שבעה עד הנה, בנוגע לחיי היהודים.

אמנם לא מעט נקם חוזים אנחנו באויבינו, וכל יום מביא לנו נוחם. מיום שהסמאל [היטלר ימ"ש] לקח על עצמו את הנחלת הצבא, הוא מנהל [מוביל] את אויבינו ממפלגה למפלגה: סטלינגרד, המנוסה מקוקז, ונצחון בעלי הברית בטוניס לא ישכחו לעולם: מפלות כאלה לא נחלו עוד אויבינו. בכל ההיסטוריה שלהם, ואנחנו יכולנו להיות שבעי רצון, אבל לדאבון לבנו מצבנו הולך ורע אחרי המפללות האלה. כדי להסיח את דעת ההמון ממפללותיהם הנפחות יחד את ההתקפות האחרות ואת שהביאו לידי מבול נורא בארצם, התנפלו על שאלת היהודים ככלבים רעים שקרעו את שלשתם והופכים בה מטפלים בה בלי הרף עד היום הזה. החסתה הגיעה למרום שיאה ואנחנו חיינו תלואים לנו מנגד ואיננו בטוחים ביום המחרת.

העשירי לחדש יוני (היום השני לחג השבועות). האויר צח ובהיר, האביב הנהו בכל תקפו. על יד כל בית יש גנה פרוצה, בלי גדר באשר את הגדרים בערו בתחילת החורף העבר כאשר לא היו עצים להסקה. בשנה העברה עסקו בגינות כלאחר יד, ואולם לבסוף נוכחו שהעבודה בגן לא היתה לחנם, כי הגינות העניקו את אלה שטפלו בהם מבחר הירקות, ולכן בשנה הזאת עוסקים תושבי הגיטו ברצינות בגדול הירקות והגיטו לבש בגדי אביב נהדרים. בכל ירק, בכל דשא, אבל בלב מתמידה הקדרות, את כלנו תקף יאוש נורא ורוחנו נעכת, באשר לעי"ע [לעת עתה] אין כל תקווה טובה נשקפת לנו והתעמולה כנגדנו המלאה מרִוֶּחַת פְּתָנִים [איוב כ 14] אינה פוסקת.

העשרים וששה לחדש יולי! היום הזה הודיענו שובע שמחות ואת כל הגיטו תקפה חדוה, שלא ידענו ולא הרגשנו כמוה מיום שִׁשֶּׁת עלינו כפו הקטלנית המן של זמננו. מוסולִיני נפל! סוף סוף הבינו אפילו חברי מפלגתו שהוא הגיע את העם האיטלקי אל עברי פי פחת. על דעת עצמו ומזורז ע"י מקהלת חנפיו נעשה שותפו של עמלק ועכשיו תבוטתו שלמה. המושבות אבדו מבלי שוב, העוני גבר למעלה מראש, מבחר האיטלקים הכרעו לטבח על החזית הרוסית.

<sup>225</sup> הסגל של ה-S.D. (שירות הביטחון Sicherheitsdienst); כמו גם סגל ה-Gebietskommissar, שבעבורם זה היה אמור להיות מחזה שעשועים.

<sup>226</sup> צידוף לשון רווחת בתרבות האירופית, סמוכה על המסופר בספרו של ליוניוס. ההסטריון הרומאי, בדיקה להתקדבות חניבעל אל שערי רומא, Hannibal ad portas = חניבעל עד השערים [של רומא העיר הגיע].

<sup>227</sup> כך בחרו לכנות את עצמם חסידי מוסוליני לצורך תיאור ייחודם על דרך החיוב. לשון זו גזורה מ-fasces [בלטינית], הם אגדי הזמורות להלקאה והגרזן לדיון מוות. סמלי סמכות הפיקוד והשלטון וכפיייתם, שהיו שבידי האיש אשר אלה נישאו לפניו ברומא העתיקה. מכל מקום, שאיפות הפשיסטים לכוון השלטון, גם מעבר לאיטליה, לא עשו אותם מתחילתם אנשי יהודים ושונאי ישראל. רק עם הצטרפותו של מוסוליני להיטלר החלו באיטליה להצר את רגלי היהודים בה. ואף זאת לא כדי מימדי השמדה סוטאלית כבמזרח אירופה.



אם גם לדחוק את רגלי האויב ולהרוס אותו. גם משם מגיעות בשורות טובות משמחות לב: הרוסים צועדים קדימה, והאויב נהדף אחור! נסים ונפלאות! ראש העמלקים הוחזק בדאי ופטפטן מאין כמוהו בין קברניטי העמים! עוד לפני שתי שנים הבטיחו ששרידי צבא הרוסים הולכים ונשמדים, ושהבולשביקים לא יוסיפו להרים ראש! אחר התפאר, שאם הצבא האשכנזי [הגרמני] הצליח לעבור מרחק רב כל כך,<sup>228</sup> אז יעבור גם את המרחק של עשרה, שנים עשר קילומטרים שנשארו עד לינינגרד. בנוגע לסטלינגרד התפאר שהעיר כבר בידו, ושהחלק שנשאר עוד בלתי נכבש איננו נכבד ואיננו מענין אותו. בלשון מדברת גדולות הודיע שהחיל האשכנזי [הגרמני] איננו נכנע ואיננו יודע קפיטולציה ושאינו זז מהמקום שחדר שמה, וכו' וכו' ככה הפיח כזבים לאין מספר, ועכשיו נאלם דומיה! עבר יובל של ארבע שנות המלחמה, עבר יום התחלת העזרה של החורף, מאורעות שצריכים היו לפתוח את פיו שְׁיִנְזָה את אנשי שלומו בנאום, נבוב ומקשקש, כדרכו. אבל עכשיו הוא מחריש ואין מלה בלשונו! עכשיו הוא שותק "ככלבו של יורקא!"<sup>229</sup> כנראה חבריו אינם מיעצים אותו לפטפט יותר. "החזית תדבר!" הבטיח, הקיץ יבוא אז נחלק מהלומות מחדש; "את האנגלים נכה בכל מקום שנפגש אתם." כה הצמידה לשונו מירמה. כה הפיח כזבים המטפחים על פניו ונותנים לו מפח נפש דיו. לא אחת הטיח אל נכון ראשו לכותל. [נור]וס! [נור]וס! אִיָּה לְגִיזְנִי!<sup>230</sup> קריאה היסטורית המהבילה אותו אל נכון ומעבירה שינה מעיניו! הלואי שְׁעֻנִי נפשו ילכו הלך וגדול. נצחונות נכבדים נחל רק על החזית היהודית. שם כמעט נתקימה נבואתו, באשר הוא בעצמו גמר והוא בעצמו עשה, כאשר העוז והמשרה עודם בידו. אבל גם שם כמעט נתקימה נבואתו ולא במלואה. נביא השקר הזה נָפָא שכל העמים יחזיקו לו טובה על אשר פקח את עיניהם לראות את מקור כל הרעות - את הגזע היהודי, ועל אשר השמיד אותו. ברם את כל יהודי אירופא לא הצליח להשמיד. עוד נשאר שריד שלעת מצוא ינקום את דם אחיו שנשמדו על לא חמס בכפס, - והגויים, אם אמנם בחובם הנם שבעי רצון מפתרון שאלת היהודים, שהיתה להם לזרא, - אבל בגלוי לא נצמדו אל הרוצח ולא הודו לו מכול וכול. אדרבה רציחותיו גם ביחס אל היהודים משמשים אמתלא<sup>231</sup> להתקפות האויריות המפילות חללים לאין מספר בין הזקנים, הנשים והטף. נסתתמות טענותיהם על הברבריות והאכזריות של "בעלי הברית", אם אכזריותם הם עברה כל גבול, ואם בעטים נפצו אל מצבות [גזע] העצים את עוללי היהודים פרטיזני [הרוצחים הליטאים] טלשי, Telsiai, וכדומה. לו היה מצבנו יותר בטוח, יותר אמיץ, לו לא כָּעֵתוֹנו שמועות רעות מהגיטו הווילנאי,<sup>232</sup> לולא רחפה על פנינו יומם ולילה סכנת הַשְׁמָד כי אז לא אחת ושתיים זכינו כבר לשמוח ולרווח נחת, לחזות נקם ושלם: המפללות ברוסיה ואפריקה; ההתקפות האויריות, המפללות בסיציליה, כל אלה ממלאות את נפשנו שובע שמחות

<sup>228</sup> מן הגבול הפרוסי של גרמניה עד מבואות לינינגרד (=סנקט פטרבורג). המרחק הוא 750 ק"מ בקירוב.

<sup>229</sup> אמירה ביידיש, ציורית. שעניינה לתאר שתיקתו של כלב מוֹכָה על ידי בעליו. יורקא, האלים: "שווייגט ווי יורקעס הונט".

<sup>230</sup> המחבר מתכוון לתגובה הנודעת של קיסר אוגוסטוס, לנוכח הידיעה כי נסבחו כל שלוש הלגיונות שבפיקוד פובליוס קווינטיליוס, לאמור: "וארוס, השב [בתרגום מאופק יותר של המחבר: אייה] לי את הלגיונות" [סואנסוניוס, חיי אוגוסטוס 23], Vare, legiones redde.

<sup>231</sup> אכן, מאותן האשליות שאנשי הגיטו גילגלו ביניהם כדי לנחם את עצמם.

<sup>232</sup> ידיעות הגיעו אל הגיטו בשבלי על הוצאות להורג המוניות בקרב יהודי וילנה העובדים בכריית כבול, וההיקש הסייל אימה ופחד בשבלי. ואמנם, נתברר במהרה ליהודי גיטו שבלי, פחות מחודש, כי גיטו וילנה חוסל.

ומעודדות אותנו בתקוות טובות שבמערב אירופה תבוסתם תהיה שלמה ושפה תהיה קבורתם. סוף סוף נפתחה החזית השנייה! סוף סוף בוקע ועולה אור שיאיר את מחשכינו ויורה לנו דרך חדשה בחיינו האמללים עד כה. הבה נקוה! הבה נקוה!

תשעה בספטמבר. איזו חדשות! איזו חדשות! הן פותחות אופקים חדשים וממלאים את הנפש תקוות נעימות. איטליה נכנעה. איטליה נפלה! כלי הזין והצי מוסרים למדינות הברית: לאנגליה ואמריקה. אלה האחרונות יכולות עכשיו להשתמש בצי האוירי ובצי של הים התיכון ובצבא שלהם למפעלים אחרים ולחזיתות אחרות, אוגריה [הונגריה] אל נכון גם כן תעזוב את שדה המערכה. חצי האי הבלקני, יוגוסלוויה, ואח"כ יתר אירופה יתנערו משעבוד האשכנזים [הגרמנים] וישברו את עולם. עכשיו קרובה "הגאולה". עד שנת האזרחים החדשה אפשר לקוות שנהיה בני חורין, שנצא לחפשי ממאסר הגיטו. מי יכיל את השמחה? מי יזכה לראות את התשועה ולא יצא מדעתו! הבה נקוה! הבה נחכה!

11 ספטמבר. האשכנזים [הגרמנים] זורים גפרית ומלח על הבוגדים! והם תפשו נקודות נכבדות באיטליה. נפלא מאוד. גבורתם, גאותם, עקשנותם עוברות כל גבול. תמיד הם מספיקים לשים מכשול לעכוב. גם עכשיו הצליחו לשים לאל, לכל הפחות לזמן ידוע, את תקוות בעלי הברית שאיטליה כבר בידם. הם מבטיחים שאת כל מקומות התורפה ואת כל הפרצות חזקו וסתמו. אפשר לקוות שבזמן קרוב יהיו בנפלים. אבל לדחות את הנצחון השלם יצליחו, לזמן פחות או יותר ארוך. חבל!

המזון הגרוע, הלחם המעורב בקש ובתבן, חוסר מאכלים מבריאיים קלי העכול, הצפיפות, הזוהמא, העניים המוסריים, הפחדים התמימים, הגזרות השונות, המלחמה בפשפשים, בטַרְקָנִים [מקקים] בפרעושים ובזבובים וכו' פעלו לרעה על מצב הבריאות של האוכלוסיה הגיטאית. נתרבו חולי הריאות, חולי שחפת הריאות, גדול מספר הצעירים והצעירות אשר מדרגת חומם עולה בערב והנה גבוהה יותר מהנורמה, ויסוד אנטומי חסר! אפשר שזוהי שחפת "לְטֶנְטִית" [רדומה], נסתרה, אפשר שסתירת שווי המשקל של הקיסטימה [המערכת] הוונקטיבית אשמה בזה. שהיא ממשיכה את הגבהת החום שמפני איזו סיבה התהווה. ומה מאוד פוֹעֵלָה לרעה עבודת הפרך על הדור הצעיר, שבעצם התפתחותו הפיסית הוא נענה ונדכא. גם אני הנני חולה מאוד בעת האחרונה; מחלתי הנושנה; קלקול קיבתי ומעי הגיע לשיאו, ומצבי מסוכן. מה מאוד חזק עכשיו החפץ לחיות! עכשיו, בשעה היסטורית הרת עלילות נכבדות מאין כמוהן. כמה גדולה השאיפה לראות את תוצאות "התאבקות הנפילים", מלחמת הענקים, שבעטיה נשמדו יותר מהחלק השלישי של עמנו. חפצים אנחנו לחיות, לחזות נקם, ולהתנער לחיים חדשים. למרות גבורתם של האשכנזים [הגרמנים] וכשרונם לקדם את פני הרעות שנגד פניהם, מחכים אנחנו זאת הפעם למפלתם הקרובה לבוא.

החזית הרוסית הועילה הרבה להונָתם. גם נסוגים אחור לארך כל החזית ובפרט בחלק הדרומי: כל המחוז של הדוניץ, האוסס של הפחם, הורק; מאַרְיוֹפּוֹל<sup>233</sup> תפוסה, בקרוב חצי האי קרים יהיה בסכנה. סוברים שהם יסוגו עד נהר הדֶנְיֵפֶר ושם יתבצרו, ובצפון יבואו עד ליטא, ואז נהיה צפויים אל סכנה גדולה. הם יָכְלוּ בנו את כל חמתם.

היטלר נאם אתמול סוף-סוף. נאומו לא היה כתמול שלשום: קצר מאוד, עד כי נמשך כחמשה עשר רגעים. תחת שתי השעות התמידיות, ובלתי רגיל לפי סגנונו שהיה נטול הצעקות

<sup>233</sup> עיר נמל בצפון הים האֶזוֹבִי. הנמל שימש מוצא חשוב לתעשיית המכרות של אגן הדוניץ העשיר בפחם, ושאר תוצרי תעשייתו.



ההיסטוריות והטון הזדוני, ולפי תכנו של הזכיר את היהודים. הוא עורר תִּצְנִיָּה נִצְנִיָּה [ישעיהו כט 2] על בגידת האיטלקים והביע את תקוותו שאלהים יהיה בעזרו. הלואי שדבריו אלה יתאמתו כעד עכשיו!

שמונה עשר ספטמבר. הבלגתי על חפצי לכתוב: חכיתי למאורעות מכריעים אחרי הקפיטולציה של איטליה. המאורעות עדין לא באו; ואני גמרתי להמתין עד אשר יתהוו שינוי נִכְרַ במצב הדברים. והנה התחוללו מאורעות אם כי בלתי מכריעים לדאבון לבנו, אבל נכבדי ערך מאד והם מזרזים ומכריחים לרשום אותם. ראשית כל שחרורו של מוסוליני ממאסרו; נפלאים מאד יזמת האשכנזים [הגרמנים]. אִמָּץ לבם עוז נפשם וחריצותם. פלוגת גבורים באה באורונים אל בית המאסר של מוסוליני בסתר הרי איטליה, הפילה אימה על האיטלקים מוגי הלב הנוטים באמת לבגידה, שהיו שומרים לראשו והיו מחויבים על פי צו לשים קץ לחייו, אם ינסו להוציאו למרחב; והפלוגה הזאת של הגבורים עזי הנפש הצליחה להציל אותו ולהביאו אל מקום בטוח. העלילה הזאת עלתה להם בעמל רב ובסכנות מות, והאשכנזים [והגרמנים] מתפארים לבלי חוק וגבול במפעל זה, כִּאלוֹ נחלו נצחון שאין למעלה ממנו, ובעלי הברית שהתכוננו להעביר את מוסוליני לאמריקה ברעש והמולה ולערוך חגיגה פומבית מיוחדת לשם תעמולה והתפארות,<sup>234</sup> תקותם נכזבה והיתה למפח נפש. אמנם מוסרים שהרדיו האנגלי מצא נוחם ואמר: "האשכנזים [הגרמנים] קבלו את מוסוליני ואנחנו קבלנו את הצי האיטלקי". כי האנגלים אמנם קבלו יותר ממאה "יחידות" מהצי האיטלקי. ומוסוליני משתולל ומתהולל בהכריזו כרוזים ובתתו פקודות שונות, שערכם אל נכון יהיה כערכו של "קיקיון דיוֹנָה". כי לא לנצח יגברו האשכנזים [הגרמנים] תִּל באיטליה ויסוככו על השליט המדומה, על המושל בלי סרים למשמעתו. - המאורע השני יותר נכבד; תוצאותיו יכלו להיות נוראות בעד המחנה החמישי האמריקאי. המחנה הזה לא העריך כראוי את כחותיו של האשכנזים [הגרמנים] שהתבצרו בסִּלְרִנָּה,<sup>235</sup> ובעלותו על החוף במקום הזה איקלע [ניקלע] בין מלתעות כפירים ונפל במלכודת שעוד מעט ושמה מחנק לו. האשכנזים [הגרמנים] החלו להתפאר שהמחנה החמישי האמריקאי העומד על נפשו בכל מאמצי כוחו במהרה ישמש כלה ושאבדה תקותו, כי המחנה האנגלי השמיני, היחידי שיש לאל ידו להציל את האמריקאים מסכנת כליה, נמצא במרחק של שתי מאות קילומטרים. ופתאום מתרחש נס מפליא, והמחנה של מונטגומרי מצא מעבר דרך החרים והספיק לחוש לעזרת האמריקאים, ותבוסת האשכנזים [הגרמנים] היתה שלמה: הם הותקפו מהים ומהיבשה ונסוגו לצפונה של איטליה, ששם התרכזו כחותיהם הראשים, ושם אל נכון יהיה שדה המערכה המכריע והנותן פתרון לשאלות המסובכות של נצחון ומפלה.

והחזית הרוסית גם כן מעודדת ומשכינה תקוות טובות בקרב ולב. הרוסים מתמיהים בהתקפותיהם ובמאמציהם היוצאים מגדר הרגיל. הם צועדים קדימה והאשכנזים [והגרמנים] - נפלה עליהם אימה להיות מוקפים ולהיות נתונים ב"קלחת" [כיתור] - והם נסוגים אחור. הרוסים מצטיינים בכשרונם ללמד ולהשכיל מאויביהם. עוד פטר הגדול<sup>236</sup> שתה לשלום מוריו: הגינרלים השוודים, שבויי המלחמה שמהם, לפי דבריו, קבל תורת הסטרטיגיה, תכסיסי המלחמה. גם עכשיו למדו מהאשכנזים [מהגרמנים] את כל תכסיסיהם והם משתמשים בהם

<sup>234</sup> כל זאת הוא למד מן העתונות הליטאית והגרמנית. למען האדרת השיגיהם של הגרמנים, הירבו בעיתונות שלהם ושמשעמם להגזים בתוכניות הראווה, אשר בהן עתיד היה להיות משולב מוסוליני.

<sup>235</sup> Salerno, העיר והמפרץ, שעל חופו היא שוכנת, נושאים את אותו שם. כחמישים ק"מ דרומית מזרחית לנאפולי.

<sup>236</sup> נולד בשנת 1672, קלך בין השנים 1689-1725.

לרעת מלמדיהם. הם מתאמצים לעשות חיל ולהגיע לתוצאות נכבדות עד ימות הגשמים, עד הסתיו הממשמש ובא וְהַמְהֵפֵךְ את שדה המערכה לביצה ויוון מצולה. המאורעות האלה נכבדים מאד מאד ותוצאותיהם מי ישער!

והחזית היחודית ששם נחלו האשכנזים [הגרמנים] את נצחונותיהם היותר מבריקים ושבימים האחרונים שררה שם מנוחה במדה ידועה - החזית הזאת נודעזה אתמול והיום עד היסוד ולבשה חרדות. תושבי הגיטו נבוכים ואובדי עצות. אתמול [17.XI.43] הופיע מיור אשכנזי [גרמני]<sup>237</sup> ויודיע שהוא הינחו הקומנדנט [מפקד] של הגיטו ושכל ענייני הגיטו על פיו יסקו בימים יבואו. בתוך יתר הדברים הודיע ששנויים נכבדים נכונים לגיטו. הידיעה הזאת הרגיזה מאד את האוכלוסיה; כולנו הרגשנו שאם יחולו שנויים, יהיו לרעתנו ולא לטובתנו. והיום הופיע הקומנדנט ניוֹדִיעַ ש"מגבחה" דורשים להכניס את השנויים האלה בגיטו: ראשית, משאירים רק חמשה מקומות ששם יעבדו יהודים בסך, במספר פחות או יותר מסוים, ועבודת יחידים בעיר תִּקָּל. הגזרה הזאת תעבור גם עלי, וגם אני אחיה אחד מקרבנותיה, כי גם לעבודתי בפוליקליניקה יושם קץ. אסון גדול! צפוי אני אל צרה שקשה לשער עכשיו את ערכה. האפשרות לקבל צידה ולהשתכר פחות או יותר תאבד בלי תקוה לעתיד, עד כי תבוא הגאולה, - אבל מה כוחי כי אֶחָל זקן אני וחולה וכוחותי הולכים וכלים, ואם לא נושע בקרוב, לא אזכה לראות את גאולתנו - עוקצה המיוחד של הגזרה הנה "הקאָנְקְרִירִינג" [קסירקוט], זאת אומרת החיים בקסרקסטין! מקומות העבודה יהיו מחנות עם אהלים, מוקפים חוטי ברזל עוקצים ושם יחנו הפועלים עם משפחותיהם: מאה איש בכל אוהל, על מדפים שניים ושלישיים [דרגשים בקומות]. המבוכה לרגלי הגזרה הזאת היתה גדולה בגיטו כבשעת "ההובלה אל בתי התפילה" שהיו הפרוזדור לגיאיות ההרגה [בשלהי קיץ 1941]. גם עכשיו כוח הדמיון התהולל ורב תושבי הגיטו החליט שכונת הקומנדנט לחלק אותנו לקבוצות מיוחדות ולשים קץ לחיי אלה מאתנו שלא יגועו מהתנוונות ואפיסת-הכחות במחנות. אמנם הקומנדנט הבטיח שאין כל סבה לחשוש עכשיו "ליריות" ולהמתה. לרגלי הגזרה הזאת כל תושבי הגיטו הולכים כצל, קדורנית ובפיק ברכים. פני האנשים ממש השחירו ונפלו למראית עין [למראה] ויאוש נורא תקף את כולנו. הרשעים אינם מוצאים עוד ספוק בצרותינו והם מוסיפים תמיד להתחכם לנו ולחפש אמצעים חדשים למרר את חיינו עוד יותר. כי אמנם הגזרה הזאת הנה מיותרת לגמרי: לעבדים כנענים ושפחות חרופות היינו. בלי כל התנגדות ומחאה גלויה עושים אנחנו את כל אשר מטילים עלינו, ואיננו מושכים ידנו מעבודות הפרך אשר סכנת מות כרוכה בהן ואשר הפילו כבר בינינו חללים לא מעט.

עשרים ואחד ספטמבר. הקלה פורתא. הקומנדנט נתן רשיון זמני למעבדות [לבתי מלאכה] אחדות להשאר בעיר. אמנם הרשיונות נוגעים לפועלים שיש להם יחס ישר עם הצבא האשכנזי, אבל כיון שנתנה רשות למעבדות אחדות אפשר להסיק שפרטי הגזרה תלויים בדעתו ושיבכילנו לעשות הנחות שונות. ולכן יש אפשרות לקוות שהוא ירשה לדון איתו ע"א [על אודות] פרטים שונים ולהטות אותו ליותרים שונים. לעת עתה מבטיחים שאינו מוותר בשום אופן על הגזרה להעביר אל האֶרְדֹּרֶם<sup>238</sup> חמש מאות נפש ולשים אותן באהלים עשויים דפנות דקים ובלי תנורים. הוא דורש שהמחנה הזה יתקים כבר ביום החמישי למרות הבטחת מנהל האאירודרום שהאחלים אינם מוכשרים עוד לקבל דיירים. ומה שנוגע לגורלם של

<sup>237</sup> הלא הוא ה"האופטשטורמפִּיֶר" פִּיֶרְסֶר, שנודע לשימחה.

<sup>238</sup> אל שדה התעופה זוקניא שבסמוך לעיר שבלי.



"הלבורנטים", הרופאים העובדים בעיר במוסדות רפואה שונים, הנה משתדל בזה הד"ר יסייטס והוא צריך היה לקבל מהקומנדנט תשובה היום בשעה החמישית אחרי הצהרים, התוצאות מוטלות בספק: אני התיאשתי כבר: לד"ר וולפרט ולד"ר פינברג ישנם שתדלנים: הראשים, מנהלי המוסדות ולי אין "שקיף" ["ראש"] מהוגן מתאים. אני מתיאש, כנראה אשאר בגיטו ואמלא תפקידו של מנהל האמבולטוריה. אפשר שמצב בריאותי יוטב, באשר הרינטגין הרעיל את דמי.

עשרים וארבעה ספטמבר. אתמול בבקר הוצאו אל הארודורם 387 איש. פנים לבנים כסיד, עיניים מלאות דמעות, יגון ואנחה, בכי בקול ובדממה, יאוש נורא ופחד המות היו מנת חלקם של היוצאים בעל כרחם. כמה התעלפו, כמה כמעט יצאו מדעתם, כמה ברחו ונחבאו אצל אכרים מכריהם! פלוגת חילים אשכנזים [גרמנים] מזוינים ברובים עמדה על הפסגה [הגבעה] לפני הגיטו והטילה אימה על כל המועמדים לצאת שצבאו על-יד השער. לא היתה ברירה ורב הנחתמים<sup>239</sup> יצאו נבוכים. והיום מודיעים שהמעונות, הצידה, העבודה והיחס [במחנה העבודה של שדה התעופה] נוחים מאד! ויש ידים לשער שמצב הדברים פה יהיה כמו בלטביה,<sup>240</sup> הינו שעוד יקנאו באלה שנפל להם "חבל בנעימים"! [על פי תהלים טז 6] לחיות ולעבוד תחת השגחת האשכנזים [הגרמנים] המתיחסים אל הפועלים ביתר רכות מהאזרחים העריצים. ומה שנוגע לרופאים העובדים בעיר, המכונים "לבורנטים" - הדברים יגעים מאוד. ד"ר יסייטס השתדל בתקפה [תוקף] אצל הקומנדנט שירשה לנו להמשיך את עבודתנו בעיר לבסוף הצליח במקצת. והנציגות שלנו שהיתה לה ראיון את הקומנדנט הודיעה אותנו שהקומנדנט הסכים לתת לנו רשיון זמני עד אשר יהיו זקוקים לרופאים בעד מחנות חדשים. לשמחתנו לא היה גבול! כי נכבד מאוד בימינו אלה להיות בעיר חלק גדול של היום ולא לבלות כל היום בגיטו הצפוי אל מאורעות שונים בלתי נראים מראש. העבודה בעיר כשהיא לעצמה יש לה עכשיו ערך רב כתרס בפני ההוצאה אל מחנות שונים או בפני הסכנה להקפח אל ההולכים בטל, שגורלם אינו ידוע עוד; ולבסוף נכבד מאד המשך החבור את העיר הממציאה איזו משכרת וצידה, בתור דורון מהחולים או ע"י קניה. הקצור שמחנו לבלי חוק. ופתאום ערבה שמחתנו [חשכה, על פי ישעיהו כד 11]! החלו לשער שרשיון זמני משמעו עד סוף החדש! עוד ימים אחרים ואחר יהיה אסור גם לנו לצאת העירה, ולשוא בטחנו! ברם כאשר חפצתי להודות ליסייטס על השתדלותו ומאמציו, העמיד פנים מפיקים תמהון ולא חפץ ללחץ את ידי, באשר אותו לא הודיע הקומנדנט ע"א [על אודות] הרשיון ולא נתן לו תשובה ברורה. והי בשמעו על אדות הבשורה הטובה שבשרה לנו הנציגות הרגיש ספוק רב והיה שבע רצון מאד. ומה מאוד תהיה גדולה גם אכזבתו "מהמילואים", מהבאור לרשיון הזמני. אפשר ואפשר שהדיעה הזאת תביא לנו נזק, באשר יסייטס לא יוסיף עוד להשתדל תחת אשר לפי מצב הדברים הנוכחי עליו היה להמשיך את השתדלותו. מענין לרשום שאחדים מהכמרים באו אל יסייטס וזרזו אותו להשתדל בעד היהודים וברכו אותו בהצלחה; מוסיפים גם שזרקו עליו "מים קדושים", בכדי שיהיה ברוך בצאתו להשתדל. היום צריך היה הקומנדנט להופיע בקבייט של רינטגין שלי בכדי לבדוק את קיבתו, באשר יש חשד שהוא חולה מחלת פצע במעי

<sup>239</sup> המחבר תרגם מלשון יידיש, שדיברו בגיטו: "ווערברעטע", מי ששםם הוכנס ברשימת המגוייטים. לצאת, משמע הרשימה שנתתה.

<sup>240</sup> המחבר מקיש מן הידוע לו אודות סופו של גיסו וילנה, שהמוצאים ממנו לעבודה ללסביה (בימים האחרונים חלפו בתחנת הרכבת של שבלי קרונות משא ובהם משלוחים של כשירים לעבודה מגיסו וילנה) שמא שפר חלקם לעומת הנותרים.

"תריסר האצבעות". אני וחד"ר פסחוביץ חכינו לו שעה שלמה והוא לא בא. מסרו אח"כ [אחר כך] שהוא נסע לקורשני, Kursenai<sup>241</sup> אל נכון יבוא מחר.

ערב ראש השנה תשי"ד. ימים נוראים! ולא משום מורא שמים! אימה ופחד נפלו על כל תושבי הגיטו באשמת הקומנדנט. "כעכברים קרעלים" רצים אנחנו רוץ ושוב, אובדי עצות ונבוכים. "המחנות" וגורלם של הנשארים בגיטו משרים עלינו יאוש נורא. הקומנדנט ציווה לשלוח אנשים לחמשה מחנות עם משפחותיהם: לינקטשא, אגירודורם [שדה תעופה], פונינטשא, דוינקליאי ואקמינאי, כ"כ [כמו כן] הגדילו את מספר העובדים בבתי החורשת פרינקל ו"בטס". במדה ידועה יש ברירה: אפשר לבחור במקום הרצוי. אז מתעוררת שאלה מאלה: באיזה מחנה לבחור? מה טיב העבודה במחנה זה או אחר? איך תהיה החזנה? איך תהיה ההשגחה? בפרט מרגיזות ומבהילות השאלות: מי צפוי יותר אל סכנה: הנשארים בגיטו או היוצאים אל המחנות? רובם של תושבי הגיטו נוטים להאמין, שהמחנה הנחו תריס יותר נאמן בפני הפורענות. בגיטו ישארו הרבה אינוולידים וילדים שגורלם מוטל מאד בספק, המה יותר מכשרים [צפויים] להשמדה. ומאידך גיסא "ההשכנה בקסרקסטיין" "קאזערנירונג" בלע"ז, והמאסר בגיטו והאיסור החמור לצאת העירה - כל זה באנו בעטיה של החזית ההולכת, וקרובה אלינו. הקומנדנט, [Hauptsturmfuehrer Foerster], מי שדבק בו לדראון עולם: התואר: התליין מכאא. אמר אל חד"ר פסחוביץ בלשון נקיה: נתקבל צו "ממרום" להרחיק את היהודים מן העיר, באשר הלא אינכם בעלי בריתנו". "בשפה ברורה" זאת אומרת שהיהודים הנם אויבי האשכנזים והנם חשודים ברגול והסתה. כאשר החזית תהיה קרובה, ולכן "הבה נתחכמה לו". לעת עתה הבטיח הקומנדנט שלא תאונה כל רעה ושהוא אנוס למלא רק את הצו של מפקדיו. אבל דא עקא שהוא מוציא אל הפועל את הפקודה בקפדנות יתרה בכל מאת האחוזים. אפשר להסיק, שאם יקבל פקודה להשמיד אותנו לא יחסס בדבר ולא יפקפק למלא את אשר יטילו עליו. ואם הסיבה הראשית לגזרה הנה החזית והחשדים[ות] הכרוכים בה, אז אפשר שרעה נגד פני אלה שישכנו במספֵי [בסביבות] הכפרים בטרם תגע בתושבי הגיטו, שההשגחה עליהם תהיה מעולה.

מענין לציין שהרבה מהנרגזים ברחו מהגיטו להחבא בכפרים בבתי מכריהם מבין האכרים. בפרט נוטים למעשה זה פליטי קלשי. להם יש כבר נסיון בנידון זה. בשעתם נמלטו מטלשי והסתתרו בבתי אכרים. עכשיו חפצים הם לשוב על עקבם. שוטרי הגיטו שומרים אותם בעין פקוחה. המנוסה יכולה לגרור אחריה תקלה גדולה בעוררה חשד, בהמעיטה את מספר העובדים ובהכניסה מבוכה ואנדרלמוסיה בגיטו.

אתמול הופיע הקומנדנט בכבודו ובעצמו אל לשכת הרינטגין שלי, ע"פ הזמנת הד"ר פסחוביץ המטפל ברפואה. שנינו בדקנו אותו אבל תפקידי היה בכוון [בכוונה] ממדרגה שניה. באשר הלא חד"ר פסחוביץ מרפא אותו - אחר דבר אתו זמן ידוע ואני עזבתים לבדם. בין יתר הדברים אמר את דבריו ע"א [על אודות] החזית שהבאתים למעלה. לפני צאתו אמר לי: "תודה!" בעד עבודתי לי בלי הושיט לי את ידו באשר השוטה פ. לא הציגני לפניו. הרושם שעשה עלי איננו מצטיין במאומה: אשכנזי כחוש, מעט כפוף, בעל פנים נורמלים, בלתי דוחים, בלתי גסים, מעידים שבעליהם אינו טיפש, "איננו גזלנים" אמר.

<sup>241</sup> קורשאן, בפי היהודים. בסרם השואה היתה בקורשאן קהילה יהודית, אשר מנתה קרוב לאלף נפש. רובם נרצחו בזאגור [Zagare] עם שאר יהודי צפון ליטא, בסוף ספטמבר 1941.



האנדרלמוסיה באיטליה ששם מתרכזים האנגלים והאמריקאים ושאל נכון יכו את האשכנזים [הגרמנים] מכה נצחת. כל אלה הנם סימנים של אתחלתא דגאולה. אבל מתי יהיה גמר הגאולה? האשכנזים נסוגים לאחור באשר הם חסים על צבאם, שהם ירכזו על גבולות ארצם, ואז יגיבו על מדינתם בכל שארית כוחם ואפשר שיצליחו לקבל תנאים יותר נוחים, בשעת הקנעם, שאם תתמהמה בוא תבוא. ובעיר סגור היום הקבייני של [שיקופין] רינטגין, עובדה המצלפת על כיסם של המשתתפים בפוליקליניקה המכניסה אי סדרים בעבודתם, והמרגיזה אותם בעדותה שאזלת ידם בארצם העצמאית כביכול לעשות דבר מה למרות רצונם של האשכנזים [הגרמנים] ובפרט אם הדבר נוגע ליהודים. יסייטס הבטיחני שהוא בכבודו ובעצמו ילך אל הקומנדנט לבקש שיוליכו אותי העירה תחת השגחה מזוינת שהוצאותיה על הפוליקליניקה. מובטחני שכל השתדלותו תתקל בנמוק של החשד ברגול וסבוטזיה מצד היהודים ותהיה לאל. חושבני שהד"ר יסייטס ישלח מחדש את בֶּנְרֶס [סגנו]. מענין שהקומנדנט אמר לבזרס בשעת הראיון הראשון על אדוטי: "אני מכיר אותך, טוב טוב! אמנם שנינו: אני ופסחוביץ בדקנו אותך, - אפשר שתצמח איזו תועלת מזה בעדי. נראה איך יפול דבר. אמנם אפשר לכנות בשם "שערוריה" את העובדה שהטפס פ. לא הציגני לפני הקומנדנט בהכנסו אל הלשכה של [מכשיר ה]רינטגין.

ידיעה ברורה: הקומנדנט ציוה שלא ירשו לכל רופא יהודי לצאת העירה: "Finita la"!  
comedia"<sup>245</sup>

שמחת תורה תשי"ד. אחרי אשר הקומנדנט אסר עלינו ללכת העירה לעבוד נשארתי בהכרח בגיטו ללא עבודה רק כמנהל האמבולטוריה [מרפאה] של הגיטו. בתחילה לרגלי המנוחה והפסקת העבודה בלשכת קרני הרנטגין שהסבו נזק רק לבריאותי הרגשית הקלה אבל אחרי כן, אפשר מפני חוסר הזהירות בהזנתי הורע מצב קיבתי ומעי במדה מרובה מאד, עד כי בימים האחרונים מצב בריאותי מסוכן: שלשול נורא, חולשה גדולה, - בימים האחרונים אחרי אכלי בשר עוף בלתי טחון, תקפתני חולירינה אמתית: שלשול בלי קץ, נטיה להקאה, חוסר תיאבון, כאב ברגלים וחולשה נוראה. נפלתי למשכב ושכבתי כחולה אמתית ימים אחדים, ולכן לא רשמתי מאומה, ברם המאורעות דורשים "רשמונו", מאורעות שזעזעו אותנו עד עמקי הנפש, ולמרות חולשתי ומצב בריאותי ההרוס עד הדיוטא האחרונה ע"י תנאי החיים בגיטו, אינני יכל לעבור בשתיקה על פרטים אחדים הראויים להשאר לזכרון.

א) מיתת שְׁנִימְיִיטְשִׁיקִיס [גרשון]. צעיר בין 28 שנים, ישר לב, אבל נרפה שאחיותיו הספיקולנטות [המבריחות] היו בעוכריו. הוא היה דרוש לחפצן לעמוד על המשמר שעות שלמות על יד "חטי הברזל העוקצים" [גדרות התיל] לרכש מהאֶקְרוֹת מיני סחורה שונים ולהמציא אותם לאחיותיו. ולכן החל לחפש אמתלאות שונות איך להפטר "מעבודת כפיח" והיה "מְתַחֵלָה". פעם התאונן על מחלת הקיבה ופעם על מחלת כיס המרה - פעם היתה לו אֶנְגִינָה, ופעם פִּירוֹנֶקוּל [תפיחה מוגלתית] וכו'. עד כי ירחים שלמים עברו עליו ללא עבודה, והרופאים לא מצאו אצלו כל מחלה ברורה וחשבו אותו "לְסִימּוֹלֶנט" [מתחזה] למתחלה. לפני כשני שבועות בערך שלחו [אותו] לאקמיני - אל מכרות אבני הסיד - את [עם] הפלוגה האחרונה של הפועלים מהגיטו ובתוכם נרשם גם זשעמייטשיקיס. ערב הנסיעה הוזמנתי אליו ומצאתיו מתאונן על כאב בקיבה, כתבתי לו סמי מרפא להשקית את כאביו

כנראה מחר יהיה היום האחרון לצאתנו העירה! מנהלי הפוליקליניקה הזדעזעו מאד לרגלי האסור שיחול עלי להמשיך את עבודתי. לעת עתה אין להם ממלא מקום בעדי, רינטגיןולוג מנוסה היודע לבדוק גם את הקיבה. כ"כ [כמו כן] הנה עבודתי עולה בסכום פועט מאד. עובד אני כעבד כנעני בעד 4 מרקים 40 פייניגים ליום שמכניסים אל קופת "משטרת העבודה" האשכנזית [הגרמנית]. הקצור האסור להמשיך את עבודתי יגרור אחרינו בעדס דְּרָכָא דְּמִוּנָא [חשש להפסד] ע"י הפסקת העבודה וע"י הנחיצות לשלם משכרת הגונה לממלא מקומי ליטאי כאשר ימצא. ולכן החליטו להגיש בקשה אל הקומנדנט שירשה לי להמשיך את עבודתי. בטוח אני שהבקשה תשאר בלי כל תוצאות. גם "מעבדת השנים" הגישה בקשה, והוא לא השגיח בה ולא קבלה.

יום ב' דראש השנה. יום חול בעד נוגשינו, יום עבודה, ואני כלוא בגיטו: האסור לצאת העירה נתפרסם אתמול, וכל אלה שלא נשלחו אל המחנות ואינם עובדים בבתי החרושת: פְּקִינְקֶל ופֶּסֶט, נשארו בגיטו כעכברים במלכודת. מה יהיה גורל הזקנים, החולים והטף? אתמול והיום שילחו הפלוגות האחרונות אל מכרות אבני הסיד באֶקְמִינִי. ערמות חפצים צבורות ברחוב: כרים, כסתות, לבנים, ובגדים. כמובן הרהיטים, כלי המבטח והמטלטלים היותר כבדים נשארו במעונות שנעזבו, ושהעוברים מהגיטו הקוקזי העומד להבטל בקרוב, יתפסו. כמה יבזבזו רכוש היהודים הנשאר לפליטה! זה חלקנו מכל עמלנו שהצלחנו להעביר אל הגיטו, ועכשיו רובו ילך לטמיון. ואל איזו צרות צפויים אנחנו בעצמנו פה. "סיר כללי" בעד כל התושבים: בריאים וחולים; הפסקת התחבורת [הקשר] בין הגיטו והעיר יחד עם זה הפסקת קבלת צרכי אוכל מן הצד. גַּד פִּינִי רַעב ודוחק בכל הצרכים היותר הכרחיים. ואלה שאינם מכשרים לעבודה והילדים, מה יהיה גורלם? העוזבים את הגיטו אינם יודעים את אשר מחכה להם, והנשארים יודעים עוד פחות את עתידם, - ולכן מצב הרוח של כל אוכלוסית הגיטו קשה לתאר. פנים שחורות "כשולי קדרה" ונושאות חותם של חוויות פנימיות נוראות, עינים מפיקות אימת מות ממש, מבוכה ויאוש לבלי חוק. אין כל מליצה ואין כאן גוזמא! רק עטי חלש ונטול כשרון לתאר כמו את רגשותינו האיומות. ראשי הולך סחרחר, רעיונותי נבוכו, כוחי עזבני מחמת מחלת מעי שתקפה עלי וקֶעֶנָה אותי באופן נורא. ואני כותב לפי יכלתי עכשיו, באשר אינני יכול להבליג על חפצי להשאיר זכר אף כי בלתי ברור כל צרכי מחויותינו הנוכחות. עוד מהבהב פנימה ניצוץ של תקווה שעוד נזכה לגאולה ותשועה, ואז תגדל שמחת לבנו בזכרנו את ימי עֶנְיֵנו ומרונֵינו ואת אשר עבר עלינו, שאין עם כמונו עלי חלד שכוח סבלו מצא כן לבלי נפול שדוד; וכאשר נקרא את הדפים העגומים ירחב לבנו וימלא תמהון והתפעלות מהגוי האחד בארץ ששרידיו ופליטיו הספורים נשאו בדומיה ובאנחה משותקת את הצר והמצוק שמצאום. אבל מתי תבוא הגאולה? אמנם החדשות הפוליטיות מעידות שהמלחמה קרבה אל קצה: הנסיגה לאחור על החזית הרוסית, כבושן של נקודות נכבדות ע"י הרוסים; פֹּלְטָבָה,<sup>242</sup> טְשֶׁרְגִיגוֹב,<sup>243</sup> סְמוֹלְיִנסְק<sup>244</sup> (וכו') המרד ביוגוסלביה ההולך ומצליח,

<sup>242</sup> Poltava. עיר מחוז ותעשייה, כמאה וחמישים ק"מ דרומית-מערבית לחארקוב וכשלוש מאות ק"מ מזרחית מקייב בירת אוקראינה; יישוב עירוני ששמו נודע כבר במאה ה-XII. שמה יצא בתולדות רוסיה, מאז היכה כאן פטר הגדול את חיל קארל השני-עשר מלך השבדים [למעלה משלשים אלף]. ביולי 1709. מועד זה שינו בעל פה כל הלומדים בבתי-הספר של רוסיה, והמחבר זוכר לציניה. דומה, כחלק מאותה משמעות ישנה יוצרת הקפנה בתולדות רוסיה.

<sup>243</sup> צ'רניגוב, מן הערים העתיקות של אוקראינה. בשנת ת"ח [1648] השמידו כנופיות חמילניצקי את הקהילה היהודית גם כאן. צמת מסילות ברזל ומרכז תעשייה. העיר שוכנת כמאה וחמישים ק"מ צפונית לקייב על יובל הדנייפר, דִּיֶּסְנָה. קיבושה ציין את התקרבות קו החזית לנהר דנייפר (כ-40 ק"מ) בפריסה רחבה.

<sup>244</sup> כיבוש סמוֹלְיִנסְק לא רק הרחיק את קו החזית ממסקבה, כי אם גם החל לאיים בפועל על נתיבי האספקה של הגרמנים לגזרה הצפונית של חזיתם לקראת החורף הממשמש ובא.



וגליתי אזנו למוסר על אשר איננו עובד. ביום המחרת הזמינוני ממשטרת הגיטו אליו; בחדרו מצאתי כבר את הד"ר פסחוביץ. הוא הודיע שאיננו מוצא כל סיבה נכונה לפטר מהנסיעה לאקמיני. אזי גם כן הסכמתי לדעתו. אז באו השוטרים ובתוכם גם בני וילבישוהו בעל כרחו ויסחבוהו אל מוביל-המשא לעיני הקומנדנט. כמובן נקבעה כבר אצל הקומנדנט דעה על אודות הצעיר הזה כעל אודות נרפה וסימולנט. הקומנדנט ליווה את האורחה אל אקמיני. שם ניגש אל הצעיר ששכב על משכבו ושאלהו: "האם בדעתך לקום?" ויענה הצעיר: "לא אקום!" - כעבור זמן-מה נגש אליו מחדש ושאלהו: "החושב אתה לעבוד? והצעיר ענה: "לא אעבוד"; אז הוציא בלי כל הסוס את אקדחו מכיסו, הגישו אל רקתו, לחץ אחת שתיים ושלש [כאן משובצת הערה מאוחרת זו]: "הצעיר לא ענה עזות, הוא גם שכב מבלי קום. אז החלו הקומנדנט שלנו והתליין מ"דכאו" להכותו מכות רצח ואחר המיתוהו ביריה. ובמקום צעיר חי מלא רגשות ותקוות נשאר פגר, בלי אותות חיים! והקומנדנט, כאלו לא היה דבר, כאלו השמיד פרעוש, פנה עורף אל החלל ויוסף לתת את פקודותיו למנהיגי המחנה אחרי "העלילה הנהדרה". ככה מעריכים עכשיו את חיי יהודי צעיר! ולית דין ולית דיין! הצעיר אמנם ענה בקשיות עורף, - אבל מיתה ביריה - על מה זה! מיתה זו מזעזעה יותר ממיתה מזוֹבִיצקי בתליה, שם היתה כביכול מסקנה והחלטה לאחר העיון, שם היו הכנות והגיגות כביכול; ופה "פרחה נפש" איש, קמוץ וסוֹעֵר מְגוֹרָן! [הושע יג 3] הקומנדנט שהספיק כבר לחלק מכות לחי לאנשים אחדים ובתוכם גם לעלמה צעירה כמעט על לא דבר, הראה למדי, את אפיו, תכונות נפשו הנעלות! ויחסו אל היהודים" פֶּלְדוֹוִיבֶּל [Feldwebel, מעין רב-סמל] אשכנזי גס והדיוט, רשע קר, ושווא ישראל חס! מי שהיה פקיד הבלשת שעלה לגדולה "כלב ציד" ומרגל - יש נוסחא [מספרים] שבין שאלה לשאלה ציווה הקומנדנט לתת לצעיר עשרים מהלומות. זה אינו מוסיף ואינו גורע ביחס אל אכזריותו.

ב) מיתה קושעלעווסקי. בעל אשה ושתי בנות החליט להקלט מסכנות הגיטו ולהשתקע עם משפחתו בדוֹיגִילי [Daugialiai] - המחנה ששם עובדים בחמר ובלבנים. כמומחה בעסקי ספיקולציה [הברחה] ניסה להמשיך את מלאכתו זו גם במחנה והיה סובב בעתות החופש בכפרים שמסביב למחנה לשם חליפין: לקבל מזונות במקום חפצים או בשביל "שְׁנֶאָרִיטֶע" - מונח פרי יצירת הגיטו, שהוראתו הנה החזירה על פתחי אכרי הכפרים לקבל בתור נדבה צידה. ביום הראשון העבר ערכו ציד על הפרטיונים [האנטיונאצים] המתחבאים ביערות ולכן אסרו לצאת מן המחנה אל הכפרים. וקושעלעווסקי האיש יצא בשוגג או במזיד דרך חללי הגדר מחוטי הברזל העוקצים הסובב את המחנה ללכת אל הכפר הקרוב. אז ירה בו האוקרייני העומד על המשמר ופצעו כנראה פצע קשה ברגלו. הנפצע נפל ארצה וצעקתו מחמת הכאב משכה את תשומת לבו של מנהל המחנה ויגש אליו נְיוֹר בו את "ירית החסד" כביכול להצילו מעניויו. ככה גוע איש. בעל אשה ובנות שבחיו כל העולם היה צר לו: בימים עברו היה עשיר מופלג בעל נכסים מרובים וקמצן נורא. אחר עסק בספיקולציה וברמאות<sup>246</sup> ולבסוף נפל חלל, בתור קרבן תאותו לצבור ולהתעשר. אבל לאמתו של דבר מצא קצו כיהודי על חטא קל הערץ שגם ענשו צריך היה להיות קל הערץ.

ג) יארכו מאד הדברים לספר כמו את ההרפתקאות של הנָסִים מהגיטו אל המחנות בשביל השמועות שהפיצו ע"א [על אודות] הסכנות המרחפות על ראשי הנשואים בגיטו: עזיבת המעונות בגיטו שהסתדרו שם פחות או יותר, השלכת ההריטים ויתר החפצים, עניינים

נראים במחנות: קור וזוהמה על רצפות האהלים הפרוצים. שמועות שונות מפיצים גם עכשיו ע"א [על אודות] מחנות חדשים ובטולם של המחנה בבציוני, Baciunai.<sup>247</sup> המחנה החדש שיוזמים לסדר יוצא מהגיטו את יתר האנשים המכשרים עוד לעבוד ובגיטו ישארו בהחלט הזקנים, החולים וחטף. גורלם של הנמושות האלה מעורר חששות ומטיל אימה. ד) במוסקבה מתקיימת עכשיו קוֹנְפִּינְצִיָה [ועידה] של מיניסטרי [שרי] ממשלות הברית, שמטרתה הראשית הנה למחר [לזרז] את קץ המלחמה ולערוך את החזית השנייה. ברם אין לשער את אטיוותן של אנגליה ואמריקה. שלשה חדשים הם רומסים את אדמת איטליה ואין קץ להכנותיהם של מחנותיהם. אולי יחישו עכשיו את מעשיהם. וגם באשכנז [גרמניה] היתה כנסיה [כנס] של כל העומדים בראש ההנהלה. סוברים שהכנסיה הזאת התקיימה מחמת המצב הרציני של הצבא האשכנזי [הגרמני] על החזית המזרחית. בין קֶקֶמְנִיצִיג<sup>248</sup> ודֶנְיֶפְרוֹפֶטְרוֹבְסֶק<sup>249</sup> פרצו הרוסים פרץ עמוק ורחב בחזית האשכנזית [הגרמנית] והקיפו מחנה שלם עד כי אם לא יצליחו להחלץ מן המצר, כי אז מפתלם בסטלינגרד תהיה רק צל חלש של אסון ביחס אל המפלה החדשה. אפשר שבקרוב - בקרוב בימינו תהיינה חדשות מכריעות. כבר כשל כוח הסבל ואין אָגֶל [כוח] לחכות עוד!

**שמונה לחדש נובמבר. נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן, עוד לא ברא השטן.**

דוקיית קֶנֶת ירדה על הגיטו: אין איש ברחוב, רק מכל עברים נשמעת תאניה ואניה; אימה ויאוש, שכול ואלמן פרשו כנפים שחורות על כל האוכלוסיה וכצפרי טרף איומות פלחו חזנו ויקרעו את לבנו. רחל מבכה על בניה, אמהות מתיפחות וממררות בבכי על ילדיהן שנגזלו מהן בחוזק יד ואינם. הנשמע כזאת! ההיה זה לעולמים? תינוקות עד שלש עשרה שנה חטפו מזרועות אבותיהם והטעינו כחפצים שאין בהם רוח חיים במובילי משא, שעמדו הכן בגיטו, וכאשר היו מלאים, היו ממציאים את מטענם על [אל] התחנה [של הרכבת]. נקרע הלב לגזרים. יבש מקור דמעה. יללות מוחנקות נשארות באויר, ואין כח לחיות ולסבל יותר - החיים נעשו נטולי ענין. אם נוגשינו ומענינו עשו לנו דבר איום כזה, - לגזול את ילדינו. אין זאת כי אם גם אנחנו נדונים למות בקרב הימים. עם אנשים חיים אי אפשר להתנהג ככה. אם אנחנו הולכים למיתה אין להתחשב אתנו ואת הרשמים שישארו בלבנו. לו חשבו להשאיר אותנו בחיים, כי אז לא הרעילו את כל ישותנו ולא מררו את חיינו באופן כל כך נורא שלא יִשְׁכַּח לעולם. את ילדינו הנחמדים והמחוכמים שללו מאתנו ויוציאו מן הגיטו - ויובילום לאן? הדם, נקרש בעורקים ושערות הראש תסמרנה. אוי מה היה לנו! אוי מה היה לנו! העינים נפוחות מבכי והעצבים שותקו. אין זאת כי אם חשבים אנחנו כמתים בעיניהם, ומותר להם להתעלל בנו. כן! הקיץ הקץ! הפרק האחרון! תהום הנשיה פעה ומחכה לנו לבלוע אותנו. גם עמלי שעמלתי בכל ימי שבתי במאסר הגיטו על זכרונותי ורשומותי ירד לטמיון ולא ימצא תקונו. עוד מעט, עוד מעט - ומקומנו לא יכירנו! זקוקים הם עוד לעמלנו, ולכן עודם משאירים אותנו

<sup>247</sup> מזרחית לאגם רֶקִיבֶנְה [Rekyvos ezeras], כתריסר ק"מ דרומית לֶשְׁבֵּל.

<sup>248</sup> קֶקֶמְנִיצִיג: עיר על שתי גדות הנהר דנייפר, ולה נמל על נהר, כמאתים שבעים ק"מ דרומית לקייב בינת אוקראינה.

<sup>249</sup> דֶנְיֶפְרוֹפֶטְרוֹבְסֶק, זו שמה של יֶקְסֶרִינוֹסְלַב (=תהילת יֶקְאָטְרִינָה המלכה, נוסדה ב- 1786) מאז המהפכה הכולשביקית: עיר-נמל גדולים על גדות הדיינפר. תחנת כוח הידרו-חשמלית גדולה הוקמה בסמוך לעיר בשנות השלושים, אשר הניעה תעשייה גדולה. המרחק ממנה לקֶקֶמְנִיצִיג במעלה הנהר הוא כמאה וחמישים ק"מ. הגרמנים נאלצו עתה לחשוב במהירות על היערכות חדשה לקראת החורף.



לזמן מועט בחיים. החזית הולכת וקרבה, ואם הם יהיו מוכרחים להסוג אחור - ישמידו אותנו אל נכון. לו נגענו כולנו, ביום המר והנמהר - 5 לחדש נובמבר! כמה מוראים עברו עלינו באותו היום!

א) פרעות. האוקראינים המנוסים בפרעות התפרצו אל הבתים, נפצו את הזכוכיות והראיים [המראות], הכלים והבקבוקים, קרעו את המזודות, רמסו ברגליהם קופסאות, עשו חרבן שאי אפשר לשער. הסבות: הטלת אימה, החיבה להזיק ליהודים, והחפזים למצוא זהב ואבנים טובות, שעונים ושרשרות וטבעות וכו'.

ב) חמס ושוד: עשו חורבן, הטילו אימה, חלקו מהלומות, הבטיחו להציל במרמה, ואת כל התכשיטים, הכסף והחפצים היקרים קיבלו מחמת כפייה ומעשי חמס וגם נתנו להם מרצונם הטוב אלה שקוו לפדות את עצמם ואת בניהם. ואלה הרוצחים הלא היו רק עושי רצונם של האשכנזים [הגרמנים] ותלויים בדעתם, - ועל דעת עצמם לא יכלו לעשות מאומה, רק הוליכו שולל את כל קרבנותיהם, כאלו הם יכולים להשאיר בחיים את העתידים "ללכת למיתה".

ג) מר המות - מוראים גדולים. גרשו אותנו מן הבתים ומן האמבולטוריה ושלחו אל עבר השער [של המכלאה-הגיתו]. היינו בטוחים שמעבירים אותנו אל המובילים להוביל אותנו אל אבדן וכליון. שתי פעמים גרשו אותנו מהאמבולטוריה ואנחנו שבנו על עקבנו. ובפעם השלישית גרשו אותנו ושלחו אל החר [הגבעה] שעל-יד השער. במדרון נמצאה כל האוכלוסיה של הגיטו. עמדו וחיכינו ולא ידענו אל מה אנו צפויים. קונו שיעשו בחירה, שִׁפְּלוּ בין המכשר לעבוד והאינלידים [נכים], שיבחרו בפעילים ויימאסו בנמושות אבל טעינו. כעבור זמן רב הודיעו שבעוד שעה אחת ישלחו אותנו הביתה. חכינו! ופתאום והנה פלוגה גדולה של אנשי צבא, תמיד אוקראינים - באה ועל פי צו הקיפה את כל הקהל שנמצא במדרון. חשבנו שתיכף תתחיל יריה סיטונית אבל עוד הפעם טעינו. שלחו אותנו הביתה. שבנו אל מעונותינו נטולי שרידי חסכוניותנו ומחמדנו, עניים מרודים, והחרבן בבתינו אין מלים לתאר! חרסי כלים, רסיסי זכוכית, גזרי ראי, שלחנות וכסאות הפוכים, שרידי מזון - ערבוביה ואנדרלמוסיה - ואת הילדים הקטנים לא מצאנו. הוציאו אותם יחד את [עם] נפשנו לבנו, ואנחנו נשארנו פגרים מתים פגרים מובסים.

ד) והד"ר רוזובסקי זקן חברתנו [הרופאים] שנלכד בִּשְׁחִיתוֹת [בזר המלכודת, על פי איכה ד 20] של האשכנזים הנהו ענין בפני עצמו. איש גוף וכחוש, חולני וחלש היה תמיד, ועכשיו אחרי מחלה שנמשכה שני שבועות היו פניו דלים מאד ומראהו היה מראה זקן חולה. ויהי כאשר גרשו אותנו מהאמבולטוריה בפעם השנייה אחרי הגרוש הראשון ע"י האוקראינים, השיבו אותנו האשכנזים [הגרמנים] לעבוד כביכול באמבולטוריה, ועל יד הפתח עמדו האשכנזים [הגרמנים] משך הד"ר רוזובסקי את תשומת לבו של אחד הפקידים האשכנזים בפניו הרעים ובקומתו הגוצה ויצוהו לגשת אליו, יחדיו אתו תפשו גם את אבי הרופאה פיי-גץ, ואת שניהם הובילו אל המוביל [המשאית]. שם השתדלו בעד הד"ר רוזובסקי והראו לקומנדנט שהוא הנהו הרופא היותר חביב. והוא בזדון ומרמה ובציניזם נורא ענה: "אם הוא רופא טוב ויפה אז הוא דרוש לחפצנו בעד הילדים!" גם אני הודעתי תיכף שהוא רופא, אבל לא שמו לב לדברי.

מי היה הד"ר רוזובסקי? איש ישר כמלאך, מאלה שאומרים עליהם, ש"אינם נוגעים בזבוב על הקיר", בעל שיעור קומה מוסרי יקר ונדיר, בעל רגש לאומי עמוק, עדין ורך המזג מאין כמוהו, עד כי לא היה איש שתהיה בלבו טינה, תרעומת על הד"ר רוזובסקי, - הוא היה חביב כל האנשים שנפגשו אותו.

הוא היה קורא ספרים בשקידה רבה, הוא היה בולע בפרט את הספרות היפה, היה ידען גדול בספרות הרוסית וידע על בוריה את השפה הרוסית, היה מחונן בכשרון פיוטי, והיה מחבר שירים יפים, לפעמים מצוינים, בשפה הרוסית ואידיש [יידיש]. בין יתר הדברים תרגם משלים אחדים של קרילוב<sup>250</sup> לאידיש בהצלחה מרובה. גם עברית קרא לא מעט, אף כי עברית לא היה כותב. היה בקי בספרות היפה העולמית באופן מצוין. לרגלי מסירותו אל הספרות היפה וטיפולו הבלתי מספיק בספרות הרפואה לא הצטיין כרופא ביתרונות מיוחדים, אבל היה רופא בעל נסיון, חרד על בריאות חוליו, ומכיר את אחריותו, מסור בלב ונפש אל החולים ומפחד, מפחד תמיד (אחד מחסרונותיו היה חוסר אומץ לב, חוסר אמון בכחותיו, חוסר ידיעות במידיצינה החדשה).

הכשרון היותר בולט שהצטיין בו, הנהו הכשרון המוסיקלי. חוסר מגזע משפחה מוסיקלית: בן אחיו של רוזובסקי הש"ץ [שליח ציבור] דרינא [בירת לאטביה], הצטיין במדה מרובה ברגש היפי במוסיקה ובזכרון מוסיקאי מפליא. כמה פעמים היינו שומעים ברדיו איזו מגנינה והיינו פוסקים, מי מחבר המגנינה. והוא היה קולע עפה"ר [על פי הרוב] אל השערה. כן! היה ידיד יקר, חבר נאמן, ישר לב, אינטליגנטי, מוסיקלי - ואיננו. כמה זמן יעבור עוד עד רדתי שאולה, עד רדתי אליך! כמה תאב דעת! היית תמיד! כמה כמהה נפשך לדעת את המאורעות! ימי נקם ושלם הולכים וקרבים, ואנחנו לא נראה את הקץ! אשרי המחכה ויגיע למים המאושרים, ואנחנו נדונים למיתה! אנחנו לא נאריך ימים! "התלין מדכוי, Dachau"<sup>251</sup> יכלה בנו את חמת הפתנים שלו. וכתבי, מה תהא עליהם! עם יתר דפי ספרי ישמשו לעטף מלוחים ופלפלים. עוד מעט ופתיל חיי ינתק, ולא אספיק לרשום אפילו חצץ של זכרונותי. בנו דואג להיחלץ. אם יעלה בידו לנוס ולהנצל,<sup>252</sup> ארד שאולה יותר במנוחה.

שנים עשר נובמבר. המן זמננו נאם נאום גדול במרתף המפורסם במינכן, ביום 9 לחדש זה לכבוד חג היובל של עשרים שנות קיומה של מפלגת הנ"צים. כמה אומץ רוח! כמה תקוות לעתיד! כמה גאווה ואמון בכחות העם האשכנזי [הגרמני]! האם הוא מאמין באמת באפשרות של נצחון אחרי כל מפלותיו! האם דבר מה שדבר בכדי לעודד את רוח העם! איך שיהיה, הנה נאומי הגא והבטוח מזעזע אותנו עד עמק נפשנו וכל דבריו הינם כמדקרות חרב. אין כל סימן של פחד, יאוש והיסוס. הכל ברור, בלי פקפוק ומלא בטחון! עוד הירשה לעצמו להתלוצץ!

מלבד הד"ר רוזובסקי הוציאו גם את החכם, החוקר קדמוניות ההלכה וכו' הרב רובינשטיין. מלבד חכמתו ובקיאותו הרבה בתלמוד ובספרות הרבנית שהראה בספריו שחיבר היה איש דגול מרבבה במזגו העדין ומידותיו המצוינות. איזו אצילות היתה שפוכה על כל ישותו ופניו האירו חכמה ודעת. גם שכנו לוריה איש אשר כחו היה עוד במתניו, רק התפילה שעל צוארו היתה בעוכריו, הוצא יחדו עם אשתו החולה. הוא היה איש מחונן בשכל טוב ובעל השכלה ידועה. והוא רודניק החולה מחלה "ליטל", הוא הספיק לגמור את הגימנסיה וכאשר מוסרים היה כותב שירים יפים בעברית - כשתי מאות איש זקנים, חולים ובעלי מום הוצאו -

<sup>250</sup> קרילוב, איוון אנדרייביץ' (1844-1768). עשה לו שם עולם במשלו על חולשות האדם והביקורת החברתית שהשמיע בכסות גיבוריו בעלי-החיים, החיות, העופות והזוחלים.

<sup>251</sup> דכא, מחנה הריכח, KZ Dachau. הידוע לשמצה במבואות הצפון מערביים של מינכן, בירת בוואריה.

<sup>252</sup> אכן, ניצל בנו יחידו של המחבר דוד (סדיק) פיק ד"ל [הצליח לחמוק מן הגיטו המתחלסל] ויחד עם רעייתו, חיה לבית נודל, תבלח"א. נמנו עם מייסדי הקיבוץ נצר-סנני.



וילדים גזלו יותר, שש מאות. ביניהם היה גם הילד של דיירתנו - "מייקל" (מאיר, בלשון הקטנה וחובה) - ילד מצוין בחכמתו ובכשרונו המוסיקלי. הרבה הרבה דמעות שפכנו על העדרו בביתנו. עד היום משוה אני בנפשי את הילד הקטנטן הזה, בן שלש שנים, שהלך ביום קר בלי מעיל, עצמותיו רחפו מקור, עיניו השחורות מביעות תמהון ופחד, והוא המוחסם מחריש והולך בלוית אוקראיני עד המוביל (המשאית). רעיתי, כמו יתר האנשים קלי הדעת חשבה שתפדה את עצמה ואת הילד בשוחד ותתן להם את "כל מחמדינו אשר היו מימי קדם", את כל הזנו, שעליו היתה גאותי ותקותי להשתמש בו, כאשר ניסע לארץ אבותינו אחרי המלחמה. ההון אבד, התקוה נגוזה וחיינו תלואים לנו מנגד בכל יום ויום.

אין לתאר את המהומה והבהלה השוררת בגיטו. כל אחד חושב רק על אדות מקום מקלט לנוס מהגיטו. כל האוכלוסיה הסיקה, שאם הרשו לעצמם להוציא אל הפועל שערוריה כזו, אין זאת כי אם חושבים אותנו למתים, שאתם יחד ירדו שאולה שנאת המות ורגשי הנקם שימלאו את נפש האבות שגזלו מהם את ילדיהם ונפש העדים שנוכחו בשעת המוראים האלה, שספר שלם רצוף נכאים ונחי תמרורים אפשר היה לכתוב על אדותיהם.

[43] 21.XI. אין כוח לחיות יותר ולסבול. אם מיום ממשלת הקומנדנטים<sup>253</sup> בנו הורע מצבנו באופן נורא, הנה אחר חטיפת הילדים והזקנים כל יום קללתו מרובה מחברתה וחיינו תלואים לנו מנגד. מי יתאר את מצב הרוח של תושבי הגיטו, כאשר שכול ואלמן, תקפוס ואימת מות מרחפת עליהם בלי הרף. הנסיון של הד"ר ויט-לנוס מן הגיטו עם אשתו המכוערת נחפך לטרגיקומדיה: שני ימים נחבאו במטה, שני ימים במרתף ויום אחד בעליה על שקי תבואה, והאנשים שהבטיחו לבוא לקחת אותם, לא באו. כל הנוצרים, היידיים הנאמנים לשעבר, הנם עכשיו קנה רצוף. ונסיונו של הד"ר ל-ץ להמלט מהגיטו נגמר בטרגדיה: הוא ומשפחתו הנם עכשיו בבית הסוהר ומי יודע מתי ישתחררו אותם: חמת הקומנדנט בוערת בו על אשר לא הודיעוהו בשעתו על אדות העדרו של רופא נכבד בבית החולים. מי יודע איזו תוצאות תגרור אחריה העובדה הזאת!

ועל שכמי תפקיד עגום ואומלל מאוד. בתור מנהל האמבולטוריה שבגיטו שומה עלי לתת חופשה לפועלים שאינם יכולים לעבוד. כל תושבי הגיטו עיפים וחלשים, נענים ונדכאים, - מחלות העור, פורונקולוזיס, [דלקות מוגלתיות בעור] פצעי הרגלים העקשנים נפוצים באופן מבהיל, ולמחצית האוכלוסיה אין כוח לעבוד והנוגש דורש עבודה. ולכן נחוצה קפדנות יתרה בשעת חלוקת השחרורים הנותנת מקום לתלונות תרעומות וכאב לב מרבה להכיל.

חליפות ותמרורים שלא שערתי! בבוקר התאוננתי על תפקידי לחלק "שחרורים" לפועלים המוכרחים לשבות ממלאכתם, והנה בצחרים נהיתה מהפכה! ראש "משרד העבודה" החדש - היהודי האשכנזי [הגרמני] פרייזר<sup>254</sup> שנשא חן בעיני הקומנדנט, ויועצו בורגין החליטו להפקיד בתור מנהל האמבולטוריה את הד"ר בורשטיין, רופא ממחוז מימל, גם כן יהודי אשכנזי. ובכן נפטרתי מהמשרה האחראית שהיתה כרוכה גם באבוד זמן רב - גם זו

<sup>253</sup> בתחילת חודש ספטמבר 1943 עברו יהודי שבלי אל שליטתו הישירה של הס.ס. כמקובל עליהם במחנות הריכוז. על פי המתכונת של מחנה ריכוז הציבו גם על יהודי שבלי לאגד-קומנדנט: ואף מפקדי מחנות המישה, מחנות העבודה, כזו מעתה "קומנדנט".

<sup>254</sup> גיאורג פריזר, יהודי שהתנצר בזמנו ואף נשא אשה נוצרית. בעל אות הצטיינות כקצין גרמני במלחמת העולם הראשונה, לא נתקבל על ידי הנאצים. הוא ניקלע אל שבלי עם הפליטים היהודים מקלאיפידה [קיסל]. באביב שנת 1939. ממלא מקומו של פרייזר. כקומנדנט הגיטו אונקו-שארפ"ר ש"ף, הוא שמינה אותו לזקן-המחנה [Lageraeltester], נוסח מחנה ריכוז. במקומו של מנדל ליבוביץ.

לטובה. אבל מאידך גיסא [נת]מנתי בתור רופא בבית החולים של הגיטו. מה אעשה שם? ובפרט שמספר החולים הנהו קטן והחוט המשולש שתכופות ינתק, המטורף, הכסיל ואני! ולפלא יחשב אם הקומנדנט יסכים למנויי החדש. בביקורו הראשון ישאל: מה לזקן הזה ולבית החולים? כן, זקנתי! וסכנת "הרקח" [סילוק] לגד פני. אמנם אין לי פני רוזובסקי האומלל, אבל גילי מסוכן. כל זמן שהייתי מנהל האמבולטוריה מצבי היה איתן, אבל עכשיו אחיה רופא זקן, מיותר. זאת ועוד אחרת: רעיתי ממלאה תפקידה של משגיחה על הנקיון באופן פיקטיבי כי אין ביכלתה לנקות את הרצפה וכדומה, והאחיות הסכימו לעשות את הדברים האלה בעדה. והנה בתור מנהל האמבולטוריה סוככתי עליה, אבל עכשיו מה יהיה גורלה, והיא חולה מסוכנה; לבה קרא שמיטה לגמרי, ולא רק העבודה, אפילו ההליכה גרידא קשה עליה. נראה איך יפול דבר! מצב הרוח הנהו מדוכא עד עכשיו, אבל חודן של הצרות קהה קצת.

פרט אחד המזעזע את הנפש עד היסוד מן הראוי לציין. ביום הקברות [על פי צפניה א 15] כאשר חטפו את עוללנו וזקנינו, שאלנו עצמנו: לאן מובילים את כל אלה. אז ענה "התלין מדכוי" [האופטשטורמפייר פרייזר]: אם אתם חפצים לדעת יכולים אתם ללוות את כל המורקים [המפונים]. החסכים לזאת (או לאן?) אבל עובדה היא שנסעו, אפשר בעל כרחם. אחרי כך, ועקבותיהם לא נודעו עד היום הזה. יותר משני שבועות עברו ואין כל ידיעה על אדותיהם. מה מרגיזה העובדה הזאת! מה נוראות המחשבות החולפות את הדמיון! הקרבנות הלא הם כץ וקרטון.<sup>255</sup> הראשון צעיר בעל כשרונות גדולים ומחונן בשכל טוב ו"נואם" יפה, והשני איש בא בימים ישר, מחונן בחוש חברותי ונוטה לעבודה ציבורית. חבל, חבל על דאבדון ולא משתכחין!

עשרים ושבעה נובמבר. שלשה שבועות מהיום הנורא שבו גזלו ממנו את ילדינו וחטפו את זקנינו וחולינו הכרוניים! אין מלים מתאימות לתאר את מצב רוחנו האיום. שכול ואלמן באופן כזה "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" עסקין בצפרים, שמשום צער בעלי חיים אסרה התורה לפני כמה אלפי שנה לקחת את האפרוחים בנוכחותה של הצפור האם. ופה הוציאו בחזקה מזרועות האם המתעלפת את עוללניה; חלקו לה עוד מהלומות וליום המחרת שלחוה לעבוד עבודת פרך! כמה מן האכזריות, הרשעות והחוצפה! אין מילים, אין מילים לתאר כמו את דאבון נפשנו. מיום נפלטו בידי הקומנדנטים הננו על עברי פי פחת ואיננו מאמינים בחיינו! כל יום קללתו מרובה מחברתה, ומאורעות חדשים לבקרים מתחוללים בכדי להגדיש את סאת יסורינו. הד"ר לונץ שאחרי כל הצרות שהגיעו אותו נטרפה כמעט דעתו עליו נסה להמלט עם אשתו וחותרתו מהגיטו. אבל הלשינו עליו והנהו עכשיו בבית האסורים. חסרוננו מרגש מאוד בבית החולים, ששם עבד בתור מילד וכירורג. כמה צרות עברו עליו! החרמת ביתו הנהדר ע"י הבולשיביקים. כמה הרפתקאות עברו עליו בשביל הבית הזה שבקנינו התחרה את הד"ר גולדברג והקריב וקמץ ביניהם משכום לערכאות. החרמת ביתו ורכושו, גירושו מבית החולים בימי הבולשיביקים, ואחר הצרות הכלליות בימי האשכנזים [הגרמנים] ולבסוף גזלת ילדתו המצוינה - מה תימה שכמעט יצא מדעתו וניסה להמלט על נפשו. משערים שהאיכר שבביתו מצא לו מקלט, הלשין עליו בכדי ליהנות מהחפצים שהביא עמו - עכשיו הוא ואשתו וחותרתו במאסר! ואחריתם מי ישרונו! אחר בא ענינו של הד"ר פרייזר. "הקנייטקר",

<sup>255</sup> אהרון כץ וקרל קרטון. שניהם חברי הנציגות של הגיטו.



המשגיח האשכנזי [הגרמני],<sup>256</sup> המרגל העוקב אחרי הרופאים הלשין לפני הקומנדנט על הד"ר פינברג שראהו מדבר בדרך הלוח אל בית החולים את נוצרית אחת. הנוצרית נתפשה והיא ספרה שהד"ר פינברג דבר אתה ע"א [על אודות] חמאה וביצים. לאמתו של דבר שאל אותה גם האם ביכלתה להחביא אותו בשעת הסכנה? הוא חשב שהיא מסרה לבלשת את כל השיחה, ויהי כאשר הזמינוהו אל הקומנדנט, התנהג כתינוק או כמוקיון וישאל את ליבוביץ בפני הקומנדנט: "הלאמר את כל האמת?" וברוסית שאל את השאלה הזאת, ואחר הודה על כל השיחה לרבות גם את השאלה ששאל אותה, אם היא תחביא אותו בשעת הסכנה. הקומנדנט גזר את דינו לעבוד כפועל פשוט וגם לקבל מלקות. הוא ניסה להלקות את עצמו בנוכחותם של השוטרים היהודים ונתקבלה טריגיקומדיה אמיתית. כל הענין הזה נתן חומר ללעג וקלס על חשבון הרופאים ואוכלוסית הגיטו משתעשעה בחקותה את הנהגת [התנהגות] הד"ר פינברג וניסיונו להלקות את עצמו. סוף כל סוף קיבל גם מלקות.

1 לחדש דצמבר. הביאו היום אסורים באזיקים יהודים אחדים מפליטי הגיטו, ביניהם גם מי שהיה השוטר כ"ז ואשתו. העובדה הזאת עושה רושם רע. מוסרים שבלילה העבר העבירו דרך התחנה [תחנת הרכבת] יהודים מהגיטו הקובנאי. חיל ורעדה אין מוצא! אין מנוס ומפלט! ומצב הרוח בגיטו שדממת מות שוררת בו! שבת משוש הילדים - נעלמו ואינם! הנחמדים והמחוכמים! לוקחו מאתנו מבלי שוב והאמהות בלב נשבר, שכולות וגלמודות, בלי בעלים ובלי ילדים מפרכות את גופן בעבודה קשה. אתמול נסעה כבר הקבוצה הראשונה אל המחנה החדש: בככר התערוכה.<sup>257</sup> ורעיתי מה תהא עליה? אינוליד [נכה] גמור שאין לה תקנה: לבה קרא שמיטה, וחסל! דאגה שאינה נותנת לי תכופות לישון, - גם אני בעצמי נחלתי מפלה: תעודה לעבור מן הגיטו אל ביה"ח [בית החולים] הלך ושוב בלי מלוה קבל הד"ר רוזנטל ולא אני. הקומנדנט איננו חפץ להרבות בנתינת פתקאות כאלה לכן החליט בורגין<sup>258</sup> לקבל פתקא כזו בעד רוזנטל הצעיר, שיוכל לעת מצוא למהר ללכת אל ביה"ח במהירות יותר גדולה ממני.

10 דצמבר. פרטים אחדים מעורים בתנאי חיינו המאריים [המקוללים] שלא ימחו מזכרוננו לעולם לא יאומן כי יסופר, שאנחנו בני תרבות ועקרונים מוסריים ירדנו פלאים במדרגה <של> כזו, שנעשינו לרוצחי נפש וקטלנים. הגזרה האוסרת ללדת בגיטו עומדת בעינה, ולמרות הסכנה המרחפת על פני כל הגיטו בשביל מאורעות כאלו ארעו בכל זאת מקרי לידה אחדים, ונולדו ילדים חיים ונורמלים, בעטין של נשים שסרבו להפסיק את הריונם בעוד מועד. את הילדים החיים, הבריאים והנורמלים שומה עלינו הרופאים להמית (!) בכדי לחלץ את כל הגיטו מסכנת כליון ואבדן. את השליחות המאוסה והנמבזה הזאת אנחנו מוציאים אל הפועל ע"י זריקות של סמים חריפים ומרעילים. הילד שנפל בחלקי לשים קץ לחייו המציא לנו תופעה שאין לה זכר בספרות הרפואה: הילד נשאר בלי כל מזון, בלי טפת חלב ומים שבעה ימים! וזריקות עשינו לו של מורפין והרואין (אני והד"ר בורשטין) בשעור כזה, שבכוון היה להמית בוגרים אחדים מה נפלאה החיות! מה גדולה ההתקוממות [ההתנגדות] בפני הסיבות לקטוף פתיל חי הנולד בימים הראשונים אחרי היולד! לא האמנתי מעולם שילד שאך ראה

<sup>256</sup> על פי שיטת מחנה הריכוז הציבו הגרמנים על נושא הרפואה, המרפאה, חדר-החולים, הרופאים והאחיות - איש ס.ס., שהתגלה כצורך ומתעלל עוד מעבר למידותיהם המרושעות בלאו הכי של בני מינו.  
<sup>257</sup> בפי הליטאים Parodos Aikste; המחנה שהוקם נועד לשרת את "משרד ההלבשה של הצבא"

<sup>258</sup> ArmeeBekleidungsAmt, בקיצורים שלהם: A.B.A. שמואל בורגין, נימנה עם המינהלה של המכלאה. זכה להשתחרר.

אור עולם, יעגן [ניאחז] כל כך בחזקה אל החיים! נסיון כזה אל נכון איננו בספרות, כי מי זה ינסה להרעב ילד שבעה שמונה ימים רצופים, הילד שכב למעצבה בלי מזון ומשקה שבעה ימים. אחרי זריקת מורפין וסקופולמין, זרקו [הזריקו] לו הירואין ביום השביעי, ואז גוע! כה הכריחו אותנו למלא את תפקידו של "מלאך המות", של קטלנים, רוצחים. בכלל הקשחנו את לבנו ונעשינו לאכזרים שאינם משגיחים בצער בעלי חיים, שלא שערנו מעולם. לפני ימים אחדים, כאשר בני הביא אל השוחט תרנגלת קנויה לשחוט, כמו שאנו רגילים לעשות, והשוחט לא היה בגיטו, החלטנו בעצמנו לערוף את ראש התרנגלת המסכנה. אני שמתי את צוארה על מפתן המסדרון, ובני לקח גרזן ויהלם באופן כל כך מהיר ומצלית, שהתרנגלת נשארה חיה וצרחת בקול נורא. צמרמורת איומה תקפתנו! אנחנו גמרנו את מעשה האכזריות האיומה ושמונו קץ לחיי התרנגלת, אבל קשה-קשה לשכוח את פרפורי התרנגלת העלובה ופרכוסיה מיתתה אחרי המהלומה הראשונה שלא צלחה. לידי איזו אכזריות הביאו אותנו תנאי חיינו האיומים!

השולחנים הדופקים, "שולחנות הקסמים" - מעשה הלהטים הזה לקח שבי את כל הגיטו והכול שקועים בראשם ורובם "בקינאקיס".<sup>259</sup> מדי ערב בערבו מתישבים אנשים מסביב לשולחנות ומ[ת]חילים לבקש תשובות על שאלות שונות מהשולחנות, לדרוש אל המתים, להעמיק שאלה וללכת לקראת נחשים. רבים מאמינים אמונה שלמה במעשי התעתועים ומוצאים נוחם בתשובות השלחנות. כביכול המשמיעים להם חדשות ונצורות ע"א [על אודות] גורלם של הילדים שנשדדו, ע"א [על אודות] קץ המלחמה וכו'. קלות הדעת הנובעת מהתשוקה למצוא איזו נחמה בצוק העתים. "יתעלס הילד במה שהוא, רק שלא יבכה", אומרים הרוסים. הסתו הגיע, ימות הגשמים התחילו, שדה המערכה נהפך לטיט ורפש, במקומות שונים יורד שלג עבה - והקרבות וההתאבקות מתמידים על החזית הרוסית, הרוסים כנראה מצליחים וצועדים קדימה, אבל לאט לאט ונצחונות מכריעים עוד אינם. שמועות שונות ע"א מעשים חדשים עושים להם כנפים, אבל השמועות אינן מבוססות עוד כל צרכן, ועוד חזון למועד. התקימה כנסייה [ועידה] בקאיכה [קהיר], התקים ראיון [פגישה] בלתי רגיל בטיהיכין של סטלין, רוזוולט וצ'רצ'יל,<sup>260</sup> אבל התוצאות עוד אינן גלויות. נחכה! מבטיחים הרבה. לדאבון לבנו האנגלים והאמריקאים עודם מחזיקים ב"צעדי הצב" ובטכסיסיהם "המפילים תרדמה".

ימי דצמבר - 43 האחרונים. בכי תמרורים נשמע מחדש מירכתי צפון של מחוזות, ממכרות ולבני הסיד באקמיני: "רחל מבכה על בניה". ביום החמישי העבר בקר את אקמיני הקומנדנט שלנו וביום הראשון (20 בדצמבר) הודיע הקומנדנט של המכרות שקיבל צו ע"י הקומנדנט שלנו להשמיד את כל הזקנים והילדים במספר של יותר מחמשים איש. מוסרים שהאיש הזה הנהו בעל מזג טוב והנהו מתיחס אל העובדים במכרות בותרנות ונוחיות [ונינוחות]. רופאת השנים ברגר שהיתה ביום הראשון באקמיני, מבטיחה שהיא ראתה אותו בוכה, ומתיעץ איך לנהג. מובן מאליו שלהמרות את פי הצו אין ביכולתו מפני סכנת ענש מוות,

<sup>259</sup> ישיבות של מעין דורשים באוב, ספירטואליסטים.

<sup>260</sup> אכן, בטיהרן, בירת פרס, נערכה ועידה משולשת זו, ראשונה בסוגה, בין הימים 28 בנובמבר עד 1 בדצמבר 1943. בוועידה זו אמנם נדונו תאומים בין נחיתה של בנות הברית בצרפת והתקפה מוחצת מצד הסובייטים. אך גם דנו בשאלת הצטרפותה של רוסיה למלחמה נגד יפן, כמו גם כינונו - אחר המלחמה - של ארגון בינלאומי להבטחת השלום. למרות שהניצחון של בנות הברית כבר היה גלוי לעיני כול, כולל הגרמנים, לא נתפנו בנות הברית לשגר קריאה חריפה להיסלר, אם לא אולטימטום שגורר פעולות תגמול, לעצור את מכונת ההשמדה של היהודים.



בביה"ח אסתר [אתארגן] לעבוד ברצינות. "אם אשאר" הדבר מוטל בספק: הקומנדנט הביע כבר את דעתו שמספר הרופאים בביה"ח גדול יותר מדי. ההצלחה האירה אלי תמיד את פניה: הייתי בימי נעורי מורה מפרוס; גמרתי את בחינותי בגמנסיון בכי טוב; גמרתי את האוניוורסיטה למרות הרפתקאות שונות והצלחתי להשתכר כראוי, הסתדרתי כרופא בדרומה של צרפת עצמיו"ט [על הצד היותר טוב]. הסתדרתי בשבלי כרופא בהצלחה; קבלתי משרת מנהל מחלקות במחלות הפנימיות והמתדבקות; בתקופת הבולשיביקים הייתי מנהל הפוליקליניקה ובתקופת האשכנזים [הגרמנים] הצלחתי לעבוד בעיר בתור לבורנט יותר משתי שנים והתועלת היתה מרובה; ובגייטו הייתי מנהלה של האמבולטוריה. והנה מהפכה! מיום שהגייטו עבר לרשותם של הקומנדנטים התחפך עלי הגלגל וצפוי אני אל סכנה להיעשות לאיש מיותר. אמנם פני אינם כפני חברי הד"ר רוזובסקי שנלכד בשחיתות האשכנזים [הגרמנים] ומראי הנהו צעיר יותר מגילי האמתי, ובכ"ז [ובכל זאת] זקן הנני וגם חולה - וההצלחה פנתה אלי עורף. "הזקנה איננה ממוש" אומר הפתגם הרוסי. אם בשנה הזאת לא תסתיים המלחמה, אז רעה נגד פני ופני רעיתי. וקִיָּלס<sup>263</sup> מסופק, אם בשנה הזאת יבוא קץ למלחמה, הבה נקווה! הבה נחכה!

עוד הפעם נולדה ילדה חיה בביה"ח. היולדת באה מִנִּיִּשְׁקִי<sup>264</sup> שם נמצאים יהודים ממסבי וילנא משני המחנות שהיו בקוֹנְנִיִּאָנִי [Svencionys] ואֶשְׁמִיָּאָנִי [Osmjany]<sup>265</sup> הם עובדים בהעברת כביש (או מסילת ברזל) מליטא ללטביה. הילדה היתה שמנה וברירה וסכנה גדולה היתה צפויה לכל הגייטו <אם> לו נשארה בחיים. ובפרט שההשגחה על עיני הרפואה בביה"ח [בבית החולים] ובאמבולטוריה נמסרה ל"סניטור" חייל צעיר, שכנראה מבין הוא בנוגע לחולים ולמחלות כתרנגול "בבני אדם". עליו שומה לחתום את פתקאות השחרור מהעבודה הנתנות לפועלים חולים, להשגיח על החולים בביה"ח, האם אין ביניהם סימולנטים [מתחזים לחולים], לחתום את תעודות המיתה. הצעיר הזה הנהו מרגל אמיתי ומלשין, כנראה בכדי למצוא חן בעיני הקומנדנט אדונו. איך שיהיה הנה האיש הזה הנהו מסוכן ובקוריו בביה"ח הנם תכופים. הוא התכוון להעיף עין על העובר שהאשה הפילה כביכול, ויכול "להתקל" בילד חי, בריא ושמן ומפותח יותר מהרגיל. לכן נחוץ היה... להמית את הילדה ולהחיש את המעשה הנורא הזה בעוד מועד מפני חשש ביקורו של הסניטור. הזריקות של סמי רעל חריפים שביכלתם להמית איש מבוגר נשארו בלי תוצאות מהירות, והילד הקודם שקבל זריקות כאלה פעמים אחדים חי שבעה ימים בלי מזון ומשקה! ופה דרוש היה בלי כל דחוי להמית תיכף את הילדה. אז החלטנו... להטביע את הילדה! לקחנו דלי מלא מים קרים ותחבנו לתוכם את ראש הילדה ואחזנוה כך עד אשר הופיעה עוית של גסיסה ופסקה, סך הכל כששה רגעים, כפלים מהזמן הדרוש להמית מבוגר על חניקה. הוצאנו את הילדה בפה פתוח ונחיריים מכוסים קצף לבן, וכסינו אותה בשמיכה. הסניטור בדרך נס לא בא באותו יום לפני הצהריים. אז החליטו לקבור את הילדה - הנפל כביכול ומה מאוד גדל תמהון אלה שהתכוונו להוריד את הילדה אל הקבר, כאשר מצאנוה חיה! לא יאומן כי יסופר! ילדים בני יום אחד

<sup>263</sup> יחף פאול גיבילס [Goebbels]. נולד בשנת 1897, מיניסטר הרייך להסברה ולתעמולה בשנים 1933 עד סופם בשנת 1945. בשנת 1944 נוסף לו התפקיד של הממונה העליון על המאמץ המלחמתי הכולל. באחד במאי 1945 התאבד.

<sup>264</sup> ר' הערה 6.

<sup>265</sup> סוֹנִינְצִיָּאָן, בפי יהודיה. בתחום ליטא צפונית לוילנא, אושמיאני, 50 ק"מ דר"מ מוילנא בתחום רוסיה הלבנה.

אבל החליט הוא להמעיט כפי האפשר את מספר החללים. ובכן צָנָה על היהודים להכין בור, והאוקריינים שמו קץ לשמונה ילדים ולאשה אחת זקנה. באורים מיותרים!

31 דצמבר 43. היום האחרון של שנה מלאה פגעים רעים ועווי גוף ונפש לבלי חוק. ואולם מיום שנפלנו בידי הקומנדנטים ויצאנו מרשות נציב המחוז (Gebietskommissar) גורלנו הורע שבעתים. איננו כבר בגייטו: מקום מנוחתנו נקרא "מחנה עבודה", רוב הגייטו הקודם נמצא "מחבור" אל מחנות אחדים: לִינִיקְצִיָּאָי - הכנת כלי זין; דוֹינְלִיָּאָי - מִלְבָּנָה; פּוֹינְטִישִׁיָּאָי - בית-חרשת לסוכר; אֶקְמִיָּאָי - מכרות, אבני סיד; א.ב.א. [A.B.A.] - הלבשת הצבא; כ"כ [כמו כן] עובדים עוד בבתי החרשת לעיבוד עורות (פרינקל לשעבר), ובית חרשת לנעלים "בִּטְס" ובמעבדה [ובבית המלאכה] למברשות, ועוד במקומות אחדים עובדות קבוצות קטנות. לרופאים אסרו לעבוד בעיר; על-יד השער עומדים חילים אשכנזים [גרמנים]. אל המעבדות בעיר מלווים גם כן חילים אשכנזים [גרמנים]. כל המצוקות והגזרות הן כאפס מול גזלת הילדים שהציפה את כל הגייטו ביגון ואנחה. בסוף השנה עומדים אנחנו לפני חידה המכלה אותנו מִבְּשָׁר וְעַד נֶפֶשׁ: מה גורלם של הילדים ששדדו מאתנו? קול ההמון אינו פוסק מהבטיח שהילדים חובאו לגרמניה. לאן? ולמה? השאלות מנקרות במוחנו ואינן נותנות לנו מרגוע. ככה כלתה השנה ללא זיק של אורה. אפילו מפלות האשכנזים [גרמנים] וחרבן הערים הנורא אינם מביאים לנו נוחם. לא במהרה יקץ הקץ.

1 ינואר שנת 1944. נמצאים אנחנו במחנה הסגר תחת השגחת קומנדנט ומשרתיו עושי רצונו מ-ס"ס. במחנה אין מקום לזקנים וחולים שאוכלים ואינם עושים, - אנשים כאלה משמידים. אני זקן ורעיתי חולה. אמנם אני אינני הולך בטל, ורעיתי רשומה כצופה הליכות בית האמבולטוריה ומשגיחה על הנקיות ובכל זאת אם לא יתרחש נס צפויים אנחנו אל צרות וצוקות בשנה הזאת. ברם מחכים אנחנו לנס: הרדיו האנגלי הודיע שפון-פפין, Von Pappen<sup>261</sup> - הצייר האשכנזי בטורקיה - הציע תנאי שלום: היינו השבת כל הארצות הכבושות חוץ מאוסטריה הקמת כל הערים ההרוסות ומלוי מקומו של אבי אבות הטומאה ע"י פיון פפין בעצמו. הידיעה הזאת היתה האחרונה כנטולת ערך וענין, והיתה מלווה באור שההצעה הזאת נעשתה אל נכון בידיעת קברניטי גרמניה, כי לו נעשתה על דעת עצמו, כי אז קָבַל עונש חמור; ואם כן אין לאנגלים ובעלי בריתם עסק עם מפלגת "הנאציס" כל זמן שהיא עומדת בראש המדינה. מסקנה שהאשכנזים [שהגרמנים] מתחילים לחשוב ע"א [על אודות] הפסקת המלחמה, ואין פלא, כי ההתקפות האויריות נעשות יותר ויותר איזמות ומחריבות והמפללות על החזית המזרחית גם כן מפילות אימה. מוסרים עוד הפעם, שהפרץ בחזית האשכנזית [הגרמנית] במסבי זִיטוֹמִיר<sup>262</sup> הנהו רחב כשלש מאות קילומטרים ושם מתכוננת קסטטרופה לאשכנזים [לגרמנים] הרבה הרבה יותר מסוכנת מאשר בסטלינגרד. מי יתן והיה כדבר הזה!

בית החולים של הגייטו נמצא עוד בשכנותו של בית הקברות במחוז הקוקזי של הגייטו לשעבר, שבטל עכשיו ואינו מתקים יותר. לעת עתה הולך אני בכל בוקר עם כל הפרסונל הנמוך של בית החולים בלויית חייל ס"ס אל בית החולים, ושם אני עובד עד השעה הראשונה [אחת]. בעוד שני שבועות יעבירו את ביה"ח אל בית חדש בגייטו הטרוקי, ואז אם אשאר לעבוד

<sup>261</sup> פראנץ פון פאפן, יליד 1879. היה קנצלר גרמניה ב-1932; ובשנים 1933-34 סגן הקנצלר של היסלר; מילא אחר כך תפקידים במשרד החוץ, כמו שגריר בווינה משנת 1936; ובאנקרה משנת 1939 עד 1944. בשנת 1947 דן אותו בית משפט לדינציפיקציה בניירבג לשמונה שנות מאסר במחנה עבודה, אך שוחרר כעבור שנתיים [1949].

<sup>262</sup> משמע כבר כמאה וחמישים ק"מ מערבית לקייב, בירת אוקראינה.



לועגים לתורת הרפואה באופן נפלא ואמצעי המיתה של מבוגרים אינם שולטים בהם! פלאי פלאים! אמנם נסיונות כאלה הרפואה אינה יודעת; להמית "ידידים" ילדים כאלה ע"י זריקות הרעבה והטבעה, אבל מי יכול בשויון נפש לבחון ולבדוק באופן מדעי את המקרים האלה ש"השטן בעצמו לא ברא עוד נקמתם", לפי בטויו של ביאליק.

ידיעות ע"א [על אודות] הילדים שנגזלו והזקנים שהוצאו לטוירוגין [Taurage]<sup>266</sup> נשלחה אשה להנצח ע"א [על אודות] גורלם של הילדים. המסע עם הילדים בא לטוירוגין ביום השבת בשעה העשירית. גברים לא היו עמם: הם ובעלי המומים נזרו בפוזשיון<sup>267</sup>, Paezerys - ולטוירוגין הגיעו הילדים וחמשים נשים להשגיח עליהם. שם גלחו אותם האשכנזים [הגרמנים] והובילו אותם הלאה לאשכנזים [לגרמניה], לסיקליזיה העליונה, עם הנשים המשגיחות ועם אחיות אשכנזיות [גרמניות]. בין הילדים היו כעשרים חולים. אבל גם אותם הובילו עם יתר הילדים, - אבל גברים כאמור לא עברו את הגבול, - אם כן גווע ד"ר רוזובסקי, קרטון וכך! קבנות צוק העתים, אנשים בעלי שיעור קומה נכבד: איש נלבב, נאור ובעלי טעם יפה, חבר חביב וישר מאין כמוהו, היה הד"ר רוזובסקי. מה מאד מרגיש אני העדרו! כמעט בכל יום היינו נפגשים אתו, - ופתאום הוגה [על פי שמואל ב' כ 13] ואינו! וקרטון - עסקן צבורי ותיק, חולני שלא חס על מצב בריאותו לטובת הכלל, וכך צעיר דגול מרבה בכשרונותיו, בהגיונו הישר ובמסירותו האידיאלית לצבור היהודי השולאי. הוא הנהו קרבן אמיתי של הגיטו: "אכן קלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם" [ישעיהו נג 4]. חבל על דאבדן ולא משתכחין!

נעימות הגיטו. רעיתי שוכבת על ערש דוי ורועדת פן תהיה בדיקה ע"י "הסניטיר" האשכנזי [הגרמני] בבתיים והוא ימצא אותה חולה בלי שחרור מעבודה, היא זקוקה לשחרור תמידי, וזה לא יתכן במחנה הסגר: פה מי שאינו עובד, אינו רשאי לאכול. גם בני הנהו חולה. עוד הפעם מקום חשוד בריאותו השמאלית באותו המקום שבשנה שעברה היתה לו שם דלקת יבשה של קרום הריאה. נחוצה היתה לו קיטא, נחוצה עכשיו סנטוריה לתקן את בריאותו הרעועה - מי יכול לחלוש ולהזות על דברים כאלו בתנאי חיינו המאריים!

מהחזית הדרומית מוסרים ידיעות מעודדות: הרוסים צועדים קדימה, ומצב האשכנזים [הגרמנים] בקרים נעשה יותר ויותר מסוכן.

(44) 11/3. זה זמן רב לא רשמתי מאומה. ראשית כל אין חדשות נכבדות והצרות הישנות עומדות בעיני, ושנית מצב הרוח הנהו כל כך נדכא והנפש הנה כל כך נבוקה [מלשון פוהן]<sup>268</sup> ורצועה שאין כוח ואין חפץ להתרכז ולחשוב. חי אתה כבחלום בלהות ועושה הכל כמכונה באונס בלי רוח חיים. תנאי הגיטו הכריעונו, הפחד התמידי מתיחת העצבים, ההזנה הרעועה הגיעונו לשערי מות. אני ורעיתי הננו חולים מסוכנים ואין לנו תקנה בתנאי החיים הנוכחים. זקוקים אנחנו למנוחה נפשית וגופנית בסנטוריה מעולה! האם נגיע עד העת המאושרה ההיא? קשה להאמין: האויב הנהו אמיץ כוח עד להפליא וטכסיסי הצב של

<sup>266</sup> כלומר בדרך ה'הנקה' הישנה אל פרוסיה, גרמניה; ידוע היה כי אין אחיזה יהודית במקום זה וסברו כי הולכים אל פנים גרמניה.

<sup>267</sup> יישוב קטן מרחק 70 ק"מ בקירוב דרומית-מערבית לשבלי.

<sup>268</sup> דומה, כי המחבר ביקש ליצור לשון, הסמוכה על ישעיהו לד 11: קו תהו וְאֶבְנֵי בָהוּ, - בבחינת נפעל, שצוק העתים חולל בנפש מצב של ריק כאוסי, מין ערבויה של שיממון, פחד, הרס ואבדון, וכירב; לשון, שמצבי האנוש עד עתה לא זימנו כמותו, וממילא לא נזקקה הלשון לתאורס. המשך המשפט מרמז על מהות תיבה זו.

האמריקאים והאנגלים ממלאים את הנפש יאוש וחשדים שכונתם להביא גם את האויב וגם את בעל חברית<sup>269</sup> לידי אפיסת הכחות. כי הם חפצים שמלאכתם תעשה ע"י אחרים ועל אנשיהם הם חסים מאוד.

היום לקחתי אמנם את עטי בידי לא בכדי "לטחון קמח טחון" ולחזור מאה פעם ואחת על צרותינו וצוקותינו החולכות אמנם וגוברות מיום ליום, אלא בכדי לרשום מעשה שהיה אתמול. הקומנדנט הזמין את הד"ר פסחוביץ ובחרי אף הודיעהו שהד"ר גולדברג עם אשתו ושני בניו נסו ממחנה דאגליאי [Daugialiai]. חמתו בערה בו על שערוריה כזאת(!) מצד רופא שהעטה כלימה על כל קורפורציה הרופאים, ולכן ראויים אלה האחרונים שיאסרו אותם באזיקים! עד היכן מגיעה חוצפת נוגשינו! אל נכון קרא הד"ר גולדברג את נאומו של אבי אבות הטומאה שנשא לפני ימים אחדים והחדיר איבה ליהודים לבלי חוק. הקניה הזאת, השגעון שאינו מרפה ממנו, הטיל אימה על הד"ר שחרד כבר חרדה גדולה, כאשר שדדו את הילדים, ובקראו את דברי המטורף שהיהודים הנם בקטירות הדבר הראויות להשמד החליט להמלט על נפשו את משפחתו אל מקלט שהכין לו בעוד מועד. מי יהין לידות בו אבן? מי יוכל למצוא פגם במעשהו, אם לא שונאינו בנפש הדנים אותנו תמיד לכף חובה. הנשמע כזה לחשוד באלה הכשרים שהם יכולים להזיק ליהודים ולפחד מפניהם! ודי בזיון וקצף. בתור נקם נטל הקומנדנט מכל בעלי הרשיונות ללכת העירה בלי מלוה את אלה הרשיונות וכולם נשארו אסורים בגיטו: פרינר, ליבוביץ, פסחוביץ<sup>270</sup> והשוטרים.

היום שככה חמתו: הוא נמלך והשיב את הרשיונות לבעליהם. בינתיים קרה מקרה אחד בלתי טהור: אשה צעירה העובדת בבית החרושת לנעלים גנבה עשרה זוגות של צפויי הנעלים [פנתות] שנמצאו אצלה בעברה את שער חצר בית החרשת. היא הנה בבית האסורים. אשה צעירה, אשת בעל חולה מסוכן במחלת הלב, ישרה וצנועה תמיד, לא עמדה בפני הנסיון, בפרט שהגנבות הן מעשים בכל יום שהכול נכשלים בהם. בכלל גונבים כל אלה היכולים לגנוב [במקומות העבודה]: גונבים מזונות: אורז, סוכר, גבינה וכו'. גונבים חפצים: פזמקאות צמר, כתנות צמר, עורות לפרוות וכו' סוף סוף יפלו אחדים בידי הבודקים וישלמו בעד כל העבריינים!

6 פברואר. אתמול נדפסה בעתון האשכנזי [הגרמני] הודעה רשמית נפלאה ומצוינת בכל המובנים. הדו"ח הצבאי מבאר את סיבות נסיגת האשכנזים [הגרמנים] לאחור על החזית המזרחית. הוא מתאמץ להוציא מלבם של האנשים את החשד שכשל כוחו של הצבא האשכנזי [הגרמני] ושאפשרות התנגדותו רפתה. לא הא [זה] ולא הא [זה]! עוד כוחו של הצבא האשכנזי חדש עמדו ולא נס עוד ליחו, אלא מאיז התנאים השתנו! עכשיו יש חזית שניה - המערבית - התופסת את המקום הראשון כעת, כי שם מתהווה התחלת ההתפרצות לאירופה ושם יהיה גמר המלחמה, והנצחון המכריע ימצא מקום רק בחזית הזאת. ולכן מחויבים האשכנזים [הגרמנים] לרכז חלק נכבד מכוחותיהם בחזית המערבית ולקפח במובן ידוע את החזית המזרחית. אמנם הם יכלו עוד לפתח התנגדות נמרצה בחזית המזרחית, אבל הם בחרו בתכסיס של מלחמת מגן "גמישית" [גמישה] והם מוותרים על מקומות שונים שאין להם ערך מיוחד. משל למה הדבר דומה לשחק [למשחק] האישקקי [שח-מט]. ששם מוותרים על

<sup>269</sup> גרמניה הנאצית ואת ברית המועצות גם יחד.

<sup>270</sup> גיאורג פרינר, מי שמונה למנהל כוח-העבודה ב'מחנה-הריכוז' שבלי שסונף לדכא, על פי ההגדרה החדשה של המכלאה-שאריה הגיטו מאז סוף נובמבר 1943: מנדל ליבוביץ, עתה 'זקן מחנה'; ד"ר פסחוביץ הרופא הבכיר של המחנה.



הדרושה. בפרט הזה - כל נקודת הכובד, כל העוון הפלילי של הקומנדנט החדש! השערוריה הזאת יוצאת מגדר הרגיל וראויה להרשם לזכרון!

הנפצות הובלו לביה"ח העירוני. התוצאות אינן ידועות עוד. נראה יהיה אם נחוץ יהיה לחתוך את הרגל אצל העלמה הצעירה קלוגמן.<sup>273</sup>

הפצעים נשארו ארבעה ימים בלי רפוי, לכן מעלים מוגלא, כ"כ [כמו כן] הנה גם העצמות מפוצצות במקומות אחדים ע"י הכדורים. הלכך אפשר לשער שסוף סוף יהיו מוכרחים לקוצץ [לקצץ] את הרגלים הנפצעות [הנפצעות].

פרט אחד נחוץ להבליט. אחת הנפצעות, עַדלשטיין, נשלחה בתור עונש לאקמיני עם בתה ובעלה, שחטא כנגד המנהיגים החדשים של הגיטו. האם יהיה למנהיגים מוסר כליות על אשר שלחו את האשה שמה להפסיד רגל! לא! מוסר כליות לא יהיה: אינם יודעים את טיבו הרבה רגשים אנושיים שותקו בגיטו ובפרט אצל הקברניטים כביכול.

25/II. הכל מעציב מאד המאורע האקמיני. לשני הקרבנות קצצו את הרגל השמאלית אחרי עניינים נוראים. האשה עדלשטיין "שבקה חיים לכל חי" והלכה לעולמה בעודנה באֶבָה, והעלמה קלוגמן נשארה בעלת מום והיא מפרפרת עוד בין החיים ובין המות. פצעה עוד מפליט [פולט] הרבה מוגלא גם אחרי הנתוח ומדרגת חומה גבוהה עוד למדי. אם לא יהיה זהום כללי תשאר בחיים.

עוד הפעם התרחש נס אמיתי. המחנה האקמיני בטל וכל הפועלים שבו הנה! העבודה היתה שם ממש עבודת פרך והיחס אל הפועלים היה איום ונורא: הקומנדנט שהמית תשעה ילדים וזקנה אחת, עשה הכל על דעת עצמו, כמו שנודע אחרי כן: בלוי עת כזה! שעשועים! מספרים שאחרי פטוריו בדקו ומצאו אצלו הון עצום מרכוש היהודים: כסף וחפצים יקרים, - אז מצא בעל חוב לגבות את חובו גם בעד חללי משובתו - בתור ענש חפצו לשלוח אותו אל החזית כאיש צבא פשוט, אז אבד את עצמו ע"י יריה. כן יאבדו! והקומנדנט החדש עוד עלה באכזריותו על זה שקדמו. בפרט סבל ממנו ומסגנו בנו של הד"ר וו-סקי, שקודם עלה לגדולה והיה ראש השוטרים היהודים ומנהל המחנה. וכאשר "קס מלך חדש" שמו לו עלילות דברים [הוציאו דיבה, עפ"י דברים כב 17] שהנהו בולשיביק ועניויו היו נוראים. מבטיחים שלו נמשך קיומו של המחנה עוד שבועות אחדים, או אז היה עָדִי אוֹבֵד [סופו] לאבדון, על פי במדבר כ [24].

26/III חפוש יוצא מגדר הרגיל במחנה א.ב.א. שהוציאו אל הפועל "שוטרי שדה המלחמה" [Feldgendarmarie] הנמצאים עכשיו בשולי והבודקים ברחובות העיר את כל אנשי הצבא האשכנזים [הגרמנים] לדעת האם אין ביניהם דִּיזִירְטִירִים [עריקים]. לשוטרים האלה נודע שהעובדים בא.ב.א. שולחים לפעמים יד ברכוש המחנה הנועד להלבשת הצבא ולתיקונם של המלבושים והנעלים. הבדיקה נמשכה כארבע שעות: כל העובדים היו מחויבים לעמוד ערומים ויחפים במסדרון קר, על רצפות הביטון הקרה. התוצאות לא היו איומות ביותר, כי המשגיחים האשכנזים [הגרמנים] בעצמם התרו מראש שתהיה בדיקה ועזרו "לבער את החמץ", ולכן לא מצאו הבודקים חפצים נכבדים, ובכ"ז [ובכל זאת] אסרו כעשרים וחמשה אנשים, שמצאו איזה פסול במלבושיהם המעורר חשד שהשתמשו בחפצי המחנה, אבל הם שוחררו במהרה. לאמיתו של דבר רב העובדים במחנה א.ב.א. נוקט את הכלל "הגונב מן הגנב

<sup>273</sup> בת יושב-ראש ההסתדרות הציונית בשבלי שלפני המלחמה, נספתה על שום נכותה במחנה הריכח שטוטהוף שליד נֶנְצִיג [גדאנסק]. על מפת פולין שלאחר מלחמת העולם השנייה.

יחידות שונות בשביל להגן על המלך והמלכה. הקצור: האשכנזים מודים שבשביל החזית החדשה ידם על התחתונה בחזית המזרחית, הם מודים גם כן ששכנת התפרצות צבאות בעלי הברית לאירופה קימת ועומדת להתגשם, ולבסוף הם מניחים שהמלחמה תמצא פתרונה האמיתי במערב, - מסקנות שעד הנה בטלו אותן והכחישו. כל זה משמח לב ומעודד, אבל מה שנוגע לנו, לשרידי יהודי הבלטיקום, עוד הדבר מוטל בספק, אם נזכה לראות בנחמה ולחיות עד התשועה שבוא תבוא. החזית המזרחית הולכת וקרובה לאט לאט, וכאשר האשכנזים [הגרמנים] יהיו מוכרחים לעזוב את הבלטיקום אז אל נכון ישמידו אותנו כלה. אמנם החורף בשנה הזאת יוצא מן הכלל: הששי לפברואר ואין קור ואין שלג, היום אמנם יבשה האדמה קצת מפני הקור אבל ביום נמש השלג הדק על הגגות ונטפי מים נזלו מהם, ואתמול טבעו בטיט וברפש שכסו את רחובות הגיטו. אפשר שהודות לטיט ולרפש במקומותינו החזית שלנו לא קרבה עוד אלינו, ואנחנו עודנו חיים וקיימים. העתיד הקרוב יחיה דַּע [על פי איוב לב 6].

באותו הגליון נדפסה עוד ידיעה מעניינת ע"א [על אודות] חלוקי הדעות בין וויצמן ובן גוריון.<sup>271</sup> הראשון נוקט בטכסיס של שובה ונחת ביחס אל שאלת ארץ אבותינו והוא מאמין שכאשר בעלי הברית יצאו מהמלחמה בנזר הנצחון תפתר השאלה הזאת מאליה לטובתנו, ובן גוריון סובר שנהוץ להשתמש בכל האמצעים בכדי להפר עצת האנגלים שהחליטו למלא את גזרת הספר הלבן ולהפסיק בראשון לחדש אפריל שנה זו את הגירת היהודים לא"י [לארץ ישראל]. בן גוריון נסע לאמריקה ובדעתו היה להכריח בעזרת ציוני אמריקה את וויצמן להסתלק מהנשיאות, אבל בנסיעתו הביא רק לידי מחלוקת ופרץ במפלגה. אז התפטר בעצמו ממשרתו, והסכסוך עודנו עומד בעינו.

18/II [44] המחנה באקמיני<sup>272</sup> משביע אותנו ממרורים בהפתעותיו. שם נורה שְׁעָמָאָטִישֶׁק, שם נורו תשעה ילדים בעטיו של זדון לב הקומנדנט המקומי, הרשע שאהב להצטדק ולהתנכר שהוא עשה את כל מעשי הבליעל שלו על-פי צו ולמרות רצונו. עכשיו יש קומנדנט חדש שם, והצרות עומדות בעינן. עכשיו התרחשה חדשה שאינה נופלת באכזריותה מהראשונות, ובנוגע לפרטים אחדים עודנה עולה ברשעותה על המאורעות הראשונים. כאשר שבו הנשים מעבודתן בלווית [שומר] אוקראיני שיכור נפל זה האחרון על הקרח אז הרימו אותו הנשים, ולאות תודה הטו את רובחו האוטומטי כלפי הפועלות ויחל לירות. האחרונות החלו לנוס ולהמלט על נפשן, אבל הכדורים הדביקו אחדות מהן ושתיים מהן נפצעו קשה ברגליהן, אם לא רעדו ידי הרוצחים לשים קץ לחיי עשרה אנשים, עאכ"כ [על אחת כמה וכמה] שפצעי שתי נשים יהודיות נחשבו שם לאל [לחסר ערך, על פי איוב כד 25], אבל השערוריה הנה ממין אחר לגמרי: הנשים נפצעו ביום השלישי ואל בית החולים הובאו רק ביום ו', באשר הקומנדנט פסק שאי אפשר לתת אמצעי הובלה בעד יהודים לא בזמנם, זאת אומרת ביום שאינו מיועד ליציאת מוביל המשא לשולי, שהנהו חל רק ביום ו'. לכן התגוללו שתי הנפצעות שהפסידו הרבה דם ארבעה ימים והכדורים בגופן בלי העזרה המדיצינית

<sup>271</sup> חיים וויצמן, מי שהיה כעבור שנים מעטות (17 בפברואר) הנשיא הראשון של מדינת ישראל. דוד בן-גוריון שהיה אחר כך ראש הממשלה הראשון שלה, נחלקו באותה עת באשר לדרכים שצריכה לנקוט התנועה הציונית והיישוב הציוני בארץ ישראל לנוכח פני הדברים. האם להמשיך לנקוט בדרך של הבטחת 'קהיליה יהודית', Jewish Commonwealth, בארץ ישראל, כפי שחזרו והחליטו בוועידת בילטמור (שם בית המלון הניו-יורקי בו נערכה הוועידה) 1942, כתפישתו של חיים וויצמן, או אחרת.

<sup>272</sup> אַקְמִינִי בפי היהודים, הוא המחנה שעובדיו הועסקו בעיקר בכריית אבן-סיד וייצור סיד לבנייה.



פטור" וגונבים בלי רחם בגדים חמים, פזמקאות וכי' לפעמים על סכומים גדולים. אחד העובדים הצליח לגנוב עור שלם לפרווה ובעיר מכר במחיר הגון. סוף כל סוף יהיו בנופלים ורעה נגד פניהם.

[44] I/IV. בהנהלה של מחנה העבודה חלו שנויים נכבדים: למנהל האמיתי של הגיטו נמנה הממונה פריזר, וליועצו הראשי נעשה האיש הגס והחצוף בורגין. בעטים הודח ע"י הקומנדנט ממשמרתו היושב ראש לשעבר של הנציגות מ' ליבוביץ האיש הישר היחידי בין קברניטינו, והשפל למדרגת פקיד לשכה פשוט, כמעט שלש שנים נשא טרחה ומשאה של אוכלוסית הגיטו והשתדל בעדנו כפי יכלתו, ועכשיו העבירוהו מחדר הכבוד, מושבו של ההנהלה אל החדר השכן אל הלשכה, ודי בזיון וקצף!

השנוי השני הנם פטורי ראש שוטרי הגיטו קינס. איש גס קצת, אי מלוטש כל צרכו, צעקן, מלא בכל זאת את תפקידו הקשה רב-הצדדי באמונה ובמסירות, אבל לא נשא חן בעיני פריזר הרודף אחר הכבוד, כנראה לא התרפס לפניו כחפצו. ולכן פטר אותו ממשמרתו, כאלו לרגלי בקשתו בכתב לפטור אותו, שהיתה כמובן תוצאה מהיחס אליו, ומהחפץ לקדם את פני פטוריו בלי בקשה.

השנוי השלישי הנהו מנויי בתור הרופא הסניטרי של מחנה העבודה. טלטולי ממשרה למשרה הנהו גם כן פרי מחשבת המנהל ויועצו השואפים להיות פעילים. ממנהל האמבולטוריה הפכתי לרופאי ביה"ח [בית החולים] ממלא מקומו של ראש ביה"ח, ועכשיו הנני כאמור הרופא הסניטרי. עבודתי על צד האמת הנה פעוטה. המחנה מחולק לשנים עשר חבלים, ובראש כל חבל עומד משגיח. על כל 12 המשגיחים שומה להשגיח על הנקיות של החצרות ובתי הכסא; הם מחלקים גם לעובדים את פתקאות העבודה (דרוש שָׁקָל פועל בהכנסו אל המעבדה [בית המלאכה] יושיט את הפתקא הזאת לאות נוכחותו, וחסרונה מעיד על העדרו של הפועל). בעת האחרונה יש למשגיחים תפקיד חדש: לבקר בכל מעונות המחנה את הדיירים, ועל כל החסר להודיע תיכף את המשטרה, משום מעשה שהיה: חרש ברזל אומן, שלעבודתו היו זקוקים, נס מן המחנה. הוא בעל אשה נוצרית [ליטאית] שהתגירה ולהם יש שני בנים. היא עזבה את המחנה זה מכבר, עכשיו נודע לו מקום מחבואה של משפחתו והוא נספח אליה. אני הנני ראש המשגיחים ועלי לפקח עליהם אם הם ממלאים את תפקידם כראוי. בערב יש לי עכשיו עבודה זמנית לבדוק את ראשי התושבים של הגיטו ולחפש ביצי כינים. וגם מחלת הגרוד על הגו. על כל פנים עסוק אני לא יותר משתי שעות ביום ויתר העת הנני חפשי לנפשי; לעת עתה השתמשתי בפנאי לסדר יומן באידית והספקתי להביא אותו לידי גמר, <sup>274</sup> ואלמלא משרתי זו לא הספקתי בשום אופן למלא עבודה כזו, שכאשר השתחררתי ממנה אני שואף רוח לרוחה, באשר היתה כבר עלי למעמסה. עכשיו אוכל להתמסר אל עבודה יותר רצינית. ואולם הנני מסופק אם יוסיפו לתת לי את האפשרות ללכת בטל חלקה היותר גדול של היום. אגב אורחא לרופאי בית החולים נתן צו להמצא במוסד מהשעה השביעית בבוקר ועד השעה השמינית בערב, ורק שעה אחת נתונה לארוחת הצהרים. זאת אומרת נחוץ להימצא בבית החולים שתיים עשרה שעות ביום! מלתא זוטרתא!

[44] II/IV. חכיתי לידיעות יותר ברורות, יותר מפורטות, ע"א [על אודות] המאורעות הנוראים שקרו בגיטו הקובנאי. הפרטים לא הגיעו עד עכשיו, אבל אין בכך כלום! עובדה היא שבקובנה נשנו המוראים שתקפנו ב- 5 נובמבר העבר. גם שם לכדו את העוללים וחטפו את

הזקנים והחולים והוציאו אל הכיכר. המספר הנהו הרבה יותר גדול מאשר בשבלי. כ"כ [כמו כן] הנה שם חפשו את הילדים ע"פ רשימה מוכנה מראש, ואם לא מצאו את הילדים, אז לקחו את ההורים. כ"כ [כמו כן] מוסרים שקצבו לכתחילה את מספר הילדים, ואת חסרונם מלאו בבוגרים. ישנן הרבה הוספות [עניינים נוספים] שלא הובהרו עוד די צרכן. מספרים שמלבד הקומנדנט ההוא בא אורח מיוחד להוציא אל הפועל את הרצח הזה (האם זה מיועדו קירסטרי?). מספרים עוד שהשוטרים היהודים לא הסכימו להשתתף בשערוריה, ולכן נעשו קשה: יש אומרים שאסרו אותם, ו"במבצר התשיעי" <sup>275</sup> מקום מוכן לפורענויות המיתוס. ויש אומרים ששם הלכו אותם. מה נאמר ומה נדבר ע"א [על אודות] המאורע הזה עכשיו, בזמן מאוחר, כאשר התחלת גסיסתם הולכת וקרבה? אין מלים בלשוני.

ימים אחדים, מפני אידיהם [פסחא], לא קראנו עתונים, וכל חזון נסתם. היום מסרו הרבה חדשות נכבדות, אבל אי אפשר עוד לדעת עד כמה מן האמת בספורים האלה. מספרים שאודיסה, קוקיל ויסי <sup>276</sup> נכבשו! כ"כ [כמו כן] התקיפו בחוזקה בודפשט. אם אודיסה נכבשה, אז כל החזית הדרומית נחסלה [חוסלה], וחצי האי קרים מבדל [מנותק] בלי מוצא אל היבשה, ומצד הים ידאגו אל נכון שלא יעברו בשלום. נחכה לידיעות מפורטות!

24/IV.1944. גמרנו לבדוק את שערות הראש והידיים של כל הגיטו מפני חשש ביצי כינים וסקביס. הגברים שנמצאו אצלם ביצי כינים מחויבים היו לכרות את שערות ראשם במכונה מספר אחד, זאת אומרת עד היסוד, והנשים היו מחויבות לחתוך את שערות ראשם כעין "בוביקופ" [תספורת נערית קצרה] ולנקות אותן בעזרת סמי מרפא (קופריקס). בבדיקה השתתף "הסנקטיטרי", המשגיח על עניני הרפואה. מענין לציין שכמה נשים ממש בכו לשערותיהן הקצוצות. הן אינן יודעות את הפתגם הרוסי: "כאשר הוסר הראש, לא יבכו לשערות".

אל המחנה שלנו נספח גם המחנה של קינשי <sup>277</sup>. אנשים ממסבי [מסביבות] ווילנא, מאשמיני ושוניני <sup>278</sup>. המשפחה גדלה! בעוד שבועות אחדים יסע לשם לזמן קצר בתור ספיציאליסטן למחלות העור הד"ר וולפרט.

הקומנדנט שלנו קבל ארכא [חופשה] לשבועות אחדים, וממלא מקומו בא כבר. מה טיבו של עוֹבֵר [עובד זמני] זה? הלואי שלא יהיה גרוע מהראשון, שכבר הסכנו אל משובותיו ושגעונותיו.

<sup>275</sup> המצודה [ה'פורט'] התשיעית. אחת בשרשרת הביצורים שניבנו ברבע האחרון של המאה התשע עשרה על ידי ממשל רוסיה הצארית כדי להגן על עיר הפלך קובנה. הפורט התשיעי שימש בית-סוהר אחר מלחמת העולם הראשונה. הגרמנים הפכוהו לאתר השמדה של יהודי קובנה ואלפים רבים של יהודים שהובאו ברכבות מן המערב. במסגרת המבצע הנאצי לשיטוש העקבות, מאז 1943 הפעילו גם בפורט התשיעי "זונדקומנדו" - קבוצה לתפקידים מיוחדים: בפורט התשיעי העסיקו קבוצה של יהודים בחיפוש הגויות של המומתים ושרפתן. בתושייה ובהעזה השכיילה קבוצת יהודים זו לברוח מן המצודה. רק חלקם נתפשו על ידי הגרמנים שיצאו לרדוף אחריהם.

<sup>276</sup> אודיסה, שנמלה היה הקשוב בנמלי הים השחור של ברית המועצות, היום אוקראינה; קוקיל: העיר שוכנה כארבע מאות ק"מ מערבית לקייב. משמע כבר נתקדם קו החזית כמאה וחמישים ק"מ בתוך גבולות פולין שלפני מלחמת העולם השנייה; יאסי, עיר חשובה במולדביה המערבית (שימשה גם כבירת רומניה עד 1861, והיום בתחנות רומניה). משמע חדירה של יותר ממאה וחמישים ק"מ אל גבולות רומניה שלפני מלחמת העולם השנייה.

<sup>277</sup> יהודים מאזור סמארגון, כשמונים ק"מ דרומית-מזרחית לוילנא. היו עיקר אוכלוסיית המחנה שמנה בתחילה כחמש מאות נפש, גברים, נשים וילדים. הם עמדו לרשות ה-O.T. (אורגניזציון טוקס, כוחות הביצוע של מערך העבודה של הרייך). Joniskis, כאמור, כארבעים ק"מ צפונית לשבלי.

<sup>278</sup> ר' הערה 101.



הרופאים וחברי ההנהלה של המחנה. כאשר צוה את הד"ר ב. לסדר ערמת אבנים, הלו נועז לשאול: האם זאת היא עבודה מתאימה לרופא? אז ענהו: "שים מחסום לפיך, - אם לאו משקפך תיכף יפלו ארצה". ולד"ר וו. אמר: "אם גנך לא יהיה מסודר עד השעה הרביעית - צורתך" תסבול". בעברי דרך השער, ובני עמד על המשמר, רטן בלי כל סבה: "היהודים הנם חזירים". הקצור הוא נקט את הכלל: ישנאו ובלבד שיפחדו! <sup>280</sup> "Oderint dum metuant" אני יראתי להפגש אתו, לכן היו סוגרים אותי בבית והייתי באמת כאסיר בעשרה ימים. שכנתו ובני היו יוצאים לעבודתם ואשתי שכבה בבית החולים, כאשר הצטננה וקבלה דלקת הריאה כפולה, מחלה מסוכנת מאוד לחולה מחלת הלב כמוה. אבל יש לה כבר הסתגלות ואימון במדה ידועה למחלות והיא שבה לאיתנה. מחר תשוב אל נכון הביתה אחרי שכבה בבית החולים שמונה עשר יום. גם מחלתה זו נובעת מתנאי חיינו במחנה. חולנית כמוה אנוסה להשכים קום בחצי הששית בבוקר וללכת אל בית המלאכה. מפני אימת ממלא מקומו של הקומנדנט עבדה ימים אחדים שלמים, ומפני מזג האוויר של התחלת האביב חפרה בחצר והצטננה, - וכו' ההתנגדות רופף מאוד אצל כולנו, - גם אני הנני חולה תמיד בעת האחרונה ומחלת קיבתי ומעי הולכת ורעה מיום ליום, - אם מצבנו לא ישונה לטוב אז בקרוב בימינו "יקטף פתיל חיי".

30/V.44. בחזית המזרחית מנוחה - דממה לפני הסער, כאשר צבא כבד מרוכז שם, ואל נכון התקפה אמיצה ממשמשת ובאה. ובאיטליה בעלי הברית הקיצו משנתם ודוחקים את רגלי הצבא האשכנזי [הגרמני] כראוי והודפים אותו לאחור צפונה. השמועה עשתה לה כנפים היום שרומא נפלה. התקוממות [התנגדות] האשכנזים [הגרמנים] נגד המתקפים הנה חזקה מאוד. הנם גבורי מלחמה, מזוינים על הצד היותר טוב, מרי נפש, היודעים שאם יהיו בנפלים מרה תהיה אחריתם, והודות למרצם, למשמעתם ולכוחות ההגנה הבלתי רגילים, הם מאמינים בנצחונם! בימים האחרונים הם כותבים בלי הרף על אודות "האינונזיה" [הפלישה], והם בטוחים שהיא תתקיים, אף כי הם מתאמצים לתת אותותיהם שהיא אינה מקצת אותם. 7/VI.1944. סוף כל סוף התקיים המאורע, אשר תוצאותיו תהיינה אל נכון מכריעות! הצבא האנגלי-אמריקאי הבקיע אתמול אל צרפת! האינונזיה [הפלישה] שחפזו אליה ימים ושנים יצאה אל הפועל! הצבא בחר במקום היותר מבוצר - הנמל של הוור [Le Havre] <sup>281</sup> אבל היותר קרוב לפריז. האשכנזים [הגרמנים] התפארו, שחומת המגן הבנוי על חוף הים האטלנטי "קל קלי יוצר עליה לא יצלח" [על פי ישעיהו נד 17], ואין כוח כזה שיוכל לעשות בה פרץ, והנה באו ממשלות הברית ובמקומות רבים ערו עד היסוד [על פי תהלים קלז 7] את החומה שהאינניר [המהנדס] טודט [Todt] המפורסם ועוזריו עמלו לכצרה שנים אחדות. הששי לחדש יוני ישאר בזכרונם של כל מתי [אנשי] תבל!

איזה ערך יש לגזרות השונות הקטנטנות שמגמתן רק להדריכנו מנוחה מול חוויותינו בימים עברו: הגרוש מן העיר אל הגיטו אחרי השוד והחמס. דרישת חקשים הקרבנות שנתחלפה במס, ההוצאה אל בתי התפילה כפרוזדור אל גיאיות ההרגה, ובפרט שדידת הילדים! ולכן אין כל חפץ לכתוב על אודות הקללות של כל יום שהן כאפס מול הצרות שעברו

<sup>280</sup> אמירה שהיתה שגורה בפי השליטים הרומיים: היתה חביבה על הקיסר קאליגולה (שנר בין השנים 37-41): כך המחבר סואטוניוס, ב"חיי שנים עשר הקיסרים".

<sup>281</sup> למעשה נתבצעה הנחיתה בחוף נורמאנדי, בחופים המערביים של מפרץ הקיס. לה האוור ונמלה הופצצו, אך הנחיתה התבצעה כשמונים ק"מ (בקו אוויר) ממערבה; למשל: צפונית מכאיו - [האנגלים] ומערבה מהם בחופים שכונתו מאז Utah-ו Omaha [האמריקאים].

10/V.44. חליפות ותמורות, מהומה ומבוכה! ממלא מקומו של הקומנדנט הנהו פרא אדם, גס ובלתי מחונך. כל היום פיו מלא חרפות ואיומים. בעד כל דבר קל הנהו מאיים לירות; דרישותיו מגוחכות על-פי הרוב. "כלב נובח אינו נושך", אפשר שלא ירע ולא יזיק ביותר. על פרטים אחדים הוא מקפיד בדיקנות. 1. בשנת המלחמה החמישית כל האוכלוסיה מחויבת לעבוד בלי יוצא מן הכלל עשר שעות ביום. 2. אין כל חגים וימי חופש בעד היהודים. 3. בלי שחרור רשמי מהאמבולטוריה אסור להשאר בבית. 4. לחולה מותר להשאר במעונו במטה לא יותר משלושה ימים, - אם מחלתו הולכת ונמשכת אז הוא מחויב ללכת אל בית החולים: אין חולי בית! 5. את כל הגינות נחוץ היה לעדור ביום הראשון בכל המחנה, ואם לא יירו! אבל הקדוש ברוך הוא הפר עצתו! ארובות השמים נפתחו וגשם קר טורד ירד כל היום, - ולכן היה אנוס לבטל את פקודתו.

שלושם הופיע סוף כל סוף האורח הנכבד שחכו לו זמן רב: רופא מבקר מקובנה, שהכניס אנדרלמוסיה בין הרופאים. הוא גזר לצמצם את מספר הרופאים במחנה עד שלשה. הנני מיותר, וצפוי אני אל עבודה שחורה! על שאלת הד"ר ב., איזו עבודה אפשר לתת לי, ענה ה"סניטריקור": "לדידי יוכל להיות עגלון!" נראה איך יפול דבר! על כל פנים צפוי אני אל אי נעימות ונדודים.

פרט אחד העלה את חרון אפו מאוד. בבית החרושת של פכינקיל עבד הרופא וולפרט שהיה נותן את העזרה הראשונה לפצועים. האורח כעס מאוד על אשר יהודי מטפל בחולים ליטאים, וכבר שחררו אותו מעבודתו זו, והוא נשאר כפועל שחור. עכשיו עובדים כפועלים שחורים ארבעה-חמישה רופאים. בקרוב אל נכון אחיה גם אני בתוכם! בימי הזקנה אעלה לגדולה!

נציגנו החדשים חתרו חתירות תחת הד"ר פ. [פסחוביץ] מנהלו של ביה"ח - אבל פרסומו הגיע עד לקובנה, ומצבו נשאר איתן. את כל האחריות בעד ענייני הרפואה שם האורח עליו. יחד עם הנציגים עיבד רשימה של הרופאים הצריכים לפי דעתו להשאר במחנה, אבל תוצאותיה אינן ידועות עוד. האורח קבלה אבל תשובה עוד לא נתן.

האורח ביקר את המחנה א.ב.א. <sup>279</sup> ששם עובדים כשמונה מאות יהודים, וחדר אחד מצא בלתי-נקי. על העובדה הזאת העיר להנהלה. מה עשתה ההנהלה בכדי לתקן את המעוות! אתמול בבוקר בשעה הרביעית העירו את כל העובדים משנתם ויגרשו החוצה בלי יוצא מן הכלל. אפילו חולים עם דלקת הריאה וכו' וישאירם שעות אחדות תחת השלג והגשם הקר. כולם חשבו שמתכוונים להוציא אותם מן המחנה והמהומה היתה לבלי חוק. את הילדים החביאו בעליות ובמרתפים, וגם בוגרים רבים נסו להסתתר. בשש שעות וחצי באה קבוצת הפועלים מהגיטו ויגשו כמדי יום ביומו אל עבודתם, אז נלוו אליהם גם הפועלים דרי א.ב.א. והכול בא על מקומו בשלום. כנראה בשעה שעמדו בחוץ ועצמותיהם רחפו מקור, ניקו את החדרים.

29/V.44. יום שני של חג השבועות. אתמול בלילה חגגה כל האדמיניסטרציה את "זמן חרותנו" שממלא מקום הקומנדנט שעזב את מחנה ההסגר שלנו. קשה לתאר כמו את כל המצוקות והעינויים שהסב לנו במשך של שלשה שבועות. בנבול פה, חרפות וגדופים, באיומים לירות, הכריח את כולנו לעבוד בגינות, להסיע אבנים, לנקות את המחראות, לעקור משורש עצים יבשים, ולא נתן דמי לנו. האיש הנהו אל נכון מטורף, הוא "קבד" בעבודות כאלה גם את

<sup>279</sup> משרד ההלבשה של הצבא הגרמני. [A.B.A.] ArmeeBekleidungsAmt.



## נספח 1

בין קפלי הדפים של המחברת השנייה של ה"רשימות".... נשתמרו עמודי נספח זה, כתובים ביידיש [להוציא המשפט האחרון]. ניכר, כי זוהי מעין סקטיונר גרמני של עדות חיה, אשר די"ר פיק רשם מפי האישה [העלומה: די"ר פיק, לשיטתו, לא רשם אף על הסקטיונר גרמני את שמה] זמן קצר לאחר שהצליחה להתגנב אל גיטו שאן-לי. לא נמצאו ביומן עוד 'סקטיונר גרמני' ממין זה או דומות לה. אין בכך לשלול את האפשרות, שדי"ר פיק רשם לפרקים דברים מפי בעלי דבר לצורך רשימותיו. אולם, בחיבורו אין התייחסות במישרין לשיטת איסוף החומרים ששימשו לו לכתיבתו. ואף בכך היא עניין לחוקר לענות בו.

הסוגריים המרובעים [ ] ומה שביניהם הם של המתרגם והמעיר, דוד גולן. הסוגריים העגולים ( ) הם במקור.

## תרגום הנספח

לאחר שהלאימו [הסובייטים] את בית-המסחר-לברזל [שלחם] בעיר סקודי [Skuodas] עברו אל העיר טאונקריג [Taurage]; חיו שם 2 חודשים. ביום ראשון [22 ביוני 1941] טאוורג עולה בלהבות<sup>2</sup>. עזבו ונסעו אל אופינה [כך בפי יהודי ליטא; רשמית: Upina<sup>3</sup>]. כאן חיו שבועות אחדים. [בינתיים כבשו הגרמנים את ליטא; והליטאים] לקחו את הרב, אילצוהו לערוך מוקד ולעלות [עליו]. מפאת הפחד מפני השריפה [שתאחז] בביקתות של הליטאים מסביב כיבו את המוקד -- חתכו [לרב] את זקנו ופקדו עליו לרוץ, ירו בו, פצעו את רגליו, ואשתו הוציאה אותו אל עיירה גדולה יותר בה מצוי רופא, מה עוד עלה בגורלו לא ידוע [למוסרת העדות, וגם לדי"ר פיק לא נודע].

באופינה שהו 10 ימים; על שום הלך רוח של פוגרום יצאו אל עיר גדולה יותר - אל טרישיק [Tryskiai<sup>4</sup>]; אלא ש-15 קילומטרים מ-טרישיק בסביבות לוקניק [Luoke<sup>5</sup>] תפסום הפרטיונים, בזזו מהם את הכול והביאום אל המחנה של לוקניק (150 אנשים); ~ היחס היה נורא. באסס, תחת שמירה מתמדת, היכו ללא הבחנה, במגלבים הובילו לעבודה: לעקור

1 יהודים ביטאו את שם העיירה גם שקוד; שוכנת בצפון-מערבה של ליטא סמוך לגבול עם לסביה. עוד בשנת 1572 זכתה למעמד של אי תלות בניהול ענייניה המוניציפאליים [זכויות מאגדיבורגיות]; דומה כי לא עבר זמן רב ונכונה בה קהילה יהודית.

2 המרחק מסקודי [כיום סובייטסק] שבגבול גרמניה אז אל טאוורג לא עלה על שלושים ק"מ בדרך המלך.

3 מרוחקת כשלושים ק"מ צפונית לטאונקריג.

4 העיר [הגדולה יותר] מנתה פחות מאלפיים תושבים.

5 עיירה זו מנתה פחות מאלפיים תושבים, והיא שוכנת דרומית מערבית לאופינה. אין זאת כי לא נתאפשר להם לנוע מאופינה הישר אל טרישיק. כי אם נעו בדרכים עקלקלות כדי לא לפגוש את אלה שפגשו: 'הפרטיזנים', הגייסות הליטאים ששיתפו פעולה עם הגרמנים.

עליו. ואולם באחזי את עטי בידי אזכיר את הגזירה שגזרו עליו מקובנה היינו שכל תושבי הגיטו הגברים, בלי יוצא מן הכלל, צריכים לספר את שער ראשם. הגזירה נמלחה, ועכשיו כולנו דומים לאסירים אמתים! כל מגדלי בלורית - מנת חלקם קרקה [על פי עמוס ח 10]!

[תם ולא נשלם]



עיכבו בגירולאי. שאר ה-500 באו אל קלו. 2 סימטאות גיטו, מגודר על ידי קרשים. חשו כי זה [סוף עמוד שלישי]

משהו ארעי, לא נתנו עצים [להסקה, לבישול ולחימום]. כל הנשים הלכו לעבוד. היה קיפיקנט [משגיח ליטאי], לקח את הכסף [שהנשים הרוויחו בעמלן], חילק קצובת מזון: לחם, גריסים, תפוחי-אדמה. שמועות היו מפי הנוצרים, שהגיטו יחוסל.~ החלו, אפוא, לברוח מטלו [מוסתר] העדות היא מן הבודדות שעלה בידן הדבר; 2000 הנשים מגירולאי נורו כולן; ~ אלה [הנשים] אשר הוליכו אל קלו שמעו כיצד ירו בהן, וראו את הבורות. פקדו עליהן להתפשט, וירו בהן במכונת ירייה וברמונים.

הפרטיזנים היו שיכורים מאוד. - 27 בדצמבר, שאר הנשים של קלו 402 במיספר נורו למוות.

כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה: רופא ואומן (אחד מהם) ובית מרחץ.

עשבים מן הריצוף [של הרחובות], לרחוץ רצפות. 5 ק"מ מלוקניק [למעשה כ-12 ק"מ] כפר בשם קאנטאבה [Kaunatavas] היו שתי משפחות של יהודים. הובאו אל המחנה של לוקניק: אחת מהן משפחת זיו - אב, אם ושמונה ילדים. הפרטיזנים היו עורכים חיפושים; אצלם מצאו דגל אדום אשר לא הספיקו לבער. אותו יום הביאו עשרים [סוף עמוד ראשון ברשימת הנספח]

נפשות; לקחו, אפוא, את הגברים והחלו להכותם במגלבים. סיימו את ההכאה, הובילו את החדשים אל מרתף. התענו במחנה של לוקניק עד ה-16 ביולי. מזון צריך היה להשיג לבד עת שיצאו אל העיירה לעבוד; 16 [ביולי] בערב באו שני גרמנים מן ה-ס.א. הזעיקו את כל הגברים אל השדה, החלו בעינויים סאדיסטיים: לזחול על הבטן, להכות איש את רעהו, והם עצמם היכו באמת את כולם בצורה נוראה משך שעה תמימה; ושוב הכניסו בניפרד [גברים מנשים] בחלק מן האסס. אחד משני הגרמנים [היה] איטמלינסקי<sup>6</sup> ~ הוא ניגש אל גברת דונידוב ושאל אותה, אם היא מזהה אותו; הוא אמר לה כי פקודה מקרלין לירות למוות את כל הגברים, לפי שאצלם נופלים גברים רבים ואצל היהודים אין נופלים. באותו לילה החל משעה 12 לקחו קבוצות קבוצות "אי דאָרְבָּא" [I darba, לעבודה]; החזיקו אותם במרתף, בבוקר הובילו אותם 2 קילומטרים מלוקניק וירו ב-80 גברים בבורות מוכנים מראש; 9 רצו; 2 מהם, אמר פרטיזן אחד, כי ניצלו.~ שהו בלוקניק עוד 3 ימים. אחרי כן הובילו את הנשים אל וישיניאן<sup>7</sup> 15 ק"מ מלוקניק. היו שם הרבה נשים. שכבו 4 ימים באסס חרב, רטוב, מלוכלך, גשמים; עוד 4 ימים בגירולאי על יד קלן [10 ק"מ] [הנודעת. הסובייטים] שילחו את בעלת האחוזא אל רוסיה. שם בצריפים, שהיו מוכנים מראש 2500 נשים. עשו ועד של נשים, היה מנהל virsininkas ליטאי, אשר היה [סוף עמוד שני]

נותן רשות לצאת לעבודה בשדות. שם היו מקבלים קצובת מזון: לחם, חלב, חמאה, גריסים. היה גם דרי' בלאט, הגבר היחידי. [חוץ מעשרה גברים מחופשים לנשים, אחר כך זוהו ונורו-- רוסטובסקי נמלט]. היו שמועות שיירו למוות את הנשים. שלחו משלחת אל קלן, אל הממונה על המחוז Apskrities virsininkas ואל גיוניקה<sup>8</sup>, אשר היה מגיע אחת לשבוע; ~ דרשו גיטו. 30 בספטמבר בלילה, נכנסו פרטיזנים, דרשו למסור להם את הכול, ולא יירו בו במקום לפי שנוסעים לגיטו ואסור לקחת דבר. אספו את הכול ומסרו. למחרת בשעה שש הזעיקו את כל הנשים אל השדה הפתוח. הממונה על המחוז [הליטאי] אמר: ללכת לארוז את החפצים, תיכף תגענה עגלות, יסעו אל הגיטו של קלן. נאלצו לארוז תוך 10 דקות. החפצים שלא הספיקו [לארוז] השאירו באסמים. לא להעיר את הילדים [פקדו הליטאים], להשאיר פתקאות מי הוא מי, והם ישגרו אותם לאחר מכן. לאחר 10 דקות נתאספו במיגרש; הפרידו לשתי שדרות: ימין ושמאל, שדרה אחת נשים צעירות יותר 500 אל קלן. השאר עוד נשארו בגירולאי. באו העגלות של הנוצרים, העמיסו את החפצים, השדרה הלכה ברגל. לעת שיצאו מגירולאי בדקו את הנשים בעלות הילדים [אם אל נשים אלה, שהועידו אל קלו, ניספחו ילדיהן]; אותן

6 מאותם הגרמנים שחיו בליטא, ויצאו ממנה לקריאת היטלר ימ"ש כפולקסדויטשה, ועתה חזרו אליה בשירות המנגנון של הצורך.

7 Viesvenai שוכנת על אם הדרך שמובילה מלוקניק אל קלן. לפני השואה התגוררו בכפר זה מספר משפחות של יהודים, אשר התפרנסו מחקלאות.

8 Gewecke היה קומיסאר המחוז הגרמני ה- Gebietskommissar, ופעמים הצטייר הלזה כפחות מרושע מן הליטאים.



דבר הנכד של דר' אהרון פיק,  
אהרונ'י, בקיבוצו נצר-סרני,  
בערב לציון חמישים שנה לשיחרורם של  
פליטי השואה הגדולה ממחנות המוות.

חברים, ילדים ואורחים יקרים -

היום לפני חמישים שנה נכנעו קלגסי הרייך בן אלף השנים בפני צבאות בנות הברית, ובאה אל קיצה הנוראה מְקַל המלחמות שידע המין האנושי. היום לפני חמישים שנה נבלמה סוף-סוף מזימתו השטנית של הצורר הנאצי, ומכונת ההשמדה שביקשה להעביר מן העולם את העם היהודי עמדה סוף-סוף מלכת. היום לפני חמישים שנה השתחררו ממחנות-המוות השרידים המעונים של יהדות אירופה הגדועה, ויצאו לחופשי. השבוע הראשון של חודש מאי 1945 ייזכר לעד כרגע בעל חשיבות מכרעת בתולדותיו של העולם כולו, ובתולדות עמנו שלנו על אחת כמה וכמה. אך בשבילנו, ולא רק אלה מבינינו שָׁחוּ אוֹתוֹ רגע הסטורי חד-פעמי על בשרם, הוא נושא עימו משמעות נוספת, החורגת אל מעבר למימד ההסטורי המופשט. עבורנו, עבור כל המתכנסים כאן הערב, נודעת לו גם משמעות אישית עמוקה. שכן ברגע ההוא - שגשר באחת וכמעט כבאורח פלא בין חורבן לגאולה, בין שואה לתקומה - הָנֵץ הנצר שהפך ברבות הימים לעץ רב-פארות ושופע פרי - לקיבוץ נצר-סרני.

והיום לפני שלושים ושבע שנים, פחות שבועיים, חגג קיבוץ נצר-סרני עשור להיווסדו. לא הרחק מן המקום שבו אני עומד עכשיו עמד אז אבא שלי, ובירך את החוגגים. ואף שחלפו שנים רבות מאז, דומה שמאוס לא אבד מתקפותם של הדברים, והם נותרו טובים ונכוחים, כאז כן היום. ואף שהארוע אותו אנו מציינים הערב שונה הוא לכאורה, מצאתי לנכון, כנציג דור בניהם של הניצולים שהקימו את הקיבוץ הזה, לחזור ולחשמיע כאן ועכשיו מעט ממה שאמר אבא שלי בערב הרחוק ההוא:

"חג כפול-פנים הוא חגנו זה. לכאורה, אינו אלא חגה של חבורת האנשים המסובים כאן, הם ומשפחותיהם, שקיבוץ זה הוא מפעל חייהם, המקפל בתוכו שנות נעורים ומיטב חלומותיהם, ימי אכזבות והתגברות, שעות דכדוך ושעות התעוררות, עליות וירידות, כשלונות וחשיגים - חגם של בוני קיבוץ במלאת עשור למפעלם.

אך כלום אין מאורע זה חורג מתחומו הצר והמוגדר ומצטרף אל אותם מאורעות סמויים, שבהם ומתוכם דוברת אלינו התמורה הגדולה בחיי ישראל בארצו, שבהם ומתוכם נרמז לנו גורל של עם - קו הנטוי מן השבר אל התקומה!!

(...) השאלה הראשונה שאנו חייבים לשאול הערב היא: בזכות מה הגיעו אנשי קיבוץ בוכנוואלד לאשר לא הגיעו רבים וכן טובים - להיות בין מניחי היסודות ומקימי ישוב קיבוצי בישראל, אחד הבודדים, ואולי היחיד, שהוקם על ידי שרידי-המחנות, פליטי השואה? התשובה נעוצה בשתי העזות גדולות, המצינונות את דרכם של ראשוני קיבוצנו. הצעד הנועז הראשון היה, עצם הקמתו של קיבוץ יוצאי בוכנוואלד על אדמתו של הצורר, כשהחיה הנאצית הוכרעה לטבח ונתפוררו גדרות-התיל, והנידונים לכליון - זכו במפתיע בחיים.

המון גדול עמד תוהה בלא דרך, בלא תכנית ובלא כוונה - פרט לכוונה אחת: לחיות. בקרב המון גדול זה היו אנשי קיבוץ בוכנוואלד בודדים שהעזו להסיק מסקנות, הלכה למעשה, למצות לקח תולדותיו של העם שדשו על בשרם, ולגבש לעצמם דרך ומטרה ברורה, חיי עמל, יצירה שיתופית תוך היצמדות אל מקור החיים - אדמת המולדת.

(...) כלום ייפלא הדבר כי רבים היו אלה שהיססו, שפיקפקו אם תעמוד בנו הרוח - האם שרדו בנו כוחות-יצירה, אם לא טוב לנו לשאוף אל המנוחה, להיטמע, לשכוח? ואז באה ההכרעה, שאמרה: להעז! להגשים! להקים מפעל עצמאי!

מה היה המניע להעזה זו? ייתכן כי בגלל המורשת האיומה, דווקא בגלל עברנו - ראינו זאת כיעוד וכחובה להציב גלעד חי לכל אלה שלא זכו ולא הגיעו. ייתכן כי הקול הפנימי לחש לנו, כי זאת היא הדרך היחידה להתגבר על זכרון המוות - להקים מפעל של חיים. כי זאת הדרך אל ההערכה העצמית, אל הכבוד העצמי - לחשוף את כוחות היצירה הגלומים בנו, שכל שבעת מדורי הגהינום לא הצליחו להצמיחם - להפגין, קבל עולם וקבל עצמנו - כי חי ורענן הגזע הגדוע, שופע חיות ועוצמה, ומוכן לפרוץ ולבלבל, ללבוש עלווה ולעשות פרי הילולים.

(...) ובבואנו היום להציב ציון לעשר השנים שחלפו ולסכם את חשבונן - אל נתעלם מן השאלה המנסרת בחלל, הנשאלת על ידי מערערים וכופרים מבחוץ, והנשאלת גם על ידג כל אחד מאיתנו בחביוני-ליבו -- השאלה הנוקבת, החד-משמעית: האם כדאי היה?!

עד כאן דברי אבא שלי, זכרוננו לברכה. ואף שתשובתו שלו חיובית היתה, תשובת "כן" גדול ומתהדהד, השאלה עצמה לא חדלה מלנסר בחללו של הקיבוץ הזה ובחביוני-ליבם של חבריו מאז ועד היום, ובשנים האחרונות ביתר שאת. האירוע שאנחנו מציינים הערב מאפשר לנו, ואולי כופה עלינו, לחזור אל תמצית מהותם של הדברים, אל שורשי קיומנו וייחודנו כקיבוץ. ובעשותו כן אין הוא יכול שלא לגמד את מצוקות ההווה, להציב בפרספקטיבה נכונה את כל החרדות והספקות, ולסלק מקרבנו, ולו לשעה קלה, את רוח הנכאים הרעה שאוכלת בנו בכל פה.



